

Н.ИСМАТОВА, О.КАРИМОВА

АСОСҲОИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ

*Китоби дарсӣ барои синфҳои 11-уми
мактабҳои таълими миёна*

Наири 1

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон тасдиқ
кардааст*

Тошканд
«Yangiyul Poligraph Service»
2018

UO‘K: 340.12(575.1)(075.3)

КБК: 67.0(5O‘)

D 13 Исмагова, Наргиза.

Асосҳои давлат ва ҳуқуқ: Китоби дарсӣ барои синфҳои 11-уми мактабҳои таълими миёна/Н.Исмагова, О.Каримова. — Нашри якум. — Тошканд: “Yangiyul Poligraph Service”, 2018.—144 с.

UO‘K: 340.12(575.1)(075.3)

КБК: 67.0(5O‘)ya72

ISBN 978-9943-5246-1-3

Мухаррирони масъул:

М.Баратов — доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Б.Маликова — доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Такриздихандагон:

Б.Ахроров — доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор;

Ҳ.Тўйчиева — номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент;

Ҳ.Тоҷибоев — омўзгори фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ”-и мактаби рақами 144-уми ноҳияи Яккасаройи шаҳри Тошканд.

Аз ҳисоби маблағи Бунёди мақсадноки китоби республика чоп шудааст.

© Н.Исмагова, О.Каримова, 2018.

© «Yangiyul Poligraph Service», 2018.

ISBN 978-9943-5246-1-3

Муқаддима

Дар соҳаи таълим дар бобати боз ҳам боло бурдани шуур ва маданияти ҳуқуқӣ вазифаҳои муҳим ба иҷро расонида мешаванд. Яке аз онҳо масъалаи ҳангоми таҳияи китобҳои нави дарсии оид ба соҳаи мазкур истифодаи усулҳои самараноки технологияҳои таълим мебошад. Савол ва супоришҳо, маълумотҳои иловагӣ, масъала(казус)ҳои ҳуқуқӣ, эзоҳи истилоҳҳо, лавҳаҳо аз таърих, ки дар китоби дарсӣ оварда шудаанд, айнан барои боз ҳам ғани гардонидани донишҳои шумо дар соҳаи таълими ҳуқуқӣ, ба мусоидати вусъати шуур ва тафаккури ҳуқуқӣ равона карда шудаанд. Ин соҳа чунин як соҳаест, ки баробари инкишофи ҷамъият қонунҳо низ такмил ёфта мераванд. Бинобар ин Шумо фақат аз маълумотҳои дар китоби дарсӣ додашуда маҳдуд нашуда, ба воситаи сайти www.lex.uz тағйиротро дар соҳаи эҷоди қонунҳо мушоҳида карда равед, ҷаҳонбиниятон беш аз пеш васеъ шуда, дар ин соҳа бисёртар донишхоро аз бар менамояд.

Дар маросими ботантанаи бахшида ба 24-солагии қабули Конституцияи Республикаи Ўзбекистон Президентамон Шавкат Мирзиёев ба ин масъала эътибори алоҳида дода, дар роҳи таъмини пойдеории қонун боло бурдани маданияти ҳуқуқӣ, аҳамияти муҳим доштани тарбияи шахрвандон дар рӯҳи ҳурмат ба қонунро таъкид кард.

Донишомӯзони азиз!

Китоби дарсӣ, ки шумо дар даст доред, донишҳои дар синфҳои поёнӣ аз бар намудаатонро давом медиҳад ва мукамал менамояд, донишхоятонро васеъ мекунад. Соҳиби маданият шудан вобаста ба ҳуди шумост.

Ононе, ки қонунхоро намедонанд, ҳуқуқу ўҳдадорихояшонро имрӯз доништа наметавонанд. Вақте ки дар зиндагӣ ба ягон мушкилот дучор оянд, аз вазъият чӣ гуна берун рафтано надониста, бидуни Ҳимоя хоҳанд монд. Яке аз мутафаккирон “Беҳтарин озодӣ ин иттиҳад қардан ба қонунҳост” гуфта будааст. Зеро, устувории қонун қаролати сулҳу осоиш дар кишвар, тантанаи усулиятҳои (принсипҳои) озодӣ ва демократӣ мебошанд.

Дар роҳи мустаҳкам намудани донишхоятон оид ба ин соҳа ва дар бобати аз бар қардани маданияти ҳуқуқӣ дар баробари арзишҳои волои ахлоқӣ ба шумоён муваффақиятҳо орзумандем.

Муаллифон.

ОҒОЗ

§ 1 Конституцияи Республикаи Ўзбекистон — асоси ҳуқуқии давлат

Фаъолияти эҷодӣ

Ваколати идораҳои ҳокимияти давлатӣ, доираи ҳаракати онҳо бо доираи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандон маҳдуд мешавад. Барои исботи ин фикрҳо дар заминаи таҳлили бо ҳам вобастаи қоидаҳои дар моддаҳои 2, 13 ва 14-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон баёнишуда кўшиши намоед

4

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- ➔ Конституцияи Республикаи Ўзбекистон асоси ҳуқуқии давлат.
- ➔ Конституцияи Республикаи Ўзбекистон асоси ҳуқуқии татбиқи амалии ҳуқуқҳои инсон.

Конституцияи Республикаи Ўзбекистон — асоси ҳуқуқии давлат

Идоракунии дохилӣ ва мустақилӣ, соҳибхитёрии мамлакатҳо ба воситаи конституция қонунӣ қарда мешаванд. Ин маънои бо конституция маҳдуд шудан, ба тартиб даровардани ҳокимияти давлатиро дорад.

Дар давлати демократии ҳуқуқӣ ва ҷамъияти шахрвандӣ конституция воситаи асосии мизони қонунии муносибатҳо, ба роҳ мондани нисбати ҳуқуқии байни ҳокимияти давлатӣ ва инсон мебошад.

Дар конституция инсон, ҳаёт, озодии он, шаън, кадрӣ қиммат ва дигар ҳуқуқҳои дахлнопазири ӯ ҳамчун арзиши (қадрияти) олий эътироф шудааст. Ҳуқуқ ва озодиҳои демократӣ тавассути конституция ва қонунҳо ҳимоя мешаванд. Дар навбати худ мақомоти (органҳои) давлатӣ ва шахсони мансабдор дар назди шахрвандон масъуланд. Аз мазмуни ин қоидаҳои конституциявӣ усулияти (принципи)

бартарияти ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандон бармеоянд. Яъне, мавзӯи асосии муқаддимаи Конституцияи Республикаи Ўзбекистон ҳуқуқҳои инсон буда, халқамон ва давлатамон дар бобати ҳамин масъала садоқати худро ба ҳуқуқҳои инсон эълон кардаанд.

Конституция шартномаи ба худ хоси иҷтимоии муқарраркунандаи муносибатҳои байни шаҳрванд, ҷамъият ва ҳокимияти давлатӣ мебошад. Конституция бар ғояи баробарҳуқуқии умумии шаҳрвандон, масъулияти байниҳамдигарии шаҳрванд ва давлат асос ёфтааст.

Қоидаҳои конституциявӣ барои дарки зарурати ҷӣ гуна ташаккулёбии муносибатҳои байни шахс ва давлат ва ин қоидаҳо дар ҳаёти инсон то ҷӣ андоза аҳамияти бузург доранд, ёрӣ мерасонанд. Конституцияи Республикаи Ўзбекистон тартиби ҳуқуқии муносибатҳои байниҳамдигарии шахс ва давлатро муқаррар мекунад. Мувофиқи он ҳуқуқ ва манфиати халқ, ҷамъият, шахс дар мадди аввал мебошад.

Агар дар муносибатҳои шахс ва давлат ба ҷойи давлат эътибор дода шавад, дар замири моҳияти манфиати давлат низ ҳимояи ҳуқуқ ва озодии инсон ҷой дорад. Моҳияти инсонпарварӣ ва халқпарварии давлате, ки мо бунёд менамоем, дар он ифода меёбад, яъне мақсади асосии ғабӯлияти давлат аз адои хизмат ба инсон қомилан эътироф карда мешавад.

Ҳар қадом давлат дар ҳудуди ҳудаш қонунҳои амалкунандаро ҳудаш меоғарад. Яъне, қонунҳо му-

Дар Республикаи Ўзбекистон бартарияти Конституцияи Республикаи Ўзбекистон ва қонунҳо ҳатман эътироф мешавад. Давлат, мақомоти он, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шаҳрвандон мувофиқи Конституция ва қонунҳо қор мебаранд.

Конституцияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 15-ум

Ғабӯлияти Эҷодӣ

Дар расмҳои зерин байни шахсон ва давлат ҷӣ гуна муносибатҳо ифода ёфтаанд?

Ўзбекистон— республикаи сохибхитиёри демократӣ. Номҳои давлат “Республикаи Ўзбекистон” ва “Ўзбекистон” як маъноро ифода мекунад.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 1-ум

Агар қаҳрат ояд,
ба суҳанонат
таваччӯҳ намо...
Аз калонсолон
пеш нагард.
Агар касе ҳарф
занад, ба гапаш
хамроҳ нашав.

**Луқмони
Ҳаким**

носибатҳои муайяни иҷтимоиро дар ҷамъият ба тартиб дароварда, хоҳишу иродаи халқро ифода менамоянд, муросои байни қувваҳои гуногуни сиёсӣ, табақаҳои иҷтимоӣ, манфиати гурӯҳҳоро таъмин менамоянд.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон — асоси ҳуқуқи татбиқи амалии ҳуқуқҳои инсон

Вақте ки мо давлати конститутсиявӣ мегӯем, дастгоҳи давлатиеро мефаҳмем, ки идораҳои ҳокимияти давлатӣ дар асоси тартиб ва принципҳои конститутсия муқарраркарда ташаккул ёфта ва дар асоси риояи қатъии нормаҳои конститутсиявӣ фаъолияти худашро дар амал татбиқ менамояд. Давлати конститутсиявӣ давлатест, ки дар ҳамаи ҳудуди мамлакат ва дар ҳама соҳаҳои фаъолияти давлатӣ бартарияти конститутсия ва қонунҳои дар асоси он қабулшударо таъмин мекунад ва қафолат медиҳад. Агар сохибхитиёрии халқ ба халқ мансуб будани ҳокимияти олиро ифода кунад, сохибхитиёрии давлат маънои ҳокимияти мустақил, яъне аз номи халқ ба амал баровардани сиёсати дохили ва хориҷии мамлакат аз тарафи давлатро дорад. Ҳокимияти давлатӣ маҳсули озодию иродаи халқ аст, татбиққунандагони он аз тарафи халқ, ба воситаи боварии халқ ба сари ҳокимият меоянд ва фаъолият мебаранд.

Дар давлати конститутсиявӣ ба сифати давоми мантиқи принципи бартарияти қонун боз ду принцип: “Ба ҳама чизе, ки қонун манъ накардааст, руҳсат дода мешавад (барои шахрвандон) ва “Ҳақ ба ҳамон чизе, ки дар қонун мустаҳкам карда шудааст, руҳсат дода мешавад” (барои мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор) амал мекунад.

Принципи (усулияти) якум озодӣ ва имкониятҳои ҳаракати шахрвандонро васеъ менамояд. Ҳар гуна рафтореро, ки дар қонун манъ нашудааст, амалӣ кардан мумкин ва барои он ҷавобгарии юридикӣ пайдо намешавад.

Принципи дуоум чунин маъно дорад, ки зимни он идораҳои давлатӣ ва шахсони мансабдор дар доираи ваколати қонуниашон мутобиқи онҳо ҳаракат, яъне амал карданашон мумкин.

Дар давлати конституциявӣ ташкил кардани ҳокимият ва фаъолият бурдани он дар конституция мустақкам карда мешавад. Ташкил кардани мақомоти ҳокимият, ки дар конституция пешбинӣ нашудааст, манъ аст. Давлати конституциявӣ, пеш аз ҳама, вобастагии узви давлат бо ҳуқуқ аст.

Аз таърихи ҳуқуқ

Дар аксари кишварҳо, аз ҷумла дар Ўзбекистон бартарияти қонунпринципи асосии давлати конституциявии демократӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷо принципи мазкур аввало бартарию конституцияро дар назар дорад. Агар мақомоти ҳокимияти иҷроия (шахси мансабдор) ё суд, ки қонунро истифода менамояд, ба конституция зид будани онро аниқ кунад, масъаларо на дар асоси ин қонун, балки дар асоси конституция бояд ҳал намояд.

Савол ва супоришҳо

1. Оид ба муносибатҳои “Шахс — ҷамъият” мисол оред.
2. Дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон мустақилии давлат, идоракунии давлатӣ, шакли сохтмони давлат ва тартиботи сиёсӣ чӣ гуна ифода ёфтаанд? Фикратонро асоснок кунед.
3. Моддаи 7-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистонро хонед. Зери ибораи ҳокимияти халқ чиро мефаҳмед?
4. Оё ҳуқуқҳоятонро, ки дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон қайд шудаанд, медонед?
5. Барои пурра амалӣ намудани онҳо чӣ гуна иштироки шумо ҳаст?
6. Байни ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои инсон чӣ гуна муносибат буданаш мумкин?

Фасли I. ҲУҚУҚИ ОИЛА

§ 2 Оила — ҳалқаи асосии ҷамъият

15 май—Рӯзи байналмилалии оила

Дар кишварамон соли 1998—“Соли оила”, соли 2012 “Соли оилаи мустаҳкам” эълон шуда буд.

Оила ҳалқаи асосии ҷамъият аст ва ҳуқуқи дар муҳофизати ҷамъият ва давлат буданро дорад.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 63-юм

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- ➔ Асоси конститутсиявии ҳуқуқи оила.
- ➔ Кодекси оилаи Республикаи Ўзбекистон.
- ➔ Муносибатҳое, ки бо санадҳои қонунии оид ба оила ба тартиб дароварда мешаванд.
- ➔ Субъектҳои ҳуқуқи оила. Баробарҳуқуқии шаҳрвандон дар муносибатҳои оилавӣ.

Асоси конститутсиявии ҳуқуқи оила

Манбаи асосии муносибатҳои ҳуқуқии оила Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон мебошад. Ғамхорӣ ҷамъият ва давлат дар ҳаққи оила ба самти муҳими сиёсати иҷтимоиамон таъдил ёфтааст.

Агар оила солим бошад, ҷамъият мустаҳкам, агар ҷамъият мустаҳкам бошад, мамлакат барқарор мешавад. Аз ин боис оила ҳамчун ҳалқаи асосии ҷамъият эътироф шуда, он барои ҳамчун шахс ташаққул ёфтани фарзанд, минбаъд дар ҷамъият барои ҷойи худро ёфтани ва барои чун инсонӣ маънавияташ баркамол тарбия гирифтани он таҳкурсии асосӣ аст.

Агар ба таърихи ҳалқамон назар афканем, анъанаҳои арзишманд: ҳалолӣ, ростгӯӣ, оро номус, шарму ҳаё, меҳру оқибат, меҳнатдӯстӣ барин ғазилатҳои инсонӣ пеш аз ҳама дар оила ташаққул меёбанд. Фарзанди боадаб, доно ва боақл, меҳнатдӯст, боимону боэтиқод нафақат сарвати оила, балки сарвати бузурги тамоми ҷамъият аст.

Дар қонунҳои Республикаи Ўзбекистон инъикос ёфтани муносибатҳои оила намунаи равшани мустаҳкам намудани оила дар асоси нормаҳои олии ахлоқию маънавий аст.

Дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон маҷбур будани шаҳрвандони Ўзбекистон дар бобати то ба воя расидан парвариш ва тарбия қардани бачаҳо, ғамхорӣ намудани фарзандон дар ҳаққи падару модар ва шарт будани расонидани ёрӣ ба онҳо қайд гардидааст.

Фарзандон сарфи назар аз наслу насаби падару модар ва ҳолати шаҳрвандии онҳо дар назди қонун баробаранд, модарон ва бачаҳо аз тарафи давлат муҳофизат мешаванд.

Кодекси оилаи Республикаи Ўзбекистон

Барои таъмин намудани ҷойи оила дар ҷамъият, мустаҳкам қардани ҳимояи ҳуқуқӣ ва мавқеи иҷтимоии он роли Кодекси оила қалон аст. Кодекси оилаи Республикаи Ўзбекистон ба нормаҳои ҳуқуқии умумэтирофшудаи ҷомеаи ҷаҳонӣ пурра мувофиқ тартиб дода шуда, он ба ғояи “оила—сохтори таъҷаҳои ҷамъият” асос ёфтааст.

Вазифаи санадҳои қонунии оид ба оила аз мустаҳкам намудани оила, аз бунёд қардани муносибатҳои оилавӣ дар асоси муҳаббати байниҳамдигарӣ, боварӣ ва ҳурмат, тифоқӣ, ба яқдигар ёрӣ расондан ва масъул будани ҳамаи аъзои он дар назди оила, роҳ надодан ба даҳолати худсаронаи ягон шахс ба масъалаҳои оила, аз ҳимоя қардан ва татбиқи амалии беамониати ҳуқуқҳои аъзоёни оила ва таъмин намудани онҳо иборат аст. Ба тартиб даровардани муносибатҳои оилавӣ ба ихтиёран дохил шудани марду зан ба иттифоқи никоҳ, баробарҳуқуқии шахсӣ ва мулкии зану шавҳар асос ёфтаанд.

«Агар аҳолии як мамлакат бо беахлоқию ҷоҳилият муносибатҳои оилавиро заиф қунад ва ба беинтизомӣ роҳ диҳад, оқибати он саодат ва ҳаёти ин миллат зери шубҳа гузошта мешавад».

Фитрат

Ғаъолияти эҷодӣ

1. Матнро бодикқат хонед ва муносибат баён қунед.
2. Аз матни “муносибатҳои оилавӣ заиф қарда шавад” ҷиро ғаҳ-мидед?
3. Дар бобати мустаҳкамсозии оила ҷойи арзишҳои миллӣ қучост?
4. Таъсири муаммоҳои оилавӣ ба инқишофи ҷамъият ҷи гуна шуданаш мумкин?

Аз таърихи ҳуқук

Дар “Авесто”, ки сарвати таърихиамон аст, асосҳои ҳуқуқии соҳиби мулки шахсӣ будани зан қайд шудаанд. Зан ҳуқуқ дорад, ки аз мулкаш ба мақсадҳои хайрия мустақилона истифода барад, инчунин, даъвогар шудан ва ба сифати гувоҳ далел додана мумкин. Бино ба ҳуқуқи зардуштӣ никоҳ натиҷаи хоҳиши дутарафаи ба никоҳ даромадаҳо буда, фақат баъд аз он аз тарафи падару модар ва васиҳо тасдиқ мешуданд.

Муносибатҳои, ки бо санадҳои қонунии оид ба оила ба тартиб оварда мешаванд

Вақте “муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ” меғўем, муносибатҳои иҷтимоие фаҳмида мешавад, ки дар байни шахрвандон пайдо шуда, бо нормаҳои ҳуқуқии оилавӣ ба тартиб оварда мешаванд.

Ҳуқуқи оила муносибатҳои номулқӣ ва мулкии шахсии байни аъзоёни оиларо ба тартиб меорад. Ба муносибатҳои шахсии номулқӣ фамилияи зану шавҳар, тарбияи бачаҳо, ҳалли масъалаҳои ҳаёти оилавӣ, намуди машғулот, ҳуқуқҳои касб ва ҳуқуқи интихоби ҷойи зист дохил мешаванд.

Муносибатҳои мулкӣ мулки умумие, ки шавҳар ва зан дар давоми никоҳи худ соҳиб шудаанд, инчунин, молу мулке, ки то қайди никоҳ зану шавҳари оянда аз ҳисоби маблағи умумӣ ба даст овардаанд, агар дар қонун ё шартномаи никоҳ дигар ҳолат дар назар набошад, мулки умумии онҳо ҳисоб мешавад.

Муносибатҳои оилавӣ-ҳуқуқӣ бо баъзе нишонаҳои худ ба муносибатҳои шахрвандию ҳуқуқӣ монанд ҳастанд. Аммо ин монандӣ зоҳирӣ мебошад. Асоси муносибатҳои ҳуқуқии шахрвандиро муносибатҳои мулкӣ, асоси муносибатҳои ҳуқуқии оилави-ро муносибатҳои ғайримулкии шахсӣ ташкил меку-нанд. Ҳуқуқи оила дар навбати аввал муносибатҳои шахси-ро ба тартиб мебарорад.

Ба таркиби ҳуқуқҳо, озодиҳо ва ўҳдадориҳои шаҳрвандон, ки дар қонунҳои оилаи Республикаи Ўзбекистон муқаррар шудаанд, инҳо дохил мешаванд:

- ➔ ҳуқуқҳо ва ўҳдадориҳои зану шавҳар (шахсӣ ва мулкӣ);
- ➔ ҳуқуқҳо ва ўҳдадориҳои (шахсӣ ва мулкӣ) падару модар;
- ➔ баробарҳуқуқӣ ҳангоми ақди никоҳ;
- ➔ ҳуқуқу ўҳдадориҳои бачаҳои ба воя нарасида (шахсӣ ва мулкӣ);
- ➔ ўҳдадориҳои оид ба алименти падару модарон, зану шавҳар, собиқ зану шавҳар, хешовандон ва дигар шахсон;
- ➔ асосҳои ба поёнрасии никоҳ;
- ➔ ҳуқуқи соҳибӣ намудани молу мулки умумии зану шавҳар, истифода ва тасарруфи он;
- ➔ ҳуқуқу ўҳдадориҳои зану шавҳар ҳангоми бастани шартномаи никоҳ;
- ➔ тартиби ба фарзандӣ гирифтани;
- ➔ ҳуқуқу ўҳдадориҳои падару модар оид ба ҳимояи ҳуқуқу манфиати фарзанд;
- ➔ ҳуқуқу ўҳдадориҳои падару модар оид ба тарбияи фарзанд ва додани таълим ба он;

Дар Республикаи Ўзбекистон ҳамаи шаҳрвандон ҳуқуқу озодиҳои якхела дошта, онҳо сарфи назар аз чинс, нажод, миллат, забон, дин, баромади иҷтимоӣ, этниқод, мавқеи шахсӣ ва иҷтимоӣ дар назди қонун баробаранд. Имтиёзот фақат бо қонун муқаррар карда мешаванд ва бояд ба принсипи адолати иҷтимоӣ мувофиқ бошад.

**Конститутсияи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 18-ум**

Санадҳои қонунии оид ба оила шартҳо ва тартиби бастани никоҳ, ба охир расидани никоҳ (қатъи он) ва ҳақиқӣ надонистани онро муқаррар мекунанд, муносибатҳои зану шавҳар, падару модар ва бачаҳо (ба фарзандӣ гирифтагон ва ба фарзандӣ даромадагонро), дар ҳолатҳо ва доираи дар санадҳои қонунии оид ба оила дар назар дошташударо, муносибатҳои номулқӣ ва мулкии хешовандон ва шахсони бегонаро ба тартиб мебароранд, инчунин шаклу қоидаҳои ба оила гирифтани бачаҳои аз парастории падару модар маҳрум шударо, тартиби қайди далолатномаҳои ҳолати шаҳрвандиро муайян менамоянд.

Кодекси оилаи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 5-ум

Фаъолияти эҷодӣ

Қоидаеро, ки дар моддаи 18-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон мустақкам шудааст, бо матни “Баробарҳуқуқии шаҳрвандон дар муносибатҳои оилавӣ” чӣ гуна вобастагӣ дорад, аниқ кунед.

- ➔ асосҳои маҳрум кардан аз ҳуқуқи падару модарӣ;
- ➔ ҳуқуқи муроҷиат кардан ба васигӣ ва ҳомигӣ.

Институти маҳрум кардани ҳуқуқи падарию модарӣ дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ нақши алоҳида дорад.

Зери мафҳуми “муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ” муносибатҳои иҷтимоие бояд фаҳмем, ки дар байни шаҳрвандон ба амал омада ва бо нормаҳои ҳуқуқии оилавӣ ба тартиб дароварда мешаванд.

Субъектҳои ҳуқуқи оила

Чун дар дигар муносибатҳо дар муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ се унсур: субъект, ҳуқуқи субъективӣ ва ўхдадори(маҷбурият)-ро дидан мумкин аст.

Ба субъекти муносибатҳои оилавӣ зану шавҳар, падару модар, бачаҳо, васиҳо ва ҳомиён, дигар ҳешу ақрабо ва шахсони юридикӣ, иттиҳодияҳои шаҳрвандон, муассисаҳо, мақомот, ташкилҳои иҷтимоӣ, ки дар соҳаи қонунҳои оила ва ё ин ки дар ҳалли ин муносибатҳо иштирок менамоянд, мансуб мебошанд.

Ҳаракат ва қарорҳое, ки субъектҳои ҳуқуқи оила аз рӯйи арзишҳои ахлоқӣ ва моддӣ, ки ба аъзои оила, ба собиқ аъзоёни оила мансуб буда, бо қонун ҳимоя карда мешаванд, қабул мекунанд, объектҳои муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ шуданашон мумкин.

Баробарҳуқуқии шаҳрвандон дар муносибатҳои оилавӣ

Ба тартиб даровардани муносибатҳои оилавӣ дар асоси принципҳои ихтиёрии ба ақди никоҳ даромадани мард ва зан, баробарҳуқуқии шахсӣ ва мулкӣ шавҳар ва зан, бо роҳи созиш ҳал намудани масъалаҳои дохили оилавӣ, дар оила ғамхорӣ намудан ба-

рои тарбияи бачаҳо, ҳаёти беҳбуд гузаронидани онҳо ва камолоташон, устувор будани ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои ба воя нарасидагон ва аъзоёни оилаи ғайри қобили меҳнат ба амал бароварда мешавад.

Ҳамаи шаҳрвандон дар муносибатҳои оилавӣ ҳуқуқи баробар доранд. Ҳангоми акди никоҳ ба чинс, наҷод, миллат, забон, дин, баромади иҷтимоӣ, эътиқод, мавқеи шахсӣ ва иҷтимоӣ ва ба дигар ҳолатҳо нигоҳ карда, ба бевосита ё билвосита маҳдуд намудани ҳуқуқҳо бо тарзи муайян, додани бартарияти бевосита ё билвосита ва даҳолат ба муносибатҳои оилавӣ роҳ дода намешавад.

Дар муносибатҳои оилавӣ ҳуқуқи шаҳрвандон фақат мувофиқи қонун ва фақат бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои аъзоёни оила ва ахлоқ, шаън, кадрӣ қиммат, саломатии онҳо ҳуқуқҳояшон бо роҳи қонун дар асоси меъёрҳои зарурӣ маҳдуд шуданаш мумкин.

Фаъолияти эҷодӣ

Аз расмҳои зерин субъектҳои муносибатҳои оилавино аниқ кунед

Савол ва супоришҳо

1. Дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон барорҳуқуқии занону духтарон ва мардон эътироф шудааст. Мафҳуми барорҳуқуқӣ дар оила дар қадом мавридҳо бештар истифода мегардад?
2. Зери мафҳуми “муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ” чиро фаҳмидед? Мисолҳои ҳаёти оред.
3. Фарқи байни муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ ва муносибатҳои ҳуқуқии шаҳрвандӣ чист?
4. Доир ба субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқии оилавӣ мисол оред.
5. Чаро оилари решаи асосии ҷамъият меноманд? Фикратонро асоснок намоед.

§ 3 Тартиб ва шартҳои ақди никоҳ

Ақди никоҳ иттифоқи ихтиёри баробар-ҳуқуқонаи марду зан аст, ки он дар идораҳои қайди далолатномаҳои ҳолати шаҳрвандӣ баста мешавад ва ба мақсади ташкили оила хизмат мекунад

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- ➔ Мафҳуми никоҳ. Тартиби ақди никоҳ.
- ➔ Ихтиёри будани ақди никоҳ. Синну соли никоҳ. Ҳолатҳои монета шудан ба ақди никоҳ. Аз муоинаи тиббӣ гузаронидани шахсони ба никоҳ дароянда.

Мафҳуми никоҳ. Тартиби ақди никоҳ

Никоҳ асоси ягона ва аввалини ба вучуд омадани оила аст. Ақди никоҳ ба инсонҳо масъулият бор мекунад. Зеро, дар оила ҳам шавҳар, ҳам зан вазифаҳои худро доранд, ҳар яке барои иҷрои вазифаашон пурра масъуланд. Ба тӯфайли никоҳ оилаҳои нав ба вучуд меоянд

Ақди никоҳ як ҳолати оддии расмиятбозӣ нест, аз тарафи давлат қайд шудани он далели юридикӣ аст.

Айнан никоҳе, ки ба рӯйхат (қайд) гирифта мешавад, никоҳи юридикӣ ҳисоб мешавад ва фақат ин ҳолат ҳуқуқу ўҳдадорихои шавҳару заниро ба вучуд меорад. Никоҳи бе рӯйхат (беқайд) ҳақиқӣ нест.

Никоҳ бо назардошти манфиатҳои давлат ва ҷамъият, бо мақсади ҳимояи ҳуқуқҳои шахсӣ, мулкӣ

ва манфиатҳои шавҳар, зан ва бачаҳо ба қайд гирифта мешавад. Ҳангоми ба қайдгирии никоҳ шумораи гувоҳҳо аз ду нафар бояд кам набояд.

Фақат никоҳи бино ба урфу одати динӣ аҳамияти ҳуқуқӣ надорад.

Ихтиёри будани ақди никоҳ. Синну соли никоҳ. Ҳолатҳои ба ақди никоҳ монъешаванда

Ақди никоҳ ихтиёри аст. Барои ақди никоҳ шавҳару зани оянда бояд қобилияти озодона баён кардани розигиро дошта бошанд. Ба ақди никоҳ маҷбур кардан манъ аст. Дар санадҳои қонунии ҷорӣ синну сол нишон дода шудааст. Бино ба қонун мардон аз 18-солагӣ, занон аз 17-солагӣ ба никоҳ даромаданашон мумкин.

Бино ба қонунҳои шаҳрвандӣ пас аз гузаштани ақди никоҳи қонунӣ шаҳрванд комилан лаёқати қобили муомила мешаванд. Лаёқати муомила, ки дар натиҷаи ақди никоҳ ба синни 18 надаромада пайдо шудааст, дар ҳолати вайрон шудани никоҳ низ пурра нигоҳ дошта мешавад. Агар никоҳ ғайриҳақиқӣ доништа шавад, суд дар бораи аз даст додани лаёқати пурраи муомила аз вақти қарори суди ба воянарасидагон қарор қабул карданаш мумкин.

Ба синну соли никоҳ амал накарда, ғайриқонунӣ ба муносибатҳои никоҳ даромадан ҳар гуна оқибатҳои ҳуқуқиро оварданаш мумкин. Ин гуна никоҳ ҳақиқӣ нест гуфта шавад, оқибатҳои ҳуқуқии шахсӣ ва мулкӣ дахлдори қонунҳои оид ба оила муқарраркарда ба вучуд намеояд.

Ҳолатҳои ба ақди никоҳ монъешаванда.

а) лоақал яке боз бо дигаре бо никоҳ ба қайд гирифта шуда бошад;

Дар республикаамон ҳар як шаҳрванд фақат бо як никоҳ буданаш мумкин. Принсипи якканикоҳӣ аз

Синну соли никоҳ барои мардон ҳаждах, барои занон ҳабдах сол муқаррар карда мешавад.

Агар сабабҳои узрнок бошад, дар ҳолатҳои гуногун (ҳомиладорӣ, таваллуди бача, пурра қобили лаёқати муомила будани шахси ба воя норасида эълон шавад (эмансипатсия), бино ба илтимоси ба никоҳ дарояндагон синну соли никоҳро ҳокими ноҳия, шаҳр дар ҷойи аз рӯйхати давлатӣ гузаронидани никоҳ ба як сол кам карданаш мумкин.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 15**

Никоҳи бо шахси ба синну соли никоҳ нарасида басташуда дар ҳолатҳои манфиатҳои шахсе, ки ба синну соли никоҳ нарасида дохилшуда талаб карда шавад, ғайриҳақиқӣ доништан мумкин.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 51**

қоидаҳои олии ахлоқи дар ҷамъияти мо мавҷудбудда бармеояд. Вайрон кардани ин қоида барои ҳақиқӣ надоништани никоҳ асос шуда метавонад.

б) аз рӯйи шаҷараи наслу насаб байни хешовандони бевосита наздик, байни бародарон ва хоҳарони ҳамхун ва ўғай, инчунин байни ба фарзандӣ гирандагон ва ба фарзандӣ гирифтаҳо;

Дар ҳуччатҳои қонун мафҳумҳои хешутабории наздик, бевосита, пурра ва нопурра мавҷуд аст. Яке аз дигаре ӯ шахсони аз аҷдоди умумӣ ба дунё омадабудда хешу табори наздик ба ҳисоб меравад.

Шахсони яке аз дигаре ба дунё омада, яъне бо бобо-падар, писар-набера-эвара-чевара-дубора хеши бевосита доништа мешавад. Бародарон ва хоҳарон хеши ҳамхун мебошанд. Хешу табори пурра гуфта падар ӯ модари умумӣ доштагонро меғўянд, хешу табори нопурра гуфта бародарон ӯ хоҳарони аз падар ӯ модари гуногун таваллудёфтаре мефаҳманд.

Бо роҳи қонун манъ кардани никоҳи байни хешу таборони наздик ба қоидаи ахлоқ ва нуқтаи назари биологӣ, комёбӣ ва ҳулосаҳои илми тиббиёт асос менамояд.

Ақди никоҳ бо дигар хешовандон бо роҳи қонун манъ нашудааст. Аз ин боис хешовандон аз рӯйи

Шахсони айбдоре, ки санадҳои қонунии оид ба синну соли никоҳро вайрон намудаанд, мувофиқи моддаи 47³-и Кодекси ҷавобгарии маъмурий ва моддаи 125¹-и Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

сачараи паҳлӯ, байни тағобачаҳо, амакбачаҳо, холабачаҳо ва дигар хешони дур ақди никоҳ мумкин аст.

Ба ақди никоҳ даромадани фарзандони бародарон ё хоҳарон ба мақсад мувофиқ нест.

Бар оқибати никоҳи хешони ҳамхун аксари вақт бачаҳои нимҷон, ҷисмонан носолим, ақлан заиф, пакана ё дигар нуқсондор, маъюб ба дунё меоянд. Никоҳи байни хешон ҳатто сабабгори бефарзандии онон мешавад.

Бино ба сабаби лоақал як хастагии руҳият (бемории рӯҳӣ ё ақлан заифӣ) аз тарафи суд шахсони қобили ғайрилаёқати муомила эътирофшуда байни онҳо ба ақди никоҳ роҳ дода намешавад.

Ин гуна шахсон ба оқибати кирдорашон пурра ҷавоб дода наметавонанд ва барои ақди никоҳ хоҳиши худро бошуурона изҳор карда наметавонанд. Ин қоида аз принципи ихтиёрӣ ва бо хоҳиши худ чараён гирифтани ба никоҳ дарояндагон бармеояд. Бар тӯфайли бемории рӯҳӣ ё заифии ақлӣ ба муомила беилаёқат доништа шудани шахс баъди супурдани ариза ба органи қайди далолатномаҳои ҳолати шахрвандӣ, то муддати қайди никоҳ рӯй дода бошад ҳам, ба гузаштани ақди никоҳ монеъгӣ мекунад.

Бисёрзанӣ будан, яъне дар асоси рӯзгори умумӣ бо ду зан ё бештар аз он шавҳару зан шуда зистан— бо чарима ситондан баробари панҷоҳ баробари маоши ҳадалақал ё то се сол ба кори ислоҳи ахлоқӣ ё аз як сол то се сол аз озодӣ маҳдуд намудан ё худ то се сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад.

**Кодекси
ҷиноятии
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 126-ум**

Арзишҳои миллӣ оид ба никоҳ

Модаронатон ва духтаронатон ва хоҳаронатон ва аммаҳоятон ва холаҳоятон ва духтарони бародарон ва духтарони хоҳаронатон ва заноне, ки шуморо шир додаанд ва хоҳарони шириятон ва модарони занонатон бар шумо ҳаром шудаанд. Ва духтарони занонатон, ки дар канори шумо ҳастанд, ҳар гоҳ бо он занон ҳамбистар шудаед, бар шумо ҳаром шудаанд.

Қуръони карим, сураи Нисо, ояти 23-уюм

Шахсони никоҳшаванда дар муассисаҳои давлатии ҳифзи саломатӣ бепул аз муоинаи тиббӣ мегузаранд. Ҳаҷм ва тартиби гузаштани муоинаи тиббӣ аз тарафи Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон муқаррар карда мешавад.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 17-ум**

Фаъолияти эҷодӣ

Азиза дар курси дуҷуми коллеҷи касбу ҳунар таҳсил мекунад. Моҳи март вай 17-сола мешавад. Пойи хостгорон аз хонашон канда нест. Дар оила модаркалони 80-солааш ҳафт. Ҳар вақте хостгорон оянд, “Ба ман дидани тӯю сури ту насиб мекарда бошад” гӯён бо армон гап мезанад. Ин гапро падари Азиза шунида “Хафа нашавед, модарҷон, ҳамин тобистон тӯй мекунем” гуфта дилбардорӣ мекунад. Модараш бошад: “Ҳоло духтарамон ҷавон аст, барои оиласозӣ тайёр нест”, гӯён ба хостгорон ҷавоби рад меод.

1. Дар чунин вазъият чӣ гуна рохро пеш гирифтани маъқул аст?
2. Модари Азиза вақте, ки “Ҳоло духтарамон ҷавон аст, барои оиласозӣ тайёр нест” мегӯяд, чиро фаҳмидед?
3. Ба фикри Шумо инсон ба оиласозӣ кай тайёр мешавад?

Савол ва супоришҳо

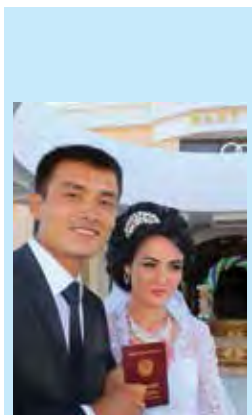
1. Инсон, ки оила барпо карданист, бар зиммаи худ кадом масъулиятҳоро бояд бигирад?
2. Барои сохтани оила чӣҳоро бояд дошт?
3. Аз он чизе, ки дар зер нишон дода шудааст, кадомаш набошад ҳам оила барпо кардан мумкин: имкониятҳои моддӣ, омодагии маънавӣ, тайёргарии рӯҳӣ, тайёргарии ҷисмонӣ?
4. Ба фикри шумо, вазнинии рӯзгор дар оила бештар бар зиммаи кӣ меафтад? Фикратонро асоснок кунед.

§ 4 **Ҳуқуқ ва ўхдадориҳои шахсии шавҳару зан**

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- ➔ Ба вучудоии ҳуқуқ ва ўхдадориҳои шавҳару зан.
- ➔ Баробарҳуқуқии шавҳар ва зан дар оила.
- ➔ Ҳуқуқи фамилия интиҳоб кардани шавҳар ва зан.
- ➔ Фарзанд тарбия кардани шавҳару зан ва ҳалли масъалаҳо дар рӯзгори оила.

Бавучудоии ҳуқуқ ва ўхдадориҳои шавҳару зан

Аз вақти ба рӯйхат гирифта шудани никоҳ дар мақомоти қайди далолатномаҳои ҳолати шаҳрвандӣ шахсони никоҳбаста шавҳару зан ба ҳисоб мераванд ва дар байни онҳо ҳуқуқу ўхдадориҳои зану шавҳарӣ пайдо мешаванд. Акнун муносибатҳои онҳо на бо қоидаҳои ахлоқу одоб, балки бо қонунҳо ва қоидаҳои ҳуқуқӣ ба тартиб оварда мешаванд. Зимнан мисли он, ки занон аз ҷиҳати сиёсӣ бо мардон баробарҳуқуқанд,

Фаъолияти эҷодӣ

1. Ба фикри шумо, дар оила ўхдадориҳои зану шавҳар оё баробар аст?
2. Муносибататон ба фикри “Дар оила ба занон ҳуқуқи бештар дода шудааст” чӣ гуна аст?
3. Ба фикрҳои зерин муносибати худро баён кунед: “Дар идоракунии оила мард бояд шахси асосӣ бошад”, “Оиларо бояд асосан мард таъмин намояд, зан маблағи ёфтаашро барои эҳтиёҷи худ сарф кунад, кифоя аст”, “Дар оила кӣ бештар маблағ ба даст орад, ҳамон шахси асосӣ мешавад”.

Шаҳрвандон ҳуқуққояшонро, ки аз муносибатҳои оилавӣ бармеоянд, бино ба хоҳиши худ тасарруф менамоянд. Ба амал баровардани ҳуқуқҳои худ аз тарафи аъзоёни оила ва иҷрои ўҳдадорихояшон набояд ҳуқуқҳо, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии дигар аъзоёни оила ва шахсони бегонаро халалдор намояд.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 10-ум**

дар оила низ дар масъалаҳои шахсӣ ва мулкӣ бо онҳо аз ҳуқуқҳои баробар истифода мебаранд ва ўҳдадорихоро низ баробар бар дӯш мегиранд.

Ҳуқуқи фамилия интихоб кардани шавҳар ва зан

Дар заминаи никоҳ ду навъ муносибатҳо—шахсӣ ва мулкӣ ба вучуд меоянд. Ба муносибатҳои шахсӣ ҳуқуқи фамилия интихоб кардани шавҳар ва зан, тарбияи фарзандон ва ҳалли масъалаҳои рӯзгори оила, ҳуқуқи интихоби касб ва ҷойи зист дохил мешаванд. Дар ин ҳолатҳо ҳуқуқи меҳнат ва шаҳрвандии онҳо унсури лаёқати муомила гардида, соҳаи ҳуқуқи оила ба ҳисоб намераванд.

Вақти ба никоҳ даромадан мард (зан), ки фамилияшро дигар кардааст, баъди аз никоҳ баромадан низ дар ҳамон фамилия мондан ҳақ дорад ё баъди баромадани қарори суд дар бораи ҷудо шудан аз никоҳ бино ба хоҳиши худ ба фамилияи то никоҳ доштааш баргаштанаш мумкин аст.

Фарзанд тарбия кардани шавҳару зан ва ҳалли масъалаҳо дар рӯзгори оила

Ҳар як фарзанд ҳуқуқи дар оила зистан ва тарбия гирифтани падару модари худро доништан, аз ғамхӯриашон баҳраманд шудан, бо онҳо якҷоя зистанро дорад. Агар аз ҳаракати падару модар ба тарбияи фарзанд ё манфиатҳои он таъсири манфӣ расад, онҳо аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум карда мешаванд.

Зану шавҳар, падару модар барои тарбияи фарзанд як хел масъуланд. Фарзанд ҳуқуқи аз тарафи падару модар тарбия дидан, манфиат дидан, ҳарҷониба камол ёфтани, кадрӯ эътибори инсонияшро ҳурмат намуданро дорад. Агар бача падару модар надошта бо-

шад ё онҳо аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум гашта бошанд ва дар дигар ҳолатҳои аз парастории падару модар маҳрум шуда бошад, ҳуқуқи тарбия намудани вай дар оила аз тарафи органи васигӣ ва ҳомигӣ таъмин карда хоҳад шуд. Бекор карда шудани никоҳи падару модар ё ғайриҳақиқӣ донишони он ба ҳуқуқҳои фарзанд таъсир намекунад.

Падару модар вакили қонунии фарзандони ба воя нарасида ҳастанд. Зеро онҳо ҳуқуқу ўҳдадорихои худро мустақилона ҳимоя карда наметавонанд. Падару модар на фақат баробарҳуқуқанд, балки дар бобати аз ҷиҳати моддӣ таъмин намудани фарзандон, аз нигоҳи ҷисмонӣ, рӯҳан ва ахлоқан солим тарбия намудан, тайёр кардани онҳо ба ҳаёти мустақил як хел ўҳдадорӣ доранд.

Мутаассифона, баъзан падару модарон аз иҷрои ўҳдадорихои худашон сартобӣ мекунанд. Ба фарзандон муносибати бераҳмона мекунанд, онҳоро таҳқир менамоянд, ба истеъмоли нӯшоқиҳои спиртӣ ё моддаҳои нашъаовар дода шуда, ё бо дигар амалҳои худ аз ҳуқуқи падарию модарӣ сўйистеъмом мекунанд. Агар ин ҳолатҳо аниқ карда шаванд, онҳо бо қарори суд аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум мегарданд. Корҳои оид ба маҳрумқунии ин гуна ҳуқуқ бо иштироки прокурор ё органи васигӣ ё ҳомигӣ муҳокима мешаванд.

Суд ҳангоми дида баромадани кори оид ба маҳрумқунии ҳуқуқи падарию модарӣ барои таъминоти моддии фарзанд аз падару модари аз ҳуқуқаш маҳрумгашта (ё аз яке аз онҳо) оид ба ситонидани алимент қарор қабул мекунад.

Суд бо назардошти манфиати фарзанд аз ҳуқуқи падарию модарӣ маҳрум накарда, оид ба гирифтани бача аз падару модар (яке аз онҳо) қарори ҳалқунанда (маҳдуд намудани ҳуқуқи падару модар) қабул карданаш мумкин.

Синну соли никоҳ дар давлатҳои гуногун мухталиф аст. Масалан, дар Булғория бояд намояндаи ҳар ду ҷинс 18-сола, дар Англия – 16-сола, дар ШМА – аз 16-солагӣ то 21 солагӣ, дар Франция ва Венгрия барои мардон 18, барои занон 16 сол муқаррар шудааст, дар Федератсияи Россия синну соли никоҳ (18) мувофиқи руҳсати идораҳои дахлдор ду сол кам шуданаш мумкин.

Падару модар барои тарбияи фарзандон ва камолоти онҳо ҷавобгаранд. Онҳо барои саломатии фарзандони худ, камолоти ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ва ахлоқиашон ғамхорӣ карданашон шарт аст. Падару модар дар бобати тарбия намудани фарзандони худ нисбат ба дигар ҳамаи шахсон ҳуқуқи баланд доранд.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 73**

Фаъолияти эҷодӣ

Вазъияти 1-ум.

Гулноза бо Анвар барои барпо намудани оила ба органи қайди ҳолатҳои шахрвандӣ ариза доданд. Гулноза бо фамилияи худаш монданӣ шуд. Анвар Гулнозаро аз ин фикраш баргардонданӣ шуд, аммо Гулноза қарорашро дигар накард.

Савол: Гулноза оё ҳангоми ба шавҳар баромадан бо фамилияи худаш монда метавонад? Ё баръакс Анвар фамилияи Гулнозаро қабул карданаш мумкин аст?

Вазъияти 2-юм.

Баъди як сол дар оилаи онҳо фарзанд ба дунё омад. Онҳо ба фарзандашон исми бобояшро фамилия карда доданӣ шуданд. Акнун дар оилаи онҳо се хел фамилия ҳаст.

Супориш: ба ин ҳолат қонунаи баҳо диҳед.

Савол ва супоришҳо

1. Ҳуқуқи ўҳдадорихоӣ (маҷбуриятҳои) падару модар аз ҷиҳати иборатанд?
2. Ҳуқуқи ўҳдадорихоӣ зану шавҳар аз кай пайдо мешаванд?
3. Корҳои доир ба маҳрум намудани ҳуқуқи падарию модарӣ бо иштироки кӣҳо дида баромада мешаванд? Фикратонро асоснок намоед.
4. Кӣҳо вакили фарзандони ба воя нарасида шуданашон мумкин ва чаро?

§ 5 Ҳуқуқ ва ўҳдадорихои мулкии шавҳар ва зан

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- ➔ Мулки умумии шавҳар ва зан.
- ➔ Ба молу мулки умумӣ соҳибӣ кардани шавҳар ва зан аз он истифода бурдан ва тасарруфи он.
- ➔ Мулки ҳар кадоми шавҳар ва зан.
- ➔ Чизҳои мавриди истифодаи шахсии шавҳар ва зан.
- ➔ Тақсим намудани молу мулки умумии шавҳар ва зан.
- ➔ Аниқ кардани ҳисса ҳангоми тақсими молу мулки умумии шавҳар ва зан.

Мулки умумии шавҳар ва зан

Молу мулке, ки шавҳару зан дар давоми никоҳ ба даст овардаанд, инчунин то ақди никоҳ аз ҳисоби маблағи умумии шавҳару зан гирифта шудааст, агар дар қонун ва шартномаи никоҳ дигар ҳолат қайд на-шуда бошад, пас мулки умумии якҷояи онҳо ба ҳисоб меравад.

Ба мулке, ки шавҳар ва зан дар давоми никоҳ соҳиб шудаанд, (молу мулки умумии шавҳар ва зан) даромаде, ки ба туфайли фаъолияти меҳнатӣ, фаъолияти тадбиркорӣ ва дар натиҷаи фаъолияти интел-лектуалии ҳар кадоми онҳо ҳосил шудааст, пенсия, нафақаҳо, инчунин дигар пардохтҳои мақсаднок (ёрии моддӣ, маблағе, ки дар ҳолати маъҷуб шудан ё дар оқибати расидани зарар ба саломатӣ ҳамчун чуб-рон дода шудааст) дохил мешавад.

Моли манқул ё номанқуле, ки аз ҳисоби даро-мадҳои умумии шавҳар ва зан гирифта шудааст, қоғазҳои қимматбаҳо, амонатҳо, саҳми капитали ба му-

Аз чизҳои қимматбаҳо ва барои зебу зиннат дигар чизҳои шахсан истифодашаванда (либос, пойафзал, ва монанди инҳо), гарчанде дар давоми никоҳ аз ҳисоби маблағи умумии шавҳар ва зан гирифта шудаанд, мулки хусусии шавҳар ва зан, ки онҳоро истифода бурда омадаанд, ба ҳисоб мераванд.

**Кодекси оилаи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 26**

ассисаҳои кредит ё ташкилотҳои тичоратӣ гузошташуда, ё ҳар гуна молу мулк, ки дар давоми никоҳ шавҳар ва зан ба даст овардаанд, агар онҳо ба номи шавҳар ва зан расмӣ шуда бошад ё сарфи назар аз он, ки маблағи пул ба номи кӣ дароварда шудааст, онҳо низ молу мулки умумии шавҳар ва зан ба ҳисоб меравад.

Агар аз шавҳар ва зан якеашон кори рӯзгорро пеш бурда, бо парвариши фарзанд машғул шуда, ё бино ба дигар сабабҳои узрнок ба музди кори муस्ताқил ва дигар даромад нагашта бошад ҳам, дар чунин ҳолат низ шавҳар ва зан нисбат ба молу мулки умумӣ ҳуқуқи баробар доранд.

Шавҳар ва зан ба мулке, ки мулки умумии онҳост, ҳуқуқи соҳибӣ намудан, аз он истифода бурдан ва онро баробар тасарруф намуданро доранд.

Мулки ҳар кадоми шавҳар ва зан

Молу мулке, ки то ақди никоҳ ба шавҳар ва зан мансуб буд, инчунин ҳада, молу мулке, ки ба тариқи мерос ё дар асоси дигар қарордодҳои бепул дар давоми ақди никоҳ ҳар кадоме ба даст овардаанд, мулки шахсии ҳар кадоми онҳо ба шумор меравад.

Мулки умумии шавҳар ва зан дар давоми никоҳ, молу мулки ҳар кадоми онҳо ё агар аз ҳисоби маблағ ё меҳнати яке аз онҳо, ё шавҳар, ё зан қиммати молу мулк зиёд шуданаш аниқ шуда бошад (таъмиркунии капиталӣ, аз нав сохтан, аз сари нав ҷиҳозонидан ва монанди инҳо) молу мулки ҳар яке аз онҳо мулки яққояшон эътироф шуданаш мумкин.

Тақсим намудани молу мулки умумии шавҳар ва зан

Тақсими молу мулки умумии шавҳар ва зан бино ба талаби яке аз онҳо, онҳо хангоми дар ақди никоҳ

будан ва баъди чудо шудан низ, инчунин, барои ситонидани ҳиссаи молу мулки умумии яке аз кредитори мард ва кредитори зан бо талаби тақсим намудани молу мулки умумӣ арз намоянд, дар он сурат дар амал татбиқ карда мешаванд.

Молу мулки умумии зану шавҳар дар асоси қарордоди байниҳамдигарии зану шавҳар тақсим шуданад мумкин. Қарордод ё муросои зану шавҳар дар бобати тақсими молу мулки умумӣ аз тарафи нотариус тасдиқ бояд шавад.

Дар ҳолати сар задани низоъ тақсими молу мулки умумӣ, инчунин, аниқ қардани саҳми зану шавҳар аз тарафи суд амалӣ гардонидани мешавад.

Баъди анҷом ёфтани муносибатҳои оилавӣ молу мулке, дар даври алоҳида зиндагӣ қардани зан ва шавҳар ба даст оварда шудааст, аз тарафи суд мулки шахсии ҳар кадоми онҳо доништа мешавад.

Чизҳои барои қонеъкунии эҳтиёҷи фарзандони ба воя нарасида гирифташуда (либос, пойафзал, ҷиҳози мактаб ва варзишӣ, асбобҳои мусиқӣ, китобҳои бачагона ва ғайра) тақсим намешаванд ва фарзандон бо кадоме аз зану шавҳар зиндагӣ кунанд, ба он бекомпенсатсия (бечуброн) дода мешавад.

Амонате, ки аз ҳисоби молу мулки умумии зану шавҳар ба номи фарзандони гузошта шудаанд, ба ҳамон фарзандон мансуб буда, ҳангоми тақсимои молу мулки умумии зану шавҳар ба инobat гирифта намешаванд.

Молу мулки умумии зану шавҳар дар сурати тақсим шудан ҳангоми дар ақди никоҳ буданашон, қисми тақсимнашудаи молу мулки зану шавҳар, инчунин молу мулки ҳангоми дар ақди никоҳ буданашон баъдтар мулки умумии якҷояи онҳоро ташкил мекунад.

Аз таърихи ҳуқуқ

Дар ҷамъомади Ассамблеяи умумии Созмони Милали Муттаҳид, ки 20 сентябри соли 1993 баргузор шуд, дар бораи аз соли 1994 сар карда, ҳар сол 15-уми майро чун Рӯзи байналмилалии оила қайд қардан қарор қабул шуд. Мақсад аз қабули ин қарор эътибори ҳамаи инсонияти тараққипарвар ва сулҳпарастро ба мустаҳкам намудани ошённе, ки инсон умрашро мегузаронад, орзуву умедашро, бахту саодаташро меёбад, яъне ба мустаҳкам намудани оила сафарбар намудан аст.

Фаъолияти эҷодӣ

М. бо ҳамсараш Т. дар бораи бекор кардани ақди никоҳ ва тақсим кардани молу мулки якҷояшон ба суд бо аризаи даъво мурочиат карданд. Ҷавобгар дар аризаи худ дар қатори рӯйихати молу мулки қайдшуда мавҷуд будани маҷмӯи мебели нарм ва қолинро, ки дар тӯйи никоҳи онҳо аз тарафи падару модари Т. тўхфа шуд, нишон медиҳад.

Гарчанде шартномаи ҳада тартиб дода нашудааст, чизҳои падару модари Т. дар рӯзи тӯй тўхфашударо аз ман гӯён, муқобилият нишон дод.

Шумо чӣ фикр доред, талаби кӣ қонунист?

Нисбат ба молу мулке, ки мулки якҷояи аъзоёни хоҷагии фермерӣ ё хоҷагии деҳқонист, ҳуқуқҳои соҳибӣ намудани шавҳар ва зан, истифодабарӣ ва тасарруфкунӣ бо қонунҳо “Дар бораи хоҷагии фермерӣ” ва “Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ” ба тартиб дароварда мешавад.

Нисбат ба талабҳои оиди тақсим намудани мулки умумии зану шавҳари ақди никоҳашон вайроншуда муддати сесолаи даъво истифода мегардад.

Ҳангоми аниққунии саҳми молу мулки шавҳар ва зан бино ба тақсими молу мулки умумии онҳо агар дар шартномаи никоҳи байни шавҳар ва зан дигар ҳолат дар назар дошта нашуда бошад, саҳми шавҳар ва зан баробар ҳисоб мешавад.

Савол ва супоришҳо

1. Молу мулки умумии шавҳар ва зан чӣ гуна тақсим карда мешавад?
2. Муддати даъво нисбат ба талабҳои оид ба тақсим кардани молу мулки умумии шавҳар ва зан, ки аз ақди никоҳ баромадаанд, чӣ қадар аст?
3. Молу мулки умумии шавҳар ва занро оё дар даври дар никоҳ будани онҳо тақсим кардан мумкин аст? Фикратонро асоснок кунед.
4. Амонатҳое, ки ба номи фарзандони ба воянарасида аз ҳисоби молу мулки умумии шавҳар ва зан гузошта шудаанд, ҳангоми тақсим кардани молу мулки шавҳар ва зан оё ба инобат гирифта мешавад?

§ 6 Тартиби шартномавии молу мулки шавҳар ва зан

**Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин
шинос мешавед:**

- Шартномаи никоҳ.
- Шакл ва мазмуни шартномаи никоҳ.
- Асосҳои қатъи никоҳ.
- Тартиби ҷудошавӣ аз никоҳ

Шартномаи никоҳ

Шартномаи никоҳ қарордодест, ки ҳуқуқ ва ўҳдадорихои мулкии шахсони никоҳшаванда ё шавҳар ва занро дар давоми никоҳашон ва (ё) ҳангоми аз никоҳ баромадани шавҳар ва занро муайян мекунад.

Шартномаи никоҳ режими шартномавии мулки шавҳар ва зан ба шумор меравад. Шартномаи никоҳ “контракт” — шартномаи оддӣ буда, нисбат ба ин қарордод аз тарафи шахсони онро тартибдода, ё дигар шахсони манфиатдор низ эътироз баён шуданаш мумкин.

Дар Кодекси шаҳрвандии Республикаи Ўзбекистон тибқи асосҳои дар назарбуда оиди ба қонун мувофиқии шартномаи никоҳ эътироз намудан, шартномаи никоҳро пурра ё қисман ҳақиқӣ нест гуфта, эътироф кардан мумкин. Шартҳои шартнома агар ба талабҳои моддаи 31-уми Кодекси оилаи Республикаи Ўзбекистон, ки мазмуни шартномаи никоҳро дар бар мегирад, зид бошад суд аз рӯи талаби шавҳар ё зан шартномаи никоҳашонро пурра ё қисман ҳақиқӣ нест, гуфта эътироф карданаш мумкин. Шавҳару зан ҳуқуқи ба муносибатҳои мулкии шартномавии қонун руҳсат додашуда дохил шуданро доранд. Шартномае, ки ҳуқуқҳои яке аз шавҳару занро маҳдуд мекунад, ҳақиқӣ нест.

Никоҳро мувофиқи тартиби дахлдор қайд накарда шавҳару зан шуда зистан барои мулки умумии якҷояи шавҳару зан мулки умумӣ пиндоштан асос шуда наметавонад.

Дар шартномаи никоҳ муқаррар намудани ҳуқуқи ўхдадорихои шавҳару зан дар бобати якҷоя таъмин кардани оила ва татбиқи амали он, бо даромадашон иштирок намудан, агар никоҳ бекор шавад, мулки ба ҳар яки онҳо баргарданда, инчунин ба дохил намудани дигар қоидаҳои муносибатҳои мулкии шавҳару зан ҳуқуқ доранд.

Шартномаи никоҳ ба намуди қарордоди фақат шахсан тартиб додашаванда дохил мешавад, шартнома ба воситаи намояндагон тартиб дода намешавад.

Дар шартномаи никоҳ ҳуқуқи то қайди никоҳи шавҳар ва зан ва баъди бекор шудани он кадом мулк ба кӣ мансуб буданаш маълумот мавҷуд аст.

Дар он ҳади мулки аз тарафи шавҳар ва зан ба даст овардашуда муайян карда, баъди бекор шудани никоҳ имконият медиҳад, ки муносибатҳои дўстона нигоҳ дошта шавад.

Шакл ва мазмуни шартномаи никоҳ

Мувофиқи шартномаи никоҳ шавҳар ва зан ҳақ доранд тартиби дар қонун муқарраршудаи мулки умумиро тағйир дода, инчунин ҳуқуқи тарти-

Фаъолияти эҷодӣ

Азиз барои расмӣ намудани автомашинаи “Дамас”и фурӯхтааш ба идораи нотариус рафт. Нотариус ҳуччатҳои мошинро ва шиносномаи Азизро аз назар гузаронида, барои фурӯхтани мошин зарур будани розигии ҳамсарашро фаҳмонд.

Азиз: “Ин мошин аз они ман, ба номи ман харида шудааст, аз ҳисоби маблағи худам харидаам. Ҳамсарам кор намекунад, хонанишин аст” гуфт. Аммо нотариус аз расмӣ намудани хариду фурӯш сар тофт.

Нотариус чаро шартномаро расмӣ накард?

би соҳибӣ намудани тамоми молу мулк аз тарафи шавҳар ва зан, ба баъзе намуди он ё аз рӯйи саҳми гузошташон ва алоҳида соҳибӣ қарданро доранд.

Шартномаи никоҳро, одатан, нисбат ба мулкхое тартиб медиҳанд, ки аз тарафи давлат ё аз рӯйхати махсус гузаронида мешаванд. Ба мулке, ки дар шартномаи никоҳ қайд нашудааст, тартиби умумии яқоя нигоҳ дошта мешавад. Ҳуқуқи ўҳдадорихое, ки дар шартномаи никоҳ дар назар дошта шудаанд, ба муддати муайян маҳдуд гардонида ё бо назардошти ба вучуд омадани шарту шароити муайян тартиб дода мешавад.

Шакли нотариалӣ боваринокии шартномаро тасдиқ мекунад, ба муносибатҳои байниҳамдигарии тарафҳо рӯшанӣ меандозад, факти тартиб дода шудани шартномаи никоҳ ва аз рӯйи мазмуни он имконияти ба вучуд омадани низоъҳоро истисно мекунад. Нотариус пеш аз тасдиқ қардани шартномаи никоҳ таркиби зарурӣ фактҳои юридикиро месанҷад.

Вай шахсият, лаёқати ҳуқуқӣ, лаёқати муомила, ҳуқуқҳои субъективии аз яке ба дигар гузарандаро бояд аниқ кунад. Шартномаи никоҳ ҳамчун далел дар ҳуччатҳои қори идораи нотариус нигоҳ дошта

Шартномаи никоҳ ба таври ҳатти тартиб дода мешавад ва онро нотариус тасдиқ мекунад.

Аз таърихи ҳуқуқ

Шартномаи никоҳ чандин аср аст, ки дар амалиёти хориҷӣ ва миллӣ амал қарда меояд. Ҳатто дар Рими қадим қарордод оид ба молу мулки зану шавҳари оянда тартиб дода мешуд. Дар кишварҳои Европайи Ғарбӣ дар асрҳои XVI-XIX дар байни табақаҳои гуногуни аҳолии созишномаи пеш аз ақди никоҳ машҳур будааст. Ташаккули институти контракти никоҳ ҳамчун воситаи ҳуқуқии ба тартиб дароварандаи тартиби шартномавии молу мулки шавҳару зан дар охири асри XVIII—солҳои аввали асри XIX дар Англия, Германия, Австрия ва дигар давлатҳо сар шудааст.

Фаъолияти эҷодӣ

Азиз ва Шоиста дар аснои зиндагии якҷоя шартномаи никоҳро расмӣ қарданӣ шуданд. Онҳо ҳангоми бастани шартномаи никоҳ кредитори худро (кредиторҳоро) бояд хабардор кунанд ё не?

шавад, аҳамияти калон дорад ва агар нусхаҳои ба тарафҳо додашуда гум шаванд, онҳо барои тасдиқ намудани ҳуқуқҳояшон ба архиви нотариал муроҷиат намуда, дубликати шартномаи никоҳро гирифтанишон мумкин.

Шартҳои шартномаи никоҳ, ки тартиби ҳуқуқи молу мулки шавҳар ва занро муайян мекунад, мазмуни онро ташкил медиҳанд. Дар шартҳои шартномаи никоҳ низомҳо оид ба ҷиҳатҳои муҳими муносибатҳои мулкии шавҳар ва зан дар никоҳ ва ҳангоми бекор шудани он қайд мешаванд. Бино ба қоидаи шартномаи никоҳ нисбат ба молу мулки мавҷудаи шавҳар ва зан, нисбат ба молу мулки ояндаи онҳо ҳам тартиб дода шуданишон мумкин. Шавҳар ва зан ба шартномаи никоҳ ҳақ доранд қоидаҳои зеринро дохил кунанд:

- ➔ таъминоти моддӣ расонидан;
- ➔ тақсим намудани хароҷоти оила;
- ➔ иштирок дар даромади якдигар;
- ➔ бо дигар шахсон шартномаҳои мулкӣ бастан;
- ➔ муқаррар намудани ҳуқуқи ӯҳдадорихоӣ ҳамдигар оид ба шуғли фаъолияти тадбирқорӣ умумӣ;
- ➔ аниқ қарда гирифтани молу мулке, ки ба ҳар кадоме баъди бекор шудани никоҳ мерасад;
- ➔ дигар қоидаҳои оид ба муносибатҳои молу мулкии шавҳар ва зан.

Шартномаи никоҳ бо хости шавҳар ва зан дар вақти дилхоҳашон тағйир ёфтанишон ё бекор шуданишон мумкин. Шартномаи никоҳ дар қадом шакл тартиб дода шуда бошад, тағйир додан ё бекор қардани он ҳам ҳамон тавр амалӣ қарда мешавад. Аз иҷрои шартномаи никоҳ якҷониба сар тофтан мумкин нест.

Шартномаи никохро бо талаби яке аз тарафҳо— шавҳар ё зан мувофиқи тартиб ва асосҳои муқаррарнамудаи Кодекси шаҳрвандии Республикаи Ўзбекистон бо қарори қатъии суд тағйир додан ё бекор кардан мумкин.

Асосҳои қатъи никоҳ. Тартиби ҷудошавӣ аз никоҳ

Дар санадҳои қонунӣ оид ба қатъ ёфтани никоҳ, бекор намудан ва аз никоҳ баромадан нормаҳо мавҷуданд. Зимнан қатъёбии никоҳ маънои умумӣ ва васеъ касб менамояд. Зери мафҳуми “қатъи никоҳ” (ё ба охир расидани он) бино ба туфайли фактҳои юридикии маълум ба поён расидани муносибатҳои ҳуқуқи никоҳи байни шавҳар ва зан фаҳмида мешавад. Аз вақти қатъи никоҳ сар карда муддати эътибори шартномаи никоҳ ҳам қатъ меёбад. Агар дар шартномаи никоҳ ўҳдадорихои баъди даври қатъ ёфтани никоҳ дар назар дошта шуда бошад, онҳо қувваи юридикиашонро гум намекунанд. Вафот факти юридикии бекор кардани муносибатҳои никоҳи байни шавҳар ва зан шуда метавонад. Агар аз зану шавҳар якеаш вафот кунад, ё дар ҳоле, ки аз тарафи суд факти вафот эълон шавад, муносибати ҳуқуқи никоҳи байни онҳо хатм меёбад.

Дар Кодекси оила барои ҷудошавии никоҳ асосҳои аниқ нишон дода нашудааст ва илочаш ҳам нест, зеро асоси шавҳар ё зан оварда дар баъзе ҳолатҳо кофӣ доништа шавад, дар дигар ҳолатҳо барои ҷудошавӣ асос шуда наметавонанд. Аз ин сабаб дар Кодекси оила амалиёти судии ҷудошавии никоҳ чунин муайян карда шудааст: “Агар суд минбаъд барои зиндагии яқҷояи шавҳар ва зан ва нигоҳ доштани

Мувофиқи моддаи 43-юми Кодекси оила, агар аз шавҳар ва зан якеашон аз тарафи суд бедарак гумшуда доништа шавад; аз қониби суд бино ба хароб шудани рӯҳияташ (бемории рӯҳӣ ва заифии ақлӣ) шахси ғайриилаёқат ба муомила доништа шавад; барои содир кардани ҷиноят ба муддати на кам аз се сол аз озодӣ маҳрум шуда бошад, сарфи назар аз будани фарзандони ба воя нарасида, бино ба аризаи яке аз онҳо (шавҳар ё зан) дар мақомоти қайди далолатномаи ҳолати шаҳрвандӣ никоҳаш бекор карда мешавад.

Аз никоҳ баромадан аз рӯзи сурдани аризаи аризадиҳандагон ба идораи қайди далолатномаи ҳолати шаҳрвандӣ се моҳ муддат гузарад, қайд карда мешавад

оила имконият мавҷуд нест, гӯяд, онҳо аз никоҳ мебароянд”.

Бо тартиби суд аз никоҳ баромадан. Кодекси оила бо назардошти асоси ҷудошавӣ аз никоҳ тартиби зеринро муқаррар мекунад:

1) агар дар байни шавҳар ва зан низоъҳои мулкӣ мавҷуд бошад (масалан, тақсими молу мулк, ҳолатҳои бо таъминоти моддии шавҳар ва зан, инчунин, фарзандони ба воянарасида (масъалаи ситонидани алимент) ва монанди ин) аз тариқи суд ҷудо мешаванд;

2) низоъ набошад аз ҷумла, агар:

а) байни шавҳар ва зан фарзандони ба воянарасида набошанд ва онҳо байни худ барои ҷудо шудан розӣ бошанд;

б) тарафҳо (шавҳар ё зан) аз ҷониби суд бедарак гумшуда, бино ба бемории рӯҳӣ ё заифии ақлӣ ба муомила белаёқат доништа шуда бошанд;

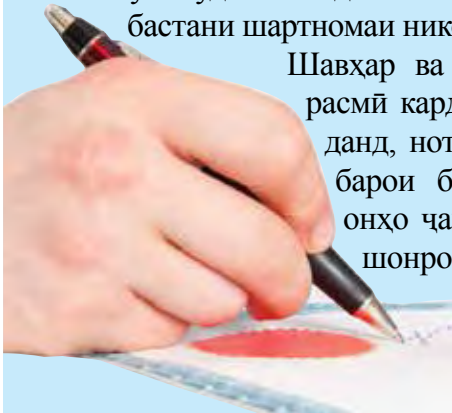
Фаъолияти эҷодӣ

З. ва А. барвақт оила барпо карданд. Ҳангоми ақди никоҳ ҳар ду 17-сола буданд. З. аз 16-солагӣ ба эмансипатсия соҳиб буда, бо тадбиркорӣ машғул шуда меомад. Аз ин сабаб З. ҳангоми ба никоҳ даромадан ба А. бастанӣ шартномаи никоҳро пешниҳод кард.

Шавҳар ва зан барои бастанӣ шартномаи никоҳ ва расмӣ кардани он ба идораи нотариал муроҷиат карданд, нотариус ҳоло онҳо ба воя нарасиданашонро, барои бастанӣ шартномаи нотариал тасдиқкарда онҳо ҷавон буданашонро, баъд аз ду сол омаданашонро таъкид карда, тасдиқи нотариалии шартномаи никоҳро рад намуд.

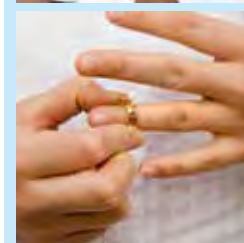
Рафтори нотариус оё дуруст аст?

в) чуноне, ки дар моддаҳои 42-43-юми Кодекси оила муқаррар шудааст, барои содир намудани ҷиноят агар шавҳар ё занаш дар муддати на кам аз се сол аз озодӣ маҳрум шуда бошад ба тариқи маъмурий (ба воситаи органи ҚДХШ) аз никоҳ ҷудо мекунад.

Аз никоҳ баромадан дар мақомоти қайди далолатномаҳои ҳолати шахрвандӣ (ҚДХШ). Дар баробари аз тариқи суд аз никоҳ баромадан тартиби маъмурии он ҳам мавҷуд. Тартиби мазкур тартиби нисбатан оддӣ бекор намудани муносибатҳои зану шавҳарӣ ба ҳисоб меравад. Яъне никоҳ дар мақомоти қайди далолатномаҳои ҳолати шахрвандӣ бекор карда мешавад, ба ҷараёни судӣ зарурат намоенад.

Мақомоти қайди далолатномаҳои ҳолати шахрвандӣ аз рӯзи қабули ариза оид ба ҷудошавӣ се моҳ гузашта расмӣ менамояд ва ба аризадодагон ғувоҳномаҳо оиди аз никоҳ баромадан медиҳад. Аз он вақт эътиборан никоҳ қатъ меёбад ва собиқ шавҳар ва зан ҳуқуқи аз никоҳи нав гузаштанро пайдо мекунад. Ин муддати се моҳ бо мақсади ба муросо омадани шавҳару зан дода мешавад.

Савол ва супоришҳо

1. Шартномаи никоҳро бо дигар шартномаҳои ҳуқуқи шахрвандӣ муқоиса кунед ва фарқи шартҳои онро, ки ба шартномаи никоҳ дохил кардан лозим ва нолозим аст, таҳлил намоед.
2. Дар шартномаи никоҳ оё даври баъди қатъи никоҳ дар назар дошта шудааст?
3. Никоҳро мувофиқи тартиби мавҷуда қайд накарда, шавҳару зан шудан мумкин аст?
4. Ҷаро шартномаи никоҳ ба намуди қарордохое мансуб аст, ки фақат шахсан тартиб додан мумкин ?

Фасли II. ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ

§ 7 Мақсад, вазифа ва принципҳои ҳуқуқи чиноятӣ

Фаъолияти эҷодӣ

Аз Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ва қонунҳои ҳуқуқи манфиатҳои қафолатшудаи шаҳрвандон, механизми ҳимоя намудан ва амалан татбиқ кардани онҳоро муайян кунед. Дар асоси Кодекси чиноятии Республикаи Ўзбекистон вайрон шудани ин чараён ба қадом оқибатҳои ҳуқуқӣ оварда наш мумкин, муайян намоед.

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон — сарчашмаи асосии ҳуқуқи чиноятӣ
- ➔ Кодекси чиноятии Республикаи Ўзбекистон. Вазифаҳо ва принципҳои Кодекси чиноятӣ.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон — сарчашмаи асосии ҳуқуқи чиноятӣ

Ба ҳам вобаста будани ҳуқуқи чиноятӣ ва ҳуқуқи конститутсиявӣ бешубҳа аст. Ба ҳам алоқадор будани ҳуқуқи чиноятӣ бо қонуну қоидаҳои конститутсиявӣ бисёртарафа буда, он дар Конститутсия мустақкам гардидааст ва вазифаҳои асосии функционалии қонуни чиноятиро дар бар мегирад.

Принципҳои ҳуқуқи чиноятӣ ба ҳокимияти халқӣ, афзалияти қонун, адолати иҷтимоӣ, инсонпарварӣ, демократизм, баробарии шаҳрвандон, арзишҳои умумибашарӣ ва бартарии нормаҳои ҳуқуқи байналхалқии умумэтирофшуда ва дигар принципҳои, ки дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон мустақкам қарда шудаанд, асос меёбад.

Дар Республикаи Ўзбекистон асоси принципҳои ҳуқуқи чиноятиро қонуниятҳои дар Конститутсия мустақкамшуда ва принциби баробарҳуқуқии шаҳрвандон ташкил мекунад (Конститутсияи РЎз, моддаҳои 14,

15, 18-ум). Пас аз он принципҳои ҷавобгарии маъмурий, таъин кардани ҷазо ва иҷрои он, аз ҷазо озод намудан барин қоидаҳоро дар худ ифода кардаанд.

Ҳамаи принципҳои ба ин система дохилшуда байни ҳам қиммати баробар доранд. Зеро ҳар кадоми онҳо моҳияти мустақил дошта, барои татбиқи амалии сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ давлат чандин вазифаҳоро иҷро мекунанд.

Таъсири принципҳои нормативӣ ба шахсони мансабдори идораҳои давлатӣ, ки ваколати истифодаи нишондодҳоро оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ доранд, аз онҳо талаб мекунад, ки дар фаъолияти худ қоидаҳои дар Кодекси ҷиноятӣ зикршударо аниқ ва саҳеҳ қор фармуда, бо тамоми ҷораҳо ҳуқуқу манфиатҳои шаҳрвандонро, ки дар Республикаи Ўзбекистон ва қонунҳо қафолат дода шудаанд, риоя карда, нисбат ба ўҳдадорӣ вазифа бо масъулияти шахсӣ ва серталабӣ муносибат намоянд.

Шахс, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои он, ҳимояи манфиатҳои давлат ва ҷамъият, мулки хусусӣ, муҳити атроф, сулҳу оромиш, амнияти инсоният аз таҷовузи

Вазифаҳои Кодекси ҷиноятӣ аз ҳифзи шахс, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои он, ҳимояи манфиатҳои давлат ва ҷамъият, мулки хусусӣ, муҳити атроф, сулҳу оромиш, амнияти инсоният аз таҷовузи ҷиноят, инчунин аз гирифтани пеши роҳи ҷиноят, дар рӯҳи риоя намудани Конституцияи Республика ва қонунҳо тарбия кардани шаҳрвандон иборат аст.

Барои амалӣ намудани ин вазифаҳо кодекс асосҳо ва принципҳои ҷавобгариро, қадом қирдорҳои хавфноки иҷтимоӣ ҷиноят буданашро муайян мекунад, ҷазо ва дигар ҷораҳои таъсири ҳуқуқиро нисбат ба шахсони қирдорҳои хавфноки иҷтимоӣ содир карда истифода шуданаш мумкинро муайян менамояд.

Кодекси ҷиноятӣи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 2-юм

Ду чихати презумпсияи бейбайбӣ мавҷуд, аввало, барои аниқ намудани таркиби ҷинояти муайян ва айби шахси онро содиркардаро ёфтани мувофиқи қонун бояд амал кард, сониян, фақат бо ҳукми суд шахс айбдор доништа шуда, айбдор мувофиқи нишондоди Кодекси ҷиноятӣ ба ҷавобгарии ҷиноӣ, ё ба дигар ҷораҳои таъсири ҳуқуқӣ кашида шуданаш мумкин.

ҷиноят ҳамчун вазифаи асосии қонунгузории оид ба ҷиноят муқаррар гаштаанд.

Ба қатори вазифаҳои қонунгузории оид ба ҷиноят пешгирии намудани ҷиноят медарояд. Ин вазифаҳо аз татбиқ оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ баромада, барои баргардонидани баъзе тоифаи шахсон аз содирнамоии ҷиноят, равона карда шудааст. Иҷрои вазифаҳои қонунҳои оид ба ҷиноят ба таври зерин таъмин мешавад: аниқ кардани асосҳо ва принципҳои ҷавобгарӣ; аниқ доираи кирдорҳои, ки молики ҷиноятанд, ҷораҳои ҷазои ҷиноиро таъин кардан; муқаррар намудани ҷораҳои таъсири ҳуқуқӣ ғайр аз ҷазо ва ҳоказо. Дар бобати иҷрои ин вазифаҳо Кодекси ҷиноятӣ ба қонуният, баробар будани шахрвандон дар назди қонун, принципҳои демократизм, инсонпарварӣ, адолат, ҷавобгарӣ барои айб, муқаррарии ҷавобгарӣ таъя мекунад.

Ҳамаи принципҳои ба ин низом дохилшуда аҳамияти баробар доранд. Ҳар кадоме аз онҳо моҳияти мустақил дошта, оид ба татбиқи амалии сиёсати давлат дар бобати ҳуқуқи ҷиноӣ якҷанд вазифаро иҷро мекунад.

Ба принципҳои ҳуқуқи оид ба ҷинояти Республикаи Ўзбекистон дохил мешаванд:

→ **қонунӣ будан**, ҷиноят будани кирдори содиршударо, ба ҷазо сазовор будани ӯро ва дигар оқибатҳои ҳуқуқиро фақат бо Кодекси ҷиноятӣ муайян карда мешавад. Ҳеч касеро бидуни ҳукми суд ба содир намудани ҷиноят айбдор кардан ва хилофи қонун ба ҷавобгарӣ кашидан мумкин нест:

→ **шахрвандон дар назди қонун баробаранд**, шахсони ҷиноят содиркарда сарфи назар аз ҷинс, наҷод, миллат, забон, баромади иҷтимоӣ, эътиқод, мавқеи шахсию иҷтимоӣ ҳуқуқу ўҳдадорихои якхела доранд;

- ➔ **демократизм**, ташкилотҳои чамъиятӣ, органҳои худидоракунии шахрвандон ё ҷамоаҳо шахсони ҷиноят содиркардари дар ҳолатҳои қонун пешбинишуда ба қори ислоҳи ахлоқ ҷалб кардашон мумкин;
- ➔ **инсонпарварӣ**: ҷазо ва дигар ҷораҳои таъсири ҳуқуқӣ ҷазои ҷисмонӣ додан ё паст задани кадрӣ қиммати инсониро набояд дар назар дошта бошанд;
- ➔ **адолат**: одилона будани ҷазо ё дигар ҷораҳои таъсири ҳуқуқӣ нисбат ба шахси дар содир кардани ҷиноят айбдоршуда, яъне ҷазо бояд ба вазнинию сабукии ҷиноят, ба дараҷаи айб ва ҳавфи иҷтимоии шахс мувофиқ бошад;
- ➔ **ҷавобгар шудани шахс** фақат баъди мувофиқи қонун кирдори ҳавфноки иҷтимоӣ, яъне айбаш исбот шуда бошад;
- ➔ **муқаррар будани ҷавобгарӣ**, ҳар як шахсе, ки дар кирдораш таркиби ҷиноят бошад, ба ҷавобгарӣ кашида шуданаш шарт аст.

Ҳуқуқи оид ба ҷиноят аз дигар соҳаҳои ҳуқуқ бо ҷиҳатҳои зерин фарқ мекунад:

аввалан, дар муносибатҳои ҷиноӣ ҳуқуқӣ, ки ба тӯфайли содир шудани ҷиноят ба вучуд меоянд, аз як тараф чамъият, давлат, аз тарафи дуюм шахси ҷиноят содиркарда субъект мешавад;

дуюм, шахс барои вайрон кардани тартибот, ки нормаҳои ҷиноӣ ҳуқуқӣ муайян кардаанд, суд аз номи давлат ҷазои муқаррариро таъин мекунад.

Нормаҳои ҳуқуқи оид ба ҷиноят аз рӯйи мазмунанашон аз ду қисм иборатанд. Яке аз он мақоми умумии ҳуқуқи оид ба ҷиноятро, қоида ва тартиби онро муайян менамояд. Дуюмаш, нишонаҳои ҷиноятҳои аниқро таъриф дода, нисбат ба шахсони ҷиноятҳои

Ҷавобгарии ҷиноӣ

Дар қадом моддаи Конституцияи Республикаи Ўзбекистон “Ҳеч касро бе ҳукми суд ва дар ҳолати номувофиқ ба қонун ба содир кардани ҷиноят айбдор дониста, ба ҷазои ҷиноӣ кашидан мумкин нест” қайд шудааст? Ин модда бо презумпсияи беайбӣ чӣ гуна алоқа дорад?

Аз таърихи ҳуқуқ

Қонунҳои оид ба ҷинояти Республикаи Ўзбекистон кодификатсия карда шуда, қонуни асосии ҷиноии Республикаи Ўзбекистон — Кодекси ҷиноятӣ 22-юми сентябри соли 1994 қабул шуда, 1-уми апрели соли 1995 эътибор пайдо кард.

мазкурро содиркарда ҷазоҳои истифодашавандаро аниқ мекунад. Нормаҳои яқум қисми умумии ҳуқуқи ҷиноятро, нормаҳои дуҷум қисми махсуси онро ташкил мекунад.

Дар ҳуқуқи ҷиноӣ кирдори ҷиноиро аниқ қардан роли муҳим мебозад. Кирдори ҷиноӣ ҳаракатест, ки ба муносибатҳои иҷтимоие, ки бо қонунҳои оид ба ҷиноят муҳофизат мешаванд, таҳдид бар зидди ҷамъият ва амалест, ки қоидаҳои ахлоқро писанд намекунад. Кирдори ҷиноӣ аз рӯйи хусусиятҳои объективии худ ҳаракат ё беҳаракатии барои ҷамъият хавфнок, бино ба хусусиятҳои субъективӣ ҳамеша бо мақсад ва сабабҳои муайян амали айбнокӣ содиршуда мебошад.

Ҳар қадом муносибати иҷтимоии бо қонуни ҷиноятӣ муҳофизатшаванда объекти ҷиноят ба ҳисоб меравад. Ҳар як кирдори бо шуур идорашаванда аз моҳияти дохилӣ ва зоҳирӣ иборат буда, моҳияти дохилии он тарафи субъектив, моҳияти зоҳириаш тарафи объектив номида мешавад. Тарафи объективии ҷиноят ба сифати тарафи зоҳирии кирдори хавфнокӣ иҷтимоӣ чӣ гуна содир шудани ҷиноятро муайян мекунад.

Савол ва супоришҳо

1. Презумпсияи беайбӣ чист? Фикратонро асоснок кунед.
2. Принципҳои асосии ҳуқуқи оид ба ҷинояти Республикаи Ўзбекистонро фаҳмонед.
3. Вазифаҳои асосии ҳуҷжатҳои қонунии оид ба ҷиноят аз ҷиҳати иборатанд?
4. Нормҳои ҳуқуқи ҷиноӣ аз рӯйи мазмуни худ ба чанд қисм ҷудо мешаванд ва вазифаҳои онҳо аз ҷиҳати иборат аст?

§ 8 Нишонаҳои ҷиноят

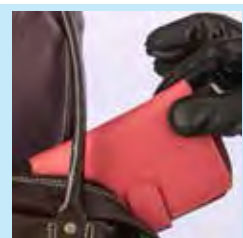
Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Нишонаҳои ҷиноят. Айб, шаклҳои айб, қасд.
- ➔ Ҳолатҳое, ки кирдорро истисно мекунад.
- ➔ Содир кардани ҷиноят бар оқибати беэҳтиётӣ ва оқибатҳои он.

Ҷиноят аз дигар қонуншиканиҳо бо ҷиҳатҳои хос фарқ мекунад. Он хавфи иҷтимоии кирдор аст. Чунки дар натиҷаи ҷиноят ба ҷамъият ва шахс ҳам зарари моддӣ, ҳам зарари маънавӣ мерасад. Аз ин боис дараҷаи хавфнокии иҷтимоии ҷиноят дар оқибати ҷиноӣ инъикос мегардад.

Зидди қонун будани ҷиноят нишонаи ҳуқуқи юридикии он аст. Ғайр аз ин, айбдор донистани шахси ҷиноятро содиркарда яке аз нишонаҳои муҳими ҷиноят аст. Фақат дар он сурат нисбати вай ҷазои ҷи-

Фаъолияти эҷодӣ

Ба донишхоятон, ки аз фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ўзбекистон” дар синфи 8 андӯхта будед, таъя намуда, барои ба саволҳои зерин ҷавоб гуфтан ҳаракат намоед.

1. Ҷиноят чист? Байни қонуншиканиӣ ва ҷиноят чӣ гуна фарқҳо ҳастанд?
2. Аз воқеаҳои зерин кадоме ҷиноят буданаш мумкин?
 - A. Аз сабаби он, ки донишомӯзи синфи 9 ба дарс мунтазам намеомад, падару модари ӯро ба ҷавобгарӣ кашиданд.
 - B. Донишомӯзи синфи 7-ум З. гарчанде медонист, ки дар ҳавли ҷамсаю дӯздӣ содир иғудааст, аз ин хусус ба ҳеч кас хабар наод.
 - C. Шаҳрванд К. ду сатили пур аз моддаҳои ифлосқунандаро гирифта баромада, ба канали назди хона партофт.

Бино ба Кодекси ҷиноятӣ кирдори бо ин кодекс манъшуда, кирдори айбнокӣ хавфнокӣ иҷтимоӣ (ҳаракат ё беҳаракатӣ) бо таҳдиди истифодаи ҷазо ҷиноят доништа мешавад, гуфта таъриф дода шудааст.

фақат дар сурате, ки нишонаҳои ҷинояти дар қонун қайдшуда мавҷуд бошад, яъне агар таркиби он аниқ карда шавад, ҷиноят эътироф мешавад.

Таркиби ҷиноят дар қонунҳои оид ба ҷиноят маҷмӯи нишонаҳои объективӣ ва субъективӣ камтарин ва кифояи барои ҷиноят дониستاني кирдори муайяни хавфнокӣ иҷтимоӣ мебошад. Таркиби ҷиноят аз ҷиҳати сохт аз чор унсур иборат аст: объект, тарафи объектив, субъект ва тарафи субъектив.

Объектив, яъне нишонаҳои зоҳирӣ объекти ҷиноят ва тарафи объективро таъриф мекунад.

Нишонаҳои субъектив (дохилӣ) субъекти ҷиноят ва тарафи субъективро аниқ мекунад.

Ҳар як нишона якҷоя бо дигарҳояш қисми зарурии ҷудонопазири яқлухтро ташкил мекунад.

Унсурҳои таркиби ҷиноят объекти ҷиноят аст. Ин муносибатҳои бо қонуни ҷиноят ҳимояшаванда буда, таҷовузҳои ҷиноӣ маъни онҳоянд. Зимни қасдан одам куштан ҳаёти дигар шахс объекти ҷиноят, хангоми дуздӣ мулкӣ дигарон объекти ҷиноят мешаванд ва ҳоказо.

Ҷаъолияти эҷодӣ

1. Автомобили тамгаи “Дамас”-и мансуб ба ҷамъияти саҳҳомии “Вагон Дено”, ки дар назди бинои 4-уми кӯчаи Ҳамроҳи шаҳри Қаршии вилояти Қашқадарё истода буд, дар оқибати аз сими барқ ба вуҷуд омадани рағд сӯхт. Хангоми хомӯш кардани сӯхтор танаи ронандаи автомобил Ҷ.С. сӯхта, ба шифохона бурда шуд.

2. Ба хонаи сокини ноҳияи Хўжаободи вилояти Андиҷон А.Т., ки дараш кушода буд, шахсони номаълум даромада, 25.000.000 сўмро дуздида рафтанд.

Оё дар ҷунин вазъиятҳо нишонаҳои ҷиноят ҳастанд? Фикратонро дар асоси таърифи оид ба ҷиноят додашуда эзоҳ диҳед

Унсури дуоми таркиби чинойт тарафи объективи чинойт аст. Тарафи объективи чинойтро рафтори аклино иродавии шахс, ки боиси тағйироти муайян ба муҳити атроф ва сабабгори он мешавад, ташкил медиҳад. Нишонаи зарурии ин элемент рафтор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) ба ҳисоб меравад. Ба туфайли кирдор чинойт содир мешавад.

Унсури сеюми таркиби чинойт субъекти чинойт, яъне шахси чинойт содирнамуда метавонад, ки барои кирдори худ ҷавоб диҳад, яъне мувофиқи қонунҳои оид ба чинойт ба синну соли муайян расида, ақлаш расо бошад.

Унсури чоруми таркиби чинойт тарафи субъективи чинойт аст. Тарафи субъективи чинойт муносибати рӯҳии шахс нисбат ба чинойти содиркардааш ба ҳисоб меравад. Ба нишонаҳои тарафи субъективӣ айб, мотив ва мақсад мансуб аст.

Барои таркиби чинойт доништан мавҷуд будани ҳамаи чор унсури дар боло зикршуда шарт аст. Дар таркиби чинойти умумӣ ҳамаи нишонаҳо ба асосӣ ва факултативӣ ҷудо мешаванд.

Чинойт кирдори сазовори ҷазо аст. Аз ин боис нишонаи муҳими кирдор ҳамчун чинойт ба ҷазо лоиқ будани он аст. Чинойт аз дигар қонуншиканиҳо бо нишонаҳои зерин фарқ мекунад: 1) бо объекташ; 2) бо дараҷаи хавфи иҷтимоӣ ва хусусияти он; 3) намуди ғайриҳуқуқиаш.

Аз таърихи ҳуқуқ

Мафҳуми “ҳуқуқ” бори аввал дар санадҳои оид ба ҳуқуқи чинойти давлатҳои Европаи Ғарбӣ оварда шудааст. Ин мафҳум нахустин бор соли 1791 дар Кодекси чинойтии Франция қайд шудааст.

Дар таърихи ҳуқуқи чинойт таърифро оид ба чинойт бори аввал соли 1919 қонуншиносони Россия додаанд: «Чинойт – вайрон намудани тартиби муносибатҳои иҷтимоие, ки бо ҳуқуқи чиной муҳофизат карда мешавад».

Объекти умумии ҳамаи ҷиноятҳо мачмӯи умумии муносибатҳои иҷтимоии бо қонуни ҷиноят муҳофизатшаванда мебошад. Объекти умумӣ барои ҳамаи ҷиноятҳо як аст, зеро ҳар гуна ҷиноят ба ин ё он муносибатҳои иҷтимоӣ зарар мерасонад.

Тарафи субъективи ҷиноят фақат бо шаклҳои айб, яъне қасд ва беэҳтиётӣ маҳдуд намешавад, вай ба худ мотив ва мақсадҳоро ҳам дар бар мегирад. Лекин дар тафовут аз нишонаҳои ҷудонопазири тарафи субъективӣ — қасд ва беэҳтиётӣ мотив ва мақсад ба нишонаҳои дараҷаи дуҷум мебароянд.

Агар шахси ҷиноят содиркарда хусусияти хавфноки иҷтимоӣ доштани кирдорашро дарк карда ва сарфи назар онро содир карда бошад, ин гуна ҷиноят ҷинояти қасдан содиршуда доништа мешавад.

Дар қонунгузори ҷиноятӣ мафҳумҳои қасди рӯйрост ва қасд ҳаст. Агар шахс хусусияти хавфноки иҷтимоӣ доштани кирдорашро, оқибатҳои онро дарк карда ва аз рӯй додани он сар натофта бошад, ин гуна ҷиноят қасдан рӯйрост содиршуда ном мегирад.

Агар шахси ҷиноят содиркарда хусусияти хавфи иҷтимоӣ доштани кирдораш, оқибатҳои онро дарк карда, барои рӯй додани он бошуурона роҳ дода шуда бошад, ин гуна ҷиноят ҷинояти қасдан қасд содиршуда доништа мешавад. Кирдори хавфноки иҷтимоӣ дар оқибати боварӣ ба худ ё бепарвой содир шудааст, ҷинояти дар оқибати беэҳтиётӣ содиршуда доништа мешавад.

Фаъолияти эҷодӣ

Дар вазъияти зерин объекти ҷиноятро аниқ кунед.

Ба яке аз хонадонҳои худуди маҳаллаи “Кўктерак”-и ноҳияи Тошканди вилояти Тошканд шахси номаълуми ба рӯйиш никобпўшида зада даромад. Дар хона духтари соҳиби хона танҳо буд. Ўро бо корд тарсонда, 300 доллари ШМА ва ду намуд чизи заргариро гирифта рафт. Дар натиҷаи тадбири тезкор шахси ин ҷиноятро содиркарда, соли таваллудаш 1994 А.Н. ба даст гирифта шуд. Нисбат ба ӯ дар асоси қисми 3-юми моддаи 164-уми Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон парвандаи (кори) ҷиноӣ кушода шуд.

Хизмати матбуоти ВҚД Республикаи Ўзбекистон

Дар кирдор аломатҳои дар Кодекси ҷиноӣ қайдшуда расман мавҷуд бошаду лекин он аз нигоҳи иҷтимоӣ ҳавфнок ва ғайриқонунӣ ё айбнок набошад, ҷиноят будани ҳолатҳои кирдор истисноқунанда доништа мешавад. Яъне, кирдори қамаҳамият, мудофиаи зарурӣ; зарурати охири; ҳангоми дастгир кардани шахси кирдори ҳавфноки иҷтимоӣ содиркарда ба вай зарар расонидан; иҷрои вазифа дар асоси амр ва дигар тарз; ҷинояти таваққули вобаста ба касб ё фаъолияти хоҷагӣ ҳолатҳои истисноқунанда доништа мешаванд.

Дар мазмуни тарафи субъективӣ мотив ва мақсадҳои ҷиноят нақши алоҳида доирад. Мотив ва вобаста ба он мақсад рафтори шахси айбдорро идора карда, дар тамоми ҷараёни иродавӣ таъсири худро мерасонад. Барои шахс ҷи гуна маъно ва аҳамият доштани кирдор айнан бо мотив вобаста аст.

Савол ва супоришҳо

1. Ҷиноят аз дигар қонуншиқаниҳо бо кадом ҷиҳатҳояш фарқ мекунад?
2. Нишонаҳои ҷиноятро фаҳмонед.
3. Зери мафҳуми кирдори айбнок чиро мефаҳмед?
4. Қасди рӯирифт ва қач ҷи маъно доирад?
5. Дар вазиятҳои зерин оё нишонаҳои (аломатҳои) ҷиноят ҳаст? Кадоме аз онҳо бар оқибати беэҳтиётӣ сар задааст?

1) *Шахси номаълум автомобили “ВАЗ-21099”-ро, ки дараи кушода ва таҳти назорат набуд, ронда гурехт.*

2) *Духтаре аз қор бармегаишт, шахси номаълум сумкаи ӯро аз дасташ рабуду рафт. Дар сумкаи ҳуҷҷатҳои ва телефони мобилӣ буд.*

3) *Дар бораи рӯй додани сӯхтор дар сеҳи истеҳсоли полиэтилини мансуб ба қорхонаи хусусӣ ҳабар расид. Ҳангоми ҳомӯш намудани сӯхтор ҷасади қорғари ин қорхона ёфта шуд. Барои бартарф намудани сӯхтор 19 то техника ҷалб шуд.*

§ 9 Низоми ҷавобгарии ҷиноӣ ва ҷазо

Зери мафҳуми оқибати ҷиноӣ дар натиҷаи кирдори хавфноки иҷтимоӣ расидани зарар (зиён) ба объектҳои аз ҷиҳати ҳуқуқи ҷиноӣ муҳофизатшаванда фаҳмида мешавад.

Муносибат оид ба ҳуқуқи ҷиноӣ муносибати шахси кирдори хавфноки иҷтимоӣ содиркарда ва давлат, ки бо нормаҳои ҳуқуқи ҷиноӣ ба тартиб дароварда мешавад.

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Ҷавобгарии ҷиноӣ ва шахси ҷиноӣ
- Мафҳуми ҷазо ва намудҳои он

Ҷиноятро ҳар доим шахси аниқи ҷисмонӣ содир мекунад. Аз ин сабаб шахси ҷиноятро содиркарда “субъекти ҷиноят” дониста мешавад. Набудани субъекти ҷиноят мавҷуд набудани таркиби ҷиноят ва ҳуди ҷиноятро мефаҳмонад.

Дар қонунгузорию оид ба ҷиноят нисбат ба субъект истилоҳҳои “айбдор”, “маҳкум”, “шахси ҷиноят содиркарда”, “шахсе, ки ба содир шудани ҷиноят айбдор” ва монанди инҳо истифода мешаванд.

Шахси юридикӣ, яъне ташкилотҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ субъекти ҷиноят шуда наметавонанд. Аз ин боис ҷиноят ҳамчун ҳаракати хавфноки иҷтимоӣ дар корхонаи давлатӣ, муассиса, ташкилот ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё вообаста бо фаъолияти истеҳсолот содир гардад, шахси мансабдори дар вазифаи масъулбуда ё дигар хизматчиён ба субъекти ҷиноят табдил меёбанд.

Субъекти ҷиноят бояд шахси ақлаш расо бошад, яъне вай хусусияти хавфи иҷтимоӣ ҳаракат ё беҳаракатиашро дарк карда, онҳоро назорат намуданаш шарт аст.

Ақли расо шарт зарурии айб ва ҷавобгарии ҷиноӣ аст. Фақат шахсе, ки хусусияти хавфи иҷтимоӣ ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк намуда ва онҳоро назорат карда бо мақсади ислоҳи айбдор ба ҷавобгарии ҷиноӣ қашида мешавад

Ба синну соли чавогарии чиной расидани шахс мувофиқи қонун яке аз нишонаҳои зарурии субъекти чиной аст.

Ба тартиб дароварда шудани ҳадди аниқи синну сол дар қонун зарурати дуруст муайян кардани синну соли шахси чинойткардари (рӯз, моҳ, соли таваллуд) тақозо мекунад. Ин зарурат дар моддаи 314-уми Кодекси чинойи муурофиавӣ қайд шудааст.

Принсипи дар назди қонун баробар будани шахрвандон, ки дар Кодекси чинойтӣ мустаҳкам карда шудааст, тақрори принсипи конституциявӣ набуда, ҷорӣ шудани он аст.

Бино ба Кодекси чиной дар қасдан содир намудани чинойт якҷоя иштирок кардани ду ва аз он бештар шахс чинойти иштирокӣ доништа мешавад. Дар чинойт иштирокӣ будан мафҳумҳои аз аввал забон як қардан, қасдан содир намуданро дар бар мегирад.

Дар қонунҳои оид ба чинойт ҷор намуди иштирокчиёни чинойт фарқдоранд: иҷроӣ, ташкилотӣ, далолатӣ ва ёрдамӣ. Дар асоси фарқгузори намудҳои мазкур ба мезони объектив риоя карда, дараҷа ва хусусияти иштироқи ҳар кадоми онҳо дар чинойт муқаррар мегардад.

Иҷроӣчиёни чинойт гуфта: а) шахсони бевосита пурра ё қисман чинойтро содиркарда; б) шахсоне, ки бевосита худашон чинойт содир накардаанд, аммо барои ин мақсад мувофиқи қонунҳои оид ба чинойт шахсони ба ҷавобгарии чинойт ҷалб нашуданашон мумкинро, истифода бурда доништа мешаванд.

Аз шахсоне, ки бино ба синну сол ё норасоии ақл ба ҷавобгарии чинойт кашида намешаванд, ё шахсе, ки аз беэҳтиётӣ ё беайбона ҳаракат кардааст ва шахсе, ки онро барои қасдан содир кардани чинойт ҷалб намудааст, иштирокчиӣ чинойт доништа мешавад.

Ҷавобгарии шахсони ҷисмонӣ

Шахсони ҷисмонии то содир шудани чинойт ба синни шонздаҳ даромада, ақлашон расо ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Шахсони то содир шудани чинойт ба синни шонздаҳ даромада дар ҳолатҳои вазнини ҷавобгарӣ барои қасдан одам куштан (қисми дуюми моддаи 97) ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

**Кодекси чинойтӣ
Республикаи Ўзбекистон,
моддаи 17-ум.**

Субъекти
чиноят нисбат
ба шахсе, ки дар
қонуни оид ба
чиноят, ҳаракати
хавфноки
иҷтимоиро
қасдан ё
бар оқибати
беэҳтиётӣ
содир кардааст,
ақлаш расо,
дар ҳолатҳои
алоҳида, оне
ки нишонаҳои
маҳсули дар
нормаҳои
мансуб ба
қисми маҳсули
Кодекси ҷиноӣ
қайдшударо
дорад, гуфта
мешавад.

Фардои рӯзи
таваллуд аз
соати 00:00
сар карда,
шахс ба синни
ҷавобгарии
ҷиноӣ расида ба
ҳисоб меравад

Раҳбарӣ намудани содир кардани ҷиноят маънои ғаъолияти роҳнамун намудани иҷроҷиён ва иҷроҷиёни ҳамкор бевосита ба иҷрои кирдори ҷиноиро дорад.

Далолатчиғӣ ҳидоят кардани дигар шахс ба содир намудани ҷиноят ё иштирок дар ғаъолияти ҷиноӣ ба ҳисоб меравад. Ҳидоят кардан иборат аз рафтори ғаъол ва ташаббускорона аст, ки далолатчиғӣ дигар шахсонро ба содир намудани ҷиноят ё ба ташаққул додани иштиёқи шуғл бо ғаъолияти ҷиноӣ роҳнамун мекунад.

Шахсе, ки ба содир намудани ҷиноят кўмак расондааст, ёрдамчиғӣ ба ҳисоб меравад.

Ҷазо ҷораи маҷбурунандаест, ки нисбат ба шахси дар содир кардани ҷиноят айбдор доништа шуда, аз номи давлат бо ҳукми суд истифода мешавад ва он ҷора мувофиқи қонун маҳкумро аз ҳуқуқу озодихоӣ муайян маҳрум менамояд ё маҳдуд мекунад.

Ҷазо бо мақсади ахлоқан ислоҳ кардани маҳкум, мамоният кардан ба давом додани ғаъолияти ҷиноӣ ва барои гирифтани пеши роҳи содир шудани ҷинояти нав аз тарафи маҳкум ва дигар шахсон истифода мегардад.

Қорҳои маҷбурии ҷамоатӣ нисбат ба шахсони солашон ба нафақа расида, ононе, ки шонздаҳ солро пур накардаанд, ба заноне, ки фарзандони то сесола доранд, ба ногиронҳои гурӯҳи яқум ва дуҷум, хизматчиёни ҳарбӣ, шахрвандони хоричӣ ва нисбат ба шахсони дар Республикаи Ўзбекистон доиман зиндагӣ намекунанд, истифода намешавад. Ҷораи маҳдудкунии озодӣ ба маҳкумҳои ба воя нарасида ҳамчун ҷораи асосии ҷазо аз шаш моҳ то ду сол таъин мешавад.

Ҷазои маҳрум кардан аз озодӣ нисбат ба воя нарасидагон аз шаш моҳ то даҳ сол таъин мегардад.

Ҳангоми таъин кардани чазо ба маҷмӯи ҷиноятҳо нисбат ба шахсоне, ки дар вақти аз сенздаҳсола то шонздаҳсола будан содир кардаанд, муддати ҷазои аз ҳама зиёди аз озодӣ маҳрум намудан агар яке аз ҷиноятҳои содиршуда вазнин бошад, то дувоздах сол таъин мешавад.

Ба маҷмӯи ҷиноятҳо нисбат ба шахсоне, ки дар вақти аз шонздаҳсола то ҳаҷдаҳсола будан содир кардаанд, муддати ҷазои аз озодӣ маҳрум намудан то дувоздах сол, агар яке аз ҷиноятҳои содиршуда хеле вазнин бошад, то понздаҳ сол таъин шуданаш мумкин.

Нисбат ба шахсоне, ки дар вақти аз сенздаҳсола то шонздаҳсола будан содир кардаанд, барои ҷинояти вазнин муддати ҷазои аз озодӣ маҳрум намудан аз шаш сол, барои ҷинояти хеле саҳт то даҳ сол таъин мешавад.

Шахсоне, ки ҷиноятро дар вақти аз шонздаҳсола то ҳаҷдаҳсола будан содир кардаанд, барои ҷинояти вазнин ба муддати то ҳафт сол, барои ҷинояти хеле вазнин ба муддати то даҳ сол аз озодӣ маҳрум карда мешаванд.

Шахсе, ки ба содир намудани ҷиноят иштиёқ мебахшад, даллолатчи дониста мешавад.

Ҷазо ва дигар ҷораҳои таъсири ҳуқуқи расонидани азоби ҷисмонӣ ё поймол кардани кадрӣ қиммати инсонро дар назар надорад.

Аз таърихи ҳуқуқ

Худи ҳамин сол дар асоси қафилии ҷамоати шаҳрвандони маҳалла 152 нафар, дар асоси қафилии Иттифоқи ҷавонон – 18 нафар, дар асоси қафилии кумитаҳои занон — 3 нафар, ҳамчун нисбат ба 173 нафар шаҳрванд зимни таъин кардани ҷазо қафилии аҳли ҷамъият ба эътибор гирифта шуд. 38 нафари ин шаҳрвандонро ҷавонон, 18 нафарро ба воя нарасидагон, 11 нафарро занон ташкил мекунанд. Масалан, фақат дар ноҳияи Шайхонтоҳур зимни таъин кардани ҷазо ба 15 нафар қафолати ҷамоати шаҳрвандони маҳалла ба инобат гирифта шуд.

Аз нутқи Президент Шавкат Мирзиёев дар маросими ботантанаи ба муносибати 25-солагии қабул шудани Конституцияи Республикаи Ўзбекистон

Чарима аз айбдор ситонидани миқдори пули дар қонун муқарраршуда ба даромади давлат аст.

Қорҳои маҷбури чамъиятӣ ба таври маҷбурий ҷалб қардани маҳкум ба иҷрои қорҳои чамъиятиест, ки барои он ба ӯ музд намедиханд.

Нисбат ба шахсоне, ки ҳоло ба воя нарасида, ҷинояти хавфи калони иҷтимоӣ надошта содир қардаанд, ё дар оқибати беэҳтиётӣ ҷиноят содир қардаанд, ё қасдан ҷинояти на чандон вазнин содир намуда бошанд, ҷазои ба тариқи аз озодӣ маҳрум намудан таъин намешавад.

Ҳангоми баровардани ҳукм нисбат ба шахсоне, ки ҳанӯз ҳаҷдаҳсола нашудаанд, ҷазои аз озодӣ маҳрум қардан бо гузаштан дар колонияҳои тарбиявӣ таъин мешавад.

Савол ва супоришҳо

Вазъиятҳои зеринро хонед ва иштирокчиёни ҷиноятро аниқ қунед.

1. *Н.Б. ба ШҚД муроҷиат қарда гуфт, ки шахси номаълум телефони мобилии ӯро аз дасташ қашида гирифта, гурехта рафт. Дар натиҷаи дидани чораҳо ин ҷиноятро содир қардани шахси исмаи М. аниқ қардид ва дастгир қарда шуд.*
2. *Шахси номаълум ба тадбирқор У.Х. телефонӣ занг зада, аз ӯ миқдори зиёди пул ва б халта маҳсулоти орд қардид. Вай ин миқдор орд ба як қорхона қардид, адо намудани қарзаширо ҳам гуфт. Аммо пулро ҳам орд ҳам барқардонда надод. У.Х. ба мақомоти қорҳои дохилӣ муроҷиат қард. Дар натиҷаи андешидани чораҳо аниқ қардид, ки ин ҷиноятро Қ. содир қардааст ва ӯ дастгир қарда шуд.*

Дар асоси маълумоти Садорати робита бо аҳли чамъият ва вазорати ахбори оммавии ВҚД-и Республикаи Ўзбекистон

Барои маълумоти иловагӣ

№	Авф	Амнистия
1.	Барои шахсони муайян, маълумотҳои шахсияти онҳоро тавсифкунанда (синну сол, аҳволи саломатиаш, аҳволи оилавиаш)-ро ба инобат гирифта, аз ҷазо озод кардан.	Амнистия на ба шахсони аниқ, балки ба тоифаи умумӣ эълон мешавад. Дар ин ҷараён чанд нафар ва кихо ба амнистия меафтанд, пешакӣ аниқ намешавад.
2	Авф фақат бо ҳукми суд ба маҳкумони ҷазояшон таъиншуда эълон мешавад	Амнистия дар марҳилаи дилхоҳи ҷараёни ҷиноят—тергави аввалин, пурсучў, тафтиши то тергав ва ҳатто дар даври то кушодани кори ҷиноӣ истифода шуданаш мумкин.
3	Мувофиқи моддаи 93-юми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон авф фақат аз тарафи Президент эълон мешавад.	Акти амнистия бо тақдимномаи Президент аз тарафи Сенати Олий Мажлис эълон мешавад.
4	Барои истифодаи авф одатан илтимосномаи шахсони ҷиноятро содир карда асос мешавад. Масъалаи истифодаи авфро комиссияи махсуси оид ба авфи назди Президенти Республикаи Ўзбекистон ҳал мекунад.	Барои амнистия ҳеҷ гуна илтимоснома талаб намешавад. Масъалаи истифодаи актҳои амнистияро мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва муассисаҳои иҷроӣ ҷазо ва судҳо дида мебароянд. Аз соли 2008 қарори хотимавино оид ба истифодаи акти амнистияро фақат судҳо мебароранд

Аз таърихи ҳуқуқ

Инсонҳои аз ҳама хушбахт дар миқёси ИДМ дар Ўзбекистон зиндагӣ мекунанд. Дар ҷараёни таҳлили 135 мамлакат аз рӯи якҷанд тоифа майдон, ҳолати бехатарӣ, устуворӣ ва тартиби қонуни бо воситаи пурсиш баҳо дода шуд. Ба мамлакатҳо бо низоми 100 балл баҳо гузошта шуд. Ҷойи аввалро бо 97 балл Сингапур ишғол кард. Ўзбекистон бо 95 балл ба ҷойи 2-юм баромад. Исландия бо 92 балл дар ҷойи 3-юм. Мамлақати аз ҳама хавфноки дунё Венесуэла доништа шуд.

№	Авф	Амнистия
5	Татбиқи авф вақт ва тартиби зиёдро талаб намекунад. Он баробари қабул шудан иҷро мешавад. Барои он гузаштани дигар марҳилаҳо зарур нест	Баъди эълони акти амнистия ҳалли масъалаи нисбати кӣҳо истифода шудани он тўл мекашад ва он ҷараёни бисёри ташкилиро дар бар мегирад.
6	Оқибатҳои ҳуқуқии авф камтар мешавад. Онҳо: 1) аз ҷазои асосӣ ва иловагӣ пурра ё қисман озод мешаванд; 2) пеш аз муддати ҷазо бо шартҳои озод мегарданд; 3) ҷазои умрбод аз озодӣ маҳрум кардан ё дигар ҷазои нагузашта бо ҷазои нисбатан сабук иваз карда мешавад. 4) суд шуданашро гирифта мепартоянд.	Оқибатҳои ҳуқуқии акти амнистия васеътар аст: 1) озод кардани шахс аз ҷавобгарии ҷиноӣ; 2) озод шудани маҳкум аз ҷазои асосӣ ва аз ҷазои иловагии нагузашта; 3) кам кардани ҷазои асосӣ ва иловагии иҷронашудаи ба маҳкум таъиншуда; 4) шартан пеш аз муддат аз ҷазо озод кардани маҳкум; 5) қисми нагузаштаи ҷазои ба маҳкум таъиншуда бо ҷазои сабуктар иваз кардан; 6) пеш аз муддат гирифта партофтани судии шахси ҷиноят содиркарда.

Ҷадвали зеринро дар дафтарадон кашед ва пур кунед. Ба саволҳо оид ба фарқи асосии амнистия ва авф ҷавоб диҳед.

Марде, ки фазилати одамгарӣ дорад, ба моли каси дигар ҳеч гоҳ талош намекунад.

Саволҳо	Авф	Амнистия
Кӣ қабул мекунад ?		
Кӣҳоро дар бар мегирад?		
Нисбат ба кӣҳо истифода мешавад?		
Ташаббусгари ҳуччати бахшидан кӣ мешавад?		
Омилҳои шахсӣ (тавсиф) оё ба қарор таъсир мекунад?		

§ 10-11 Чиноятҳои зидди ҳуқуқу озодиҳои дар Конститутсия ва қонунҳо мустаҳкамшудаи шаҳрвандон

Имрӯз дар дарс бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

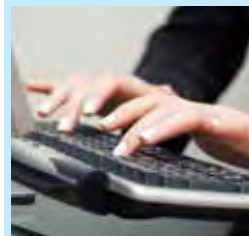
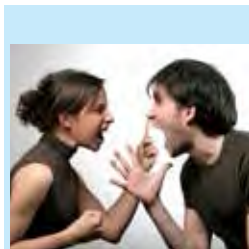
- Чиноятҳои зидди озодӣ, шаън ва қадру қиммати шахс.
- Тартиби сир нигоҳ доштани муқотиба, гуфтугӯи телефонӣ, хабарҳои телеграфӣ ё дигар хабарҳо.
- Оқибатҳои ҳуқуқии вайрон шудани санадҳои қонунии оид ба мурочиати шаҳрвандон.

Чиноятҳои зидди озодии инсон, шаън ва қадру қиммати он инҳоянд –

- савдои одам,
- занро маҷбуран ба шавҳар додан ё ба шавҳар баромадани он монетгӣ қардан,
- одамро дуздидан,
- зӯрӣ истифода бурда, ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум қардан,
- тўҳмат,
- ҳақорат қардан.

Объекти ин чиноятҳо озодӣ, шаън ва қадру қиммати инсон ба ҳисоб мераванд. Чиноятҳо бо усули қасди рӯирифт ба амал меояд.

Савдои одам ҳоло ба яке аз муаммоҳои глобалӣ табдил ёфтааст. Савдои одам дар хариду фурӯши одам, бо мақсади истифодаи он вайро ба кирои гирифтани, қашондан, пинҳон қардан қабул қардан намоён мешавад. Ин чараён бо роҳи дуздидани одам,

Эксплуататсия одамон — барои мақсади худ аз дигар шахсҳо истифода бурдан ё намудҳои дигар; маҷбурунии чинсӣ, меҳнати маҷбурий, ғуломдорӣ ва монанди инҳо, аз озодӣ маҳрум намудан ё ягон аъзои бадани онро ҷудо карда гирифтани ба ҳисоб меравад.

ба он зўриро кор фармуда, тарсондан, маҷбур намудан ва бо дигар шаклҳо амалӣ мегардад.

Ҷиноят нисбат ба муносибатҳои иҷтимоии дахлнопазирии ҳаёт ва саломатии онро таъминкунандаи шахс содир мешавад. Ҷиноят ба мақсади ба даст овардани сарват ва дигар мақсадҳои бадғараз бо роҳи фиреб дар татбиқи савдои одамифода мегардад.

Ба савдои одам хариду фурӯши одам, яъне одамро бар ивази миқдори муайяни пул ё дигар эквиваленти мулкӣ ба ихтиёри одами дигар супурдан мансуб аст.

Занро маҷбуран ба шавҳар додан ё ба шавҳар баромадани он монегӣ кардан

Маҷбур намудани зан барои ба шавҳар баромадан ё дар никоҳ зистанро давом додан, занро бе розигии ӯ бо мақсади хонадор шудан дуздидан, инчунин, монегӣ кардан барои ба шавҳар баромадан низ ҷиноят ба ҳисоб меравад.

Мотиви содир кардани ҷинояти мазкур барои квалификатсияи (таснифи) ҷиноят беаҳамият аст.

Дар аксар ҳолатҳо ҷиноят аз тарафи падару модари зан, бародарон, хоҳарон, ҳешовандони наздик, домод содир мешавад.

Ҳамаи одамон дар назди қонун баробаранд ва бе ҳеч поймолкунӣ ҳуқуқи баробар ҳимоя шуданро доранд. Ба ин муносибат бо роҳи қонунӣ манъ кардани поймолкуниҳо ва қонун ба ҳамаи шахсон ҳимояи баробар ва самаранокро бар зидди поймолкуниҳо аз рӯйи ягон аломат, масалан, наҷод, ранги пӯст, чинс, забон, дин, сиёсӣ ё эътиқоди дигараш, баромади миллий ё иҷтимоӣ, мавқеи мулкӣ, таваллуд ё дигар шароитҳо кафолат бояд диҳад.

Моддаи 26-уми Пакти байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ

**Цараёни
эксплу-
ататсия
чабрдида-
гон
бино ба
чинояти
савдои
одам**

Истифода бурдан дар корҳои истеҳсолот ва
хоҷагии қишлоқ

Истифода бурдан дар корҳои хонаву рӯзгор

Маҷбур кардан ба гадоӣ

Маҷбур кардан ба модарии сунъӣ ва таваллуди фарзанд

Никоҳи маҷбурӣ, ҳаракатҳои зидди озодии ҷинсӣ

Трансплантатсияи бофтаҳои инсон

Одамдӯзӣ

Объекти ҷинояти мазкур озодии одам, яъне дар ҷойи дилхоҳ будан, бо хоҳиши худ пӯшидан, тановули хӯрдани хоста ва дигар озодиҳо мебошад.

Ба ин ҷиноят ғайр аз он ҳолатҳое, ки дар кодекси 245-уми кодекс дар назар дошта шудааст, ҳамаи намунаҳои одамдӯзӣ тааллуқ дорад.

Аз он ҷанме, ки одам аз озодияш маҳрум мегардад, он вақт ҷиноят ба охирирасида доништа мешавад.

Зӯрӣ истифода бурда, ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардан

Объекти ҷинояте, ки таҳлил мешавад, озодии шахсии ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Тарафи объекти ҷиноят дар ҳолати зӯрӣ истифода бурда, ғайриқонунӣ шахсро аз озодии ҳаракат кардан, нисбат ба ҷабрдида зӯрии ҷисмонӣ ё рӯҳӣ истифода бурда, ҳуқуқи интихоби озодӣ дар кучо буданро маҳдуд намудан барин рафторҳо ифода мешавад.

Аз он ҷанме, ки ҷабрдида аз озодияш маҳрум мегардад, он вақт ҷиноят ба охирирасида доништа мешавад. Ин ҷиноят бо қасди рӯйрош, бо нияти тамаъгарӣ содир шуданаш фарқ мекунад.

Вақте маҷбур кардани зан барои расидан ба шавҳар ё дар никоҳ зиндагӣ карданро маҷбур намудан мегӯянд, нисбат ба вай истифода шудани зӯрии ҷисмонӣ ва рӯҳиро фаҳмидан лозим.

Вақте, ки дуздидани одам ме-гўянд, одамро пинҳонӣ, ошкорро ё бо фиреб ё худ бовариашро суистеъмол карда аз озодии шахсиаш маҳрум карданро бояд фаҳмид.

Бўхтонгар дар давоми як соат фитнаи барои як моҳ кифояро бармеангезад.

**Алишери
Навоӣ**

Тўҳмат

Қинояте, ки омўхта мешавад, аз се қисм иборат аст. Объекти тўҳмат шаън ва қадру қиммати шахс ба ҳисоб меравад. Шаън қадру қиммати ботинии ахлоқӣ, ҳалолиаш, оличанобиаш, вичдонаш, умуман гўем, шаън мафҳумест, ки фазилатҳои маънавию иҷтимоии инсонро муайян мекунад. Қиноят дар донишдони дурӯғии тўҳмат, дар паҳн кардани бофтаҳое, ки дигар шахсро беасос шарманда мекунад, ифода мешавад. Ишора накардан ба далелҳои аниқ, ошкор намудани маълумоти умумӣ тўҳмат ҳисоб намешавад. Усули паҳн намудани гапи дурӯғ ҳар гуна аст, масалан, даҳонӣ, хаттӣ, лавҳаи тасвирдори маълумоти аз аввал дурӯғ буданаш аён содиршуда ба ҳисоб меравад.

Ҳақорат намудан

Ҳақорат намудан аз таҳқири бадқасдонаи беодобонаи шаън ва қадру қиммати шахс аст. Ҳақорат даҳонӣ ва хаттӣ шуданаш мумкин. Аз он даме,

Ҳар кас ҳуқуқи ҳимояро аз таҷовузҳо ба шаъну обрўи худ, даҳолат ба ҳаёти шахсӣ ва даҳолатнопазирӣ чойи зистро дорад.

Ҳеч кас ғайр аз ҳолатҳои дар қонун дар назар дошта ва ғайри тартиб ба хонаи касе даромаданаш, кофтуков гузаронидан ё онро аз назар гузарониданаш, сирӣ мукотиба ва гуфтугўи телефониро ошкор карданаш мумкин нест.

**Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи
27-ум**

ки рафтори ба тажир кардани шахс ва ҳамин тарик ба шаън ва қадру қиммати он дашном равона карда мешавад, он вақт чиноят содиршуда доништа хоҳад шуд.

Ҳақорат одатан бевосита содир мешавад, аммо барои он, ки чабрдида аз ин хусус хабар наёбад, ғоибона ҳам рӯй доданаши мумкин. Ҳақорат ба воситаи ранҷондан амалӣ шуданаши мумкин. Ранҷонидан ҳар гуна мешавад, аммо на ҳамаи он ҳақорат шуда менамояд. Ҳақорат ҳар доим ба шахси муайян равона карда мешавад.

Чиноятҳои зидди ҳуқуқи озодиҳои конституциявии шаҳрвандон

Ба таркиби чиноятҳои зидди ҳуқуқи озодиҳои конституциявии шаҳрвандон чиноятҳои, ки ба вайрон намудани ҳуқуқҳои дар Конституцияи мамлакатамон қайдшуда оварда мерасонанд, тааллуқдор мебошанд. Инҳо:

- вайрон кардани баробарҳуқуқии шаҳрвандон;
- вайрон кардани даҳлатнопазирии ҳаёти шахсӣ;
- вайрон кардани даҳлатнопазирии ҷойи зист;

Вақте қадру қиммати инсон меғўянд, чамъи сифатҳои мусбии инсон, чиҳатҳои объективӣ — дараҷаи ҷаҳонбинӣ, ақлу заковат, тарзи зисти вай бояд доништа шавад.

Фаъолияти эҷодӣ

1. Фарқи байни тўҳмат ва ҳақорат аз чӣ иборат аст?
2. Вазъияти зерин тўҳмат аст ё ҳақорат? Шарҳ диҳед?

А. дар назди бисёрӣ рафиқаш Г.-ро: "Ту дирӯз аз телефони мобилии ман истифода бурда, баргашта надодӣ. Ту дузд ҳастӣ!" гўён айбдор кард. Г. барои сафед кардани худ: "Ман телефони туро нагирифтам, ба ман ҳам дирӯз айнан ҳамин гуна телефон тўҳфа карда буданд", гуфта ҷавоб дод.

Аслан А. телефониширо дар киси либоси варзишиаш монда буд, аз сабаби заиф шудани батарея кор намекард.

Шикастани баробархукукии шаҳрвандон аз имкон надодан ба амалӣ намудани ҳуқуқҳои худ ё монеъ шудан ба татбиқи амалии ҳуқуқҳои худ (масалан: аз ҷинс, наҷод, миллат ва ҳоказо баромада, аз қор сабуқдӯш қардан, барои дар ҷойи истиқомат аз рӯйхат гузаштан, ба қор қабул қардан, ба таҳсил даромадан роҳ надодан) иборат аст.

- ➔ вайрон қардани тартиби сир нигоҳ доштани мукотиба, гуфтугӯи телефонӣ, хабарҳои телеграф ва дигар хабарҳо;
- ➔ вайрон намудани санадҳои қонунии оид ба мурочиати шахсони ҷисмонӣ ва юридикӣ;
- ➔ вайронқунии озодии вичдон;
- ➔ вайронқунии санадҳои қонунии оид ба ташкили интиҳобот ё референдум, онҳоро гузаронидан;
- ➔ монеъгӣ қардан ба ҳуқуқи интиҳобот ё амалӣ намудани ваколатҳои намоёндаи боъэтимод;
- ➔ вайрон қардани ҳуқуқи меҳнат;
- ➔ вайрон қардани ҳуқуқҳои муаллифӣ ё ихтироъгарӣ.

Вайрон қардани баробархукукии шаҳрвандон

Объекти ин гуна ҷиноятҳо ҳуқуқи озодихоии шахсии шаҳрвандон аст.

Вайрон қардани баробархукукии шаҳрвандон дар шикастани ҳуқуқҳои шаҳрвандон сарфи назар аз ҷинс, наҷод, миллат, забон, дин, баромади иҷтимоӣ, эътиқод, мавқеи шахсӣ ва иҷтимоиашон ё маҳдуд намудан ё худ дар додани бартарияти бевосита ба шаҳрвандон ифода мешавад.

Вайрон кардани даҳолатнопазири ҷойи зист

Ин намуди ҷиноят дар истифодаи зӯрӣ бар зидди озодии истиқоматкунандагон ва ба таври ғайриқонунӣ ба ҷойи зисти онҳо зада даромадан ифода мешавад.

Вайрон кардани тартиби сир нигоҳ доштани мукотиба, гуфтугӯи телефонӣ, хабарҳои телеграф ва дигар хабарҳо

Ин намуди ҷиноят дар шинос шудани ғайриқонунии хабарҳои почта-телеграф ё мазмуни гуфтугӯи телефонӣ ё худ бе розигии соҳиби ахборот ошкор намудани маълумоте, ки аз тариқи хат, телеграмма, телефакс, почтаи электронӣ ва монанди инҳо фирис-тода шудаанд, ифода мешавад.

Вайрон намудани санадҳои қонунии оид ба мурочиати шахсони ҷисмонӣ ва юридикӣ

Ин модда воситаи муҳими ҷимоя намудани ҳуқуқи шаҳрвандон, ки дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон қайд шудаанд, аз ҷумлаи ариза додан, озодона танқид кардани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ба ҳисоб меравад.

Ҷиноят ҳар гуна ҳаракатҳои ба вайрон кардани қонунҳои оиди ба мурочиатҳои шаҳрвандон раво-на карда шуда, он дар расонидани зарари ҷиддӣ ба ҳуқуқҳои бо қонун таҳти ҷимоя шавандаи шаҳрвандон, ҷамъият ва давлат ифода мегардад.

Вайрон кардани озодии виҷдон

Ин намуди ҷиноят дар вақти монеъгӣ кардан ба фаъолияти қонунии ташкилотҳои динӣ ё гузаронидани маросимҳои динӣ ифодаи худро меёбад. Озо-

Вақте ки ғайриқонунӣ зада даромадан мегӯянд, рафтори айбдорро, ки бе рухсати шахс ё соҳиби ҷойи зист худсарӣ карда, зада даромадан (масалан, ғайриқонунӣ кӯчонидан, бе рухсатнома кофтуков гузаронидан, ба майдони ҷойи зисти дигар кас кӯчида даромадан ва ҳоказо) фаҳмида мешавад.

Барои ҳама
озодии вичдон
кафолат дода
мешавад.

Ҳар як инсон
хуқуқи ба
дини хостааш
эътиқод
карданро
ё ба ягон
дин эътиқод
накарданро
дорад. Ба
маҷбуран
бор кардани
назарҳои
динӣ роҳ дода
намешавад

**Конститутсияи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 31-ум**

дии вичдон маънои фақат дар доираи қонун амал кардани фаъолияти диниро дорад.

Аз он даме, ки шахсони ба воя нарасида ба ташкилотҳои динӣ чалб карда мешаванд, ба иштирок дар фаъолияти ташкилотҳои динӣ сафарбар намудан қайд гардад, ҷинояти содир шуд, гӯён эътироф кардан мумкин.

Вақте, ки хилофи қонун таълимоти диниро омӯзонидан мегӯянд, намудҳои гуногуни талқини донишҳои динӣ бар хилофи хоҳиши шахсони ба воя нарасида, падару модарон ё ҷойгузини онҳо фаҳмидан лозим.

Вайронкунии санадҳои қонунии оид ба ташкили интихобот ё референдум ва гузаронидани онҳо

Ин ҳолат ҳаракат ё беҳаракатии зидди тартиби муқарраршудаи ҳуқуқи озод овоз додан, ташкил кардани интихобот ё референдумҳо ва гузаронидани онҳо ба шумор меравад.

Ҷиноят:

- 1) дар вайрон кардани пинҳонии овоздиҳӣ;
- 2) дар қалбақӣ намудани ҳуҷжатҳои интихобот ё референдум;
- 3) дар дохил кардани хатти сохта дар варақаҳои интихобот ё дар имзо;

Шахрвандони Республикаи Ўзбекистон дар идора намудани корҳои ҷамъият ва давлат бевосита ё бо воситаи вакилони худ барои иштирок кардан ҳуқуқ доранд. Ин гуна иштирок бо роҳи ташкил намудани мақомоти худидоракунӣ, гузаронидани референдум ва бо тарзи демократӣ ташкил кардани органҳои давлатӣ, инчунин ба воситаи инкишоф ва такмил додани назорати ҷамъиятӣ бар фаъолияти мақомоти давлатӣ ба амал бароварда мешавад.

Аз моддаи 32-юми Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон

- 4) харакатхое, ки барои нодуруст ташкил намудани интихобот ё референдум, хангоми гузаронидани онҳо қасдан нодуруст ҳисоб кардан равона шудааст, ифода мегардад.

Ин гуна ҷиноят аз тарафи шахсони мансабдор, ки дар ташкилу гузаронидани интихобот ё референдум, намояндагони партияҳои сиёсӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрвандон, гурӯҳҳои ташаббусгар, аъзоёни комиссияҳои интихоботӣ ё комиссияҳои референдум содир шуданаш мумкин.

Монегӣ кардан ба ҳуқуқи интихобот ё амалӣ намудани ваколатҳои намояндаи боъэтимод

Ин намуди ҷиноят дар ҳалалдор намудани аз тарафи инсон интихоб кардан ё интихоб шудан, ташвиқоти пеш аз интихоботӣ, вайрон кардани ҳуқуқҳои конституциявии ба монанди иштирок дар гузаронидани референдум ифода мегардад. Ҷиноят дар ҳолатҳои бо роҳи зӯриро қор фармуда, тарсондан, фиреб додан монегӣ шудан ба озодона татбиқ намудани ҳуқуқи интихоботии шаҳрвандон ё монегӣ намудан

Дар он ҷое, ки баробарӣ ҳукмрон аст, ба хиёнат, ҳиссиёти дурӯғ, ғаму ғусса ҷой намононад.

Фаъолияти эҷодӣ

Моддаҳои бобҳои VI-VII-уми қисми махсуси Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистонро хонед.

1. Субъектҳо ва тарафҳои субъективии ин ҷиноятҳоро аниқ кунед.
2. Объектҳо ва тарафҳои объективии ҷиноятҳои мазкурро аниқ кунед.
3. Ба фикри шумо барои гирифтани пеши роҳи ҷиноятҳои дар ин боб нишон додашуда чӣ гуна чораҳо дидан зарур?
4. Барои он, ки шахс ҷиноят содир накунад, оё шуур ва маданияти ҳуқуқии вай бояд баланд бошад? Ҷавобатонро асоснок намоед.

барои тағбиқи амалии ваколати вакилони бозътимоди номзад ба депутатӣ ё худ номзад ба Президентии Республикаи Ўзбекистон ифодаи худро меёбад.

Вайрон кардани ҳуқуқи меҳнат

Дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ҳуқуқи меҳнат кардани шахрвандон кафолат дода шудааст.

Дар моддаи 37-уми Қонуни Асосӣ қайд шудааст: “Ҳар як шахс ҳуқуқи меҳнат, озодона касб интиҳоб

Фаъолияти эҷодӣ

1. Аз вазъиятҳои додашуда чиноятҳои зидди шаън ва қадру қиммати инсонро ҷудо кунед.

2. Бар асоси моддаи 17-уми Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон субъекти ҷиноятҳои зеринро аниқ кунед.

3. Тарафҳои субъективии содир шудани ҷиноятҳоро аниқ кунед.

1) Дар давоми тадбирҳои тезқори пурсучӯи ходимони СКД-и вилояти Бухоро маълум шуд, ки Ф.Начмиддоноваи муқаддам судшуда, соли таваллудаш 1969, ба истиқоматкунандаи ҷамоати шахрвандони деҳаи Гулшанободи ноҳияи Бухоро сокини ҷамоати шахрвандони маҳаллаи Истиклоли шаҳри Когон Н.Г. сокини ҚШД-и Қалмағони ноҳияи Шофиркон, муқаддам судшуда Г.Ҷ. дар давлати Таиланд аз танфурӯшӣ, даромади калон ёфтанишонро фаҳмонда, ҳамин тавр рағбати онҳоро пайдо кунонида, харочоти ба давлати хоричӣ рафтани онҳоро, яъне хӯрду хӯрок, иҷораи ҷойи зистро худаш ба гардан гирифтани баён намуд.

2) Намояндагони бозътимоди Н., хангоми бурдани корҳои тарғиботию ташвиқоти пеш аз интиҳоботӣ ба мақомоти намояндагии ноҳия ба шахрвандони маҳаллаи Гулобод бар ивази овози ба Н. додашон ба аҳолии маҳалла маҳсулоти озуқаворӣ доданишонро баён карданд. Х., ки баробари Н. номзадиашро ба мақомоти намояндагии ноҳия гузошта буд, аз ҳаракати Н. норозӣ шуда, ба суд муроҷиат кард.

3) Шахсони ба воя нарасида дар шабакаи интернет оид ба ҳамсифташон маълумоти бӯхтономез ҷойгир карда, зарари маънавӣ расонданд.

намудан, дар шароити одилона меҳнат кардан ва мувофиқи тартиби дар конун зикршуда аз бекорӣ Ҳимоя ёфтандор дорад”.

Объекти ин ҷинойт ҳуқуқи меҳнат кардани шахрвандон, ки Конституцияи Ҳимоя додааст, мебошад. Субъекти ҷинойт шахсе, ки ҳуқуқи ба кор қабулкунӣ ё аз кор сабуқдӯш карданро дорад, шуда метавонад.

Вайрон шудани ҳуқуқҳои муаллифӣ ё ихтироъгарӣ

Ин намуди ҷинойт аз вайрон кардани ҳуқуқи конституциявии Ҳимояи мулки интеллектуалии шахрванд, хусусан ҳуқуқи ихтироъгарии он иборат мебошад.

Ҷинойт дар ҳолати аз худ кардани ҳуқуқи муаллифӣ, ба ҳаммуаллифӣ маҷбур намудан, инчунин, маълумотҳои оид ба объекти мулки тафаккурро пеш аз рӯйхат гузаштан ё расман эълон кардан бе розигии муаллиф ошкор кардан ифода мешавад.

Савол ва супоришҳо

1. Шартҳои ба ҷавобгарӣ кашидан барои шикастани даҳлатнопазирии ҷойи зисти шахрвандон дар ҷинойт ифода мегардад?
2. Паҳн кардани ахборот дар бораи зиндагии хусусии шахрвандон оё ба ҷавобгарии ҷинойт асос шуда метавонад? Фикратонро асоснок кунед.
3. Ҳаракатҳои барои монетарӣ кардан ба амалӣ намудани ҳуқуқи интиҳобот ё ваколатҳои вақили бозғаймӣ дар ҷинойт ифода мегардад?
4. Мақбули ягон касро бепурсиш хонда, мазмунашро ба дӯстонаш гуфтани шахси ба воя нарасидаи 16-сола ба ҷавобгарӣ асос шуда метавонад?

Барои ҳар кас ҳуқуқи озодии эҷодӣ, илмию техникавӣ, истифода аз қомебиҳои маданият қафолат дода мешавад. Давлат барои инкишофи маданият, илмию техникавӣ ҷамъият ғамхорӣ менамояд.

Аз моддаи
42-юми
Конституцияи
Республикаи
Ўзбекистон.

§ 12 Чиноятҳои зидди оила, чавазон ва ахлоқ

Падару модарон
мачбур ҳастанд,
ки фарзандони
худро то ба
воя расидан
парвариш
ва тарбия
намоянд.

**Аз моддаи
64-уми
Конститутсияи
Республикаи
Ўзбекистон**

62

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Сар тофтан аз таъмини моддии шахсони ба воя нарасида ё ба меҳнат нолоиқ.
- Сар тофтан аз таъмини моддии падару модар (волидайн).
- Қалб қардани шахси ба воя нарасида ба қирдорҳои ғайриичтимой.

Сар тофтан аз таъмини моддии шахсони ба воя нарасида ё ба меҳнат белаёқат

Объекти ин намууди қиноят манфиати шахсони ба воя нарасида ё ба меҳнат белаёқат, яъне саломатӣ, инкишофи мўътадили қисмонӣ ва таъминоти моддии шахсони ҳуқуқи гирифтани маблағ бо қарори ҳалқунандаи суд ба ҳисоб мераванд.

Қиноят дар муддати беш аз се моҳ надодани маблағи моддие, ки мувофиқи қарори ҳалқунандаи суд барои парвариши шахсони ба ёрдами моддӣ мўҳтоҷи ба воя нарасида ва шахсони ба меҳнат белаёқат ситонида мешавад, ифода мегардад.

Бино ба қарори ҳалқунандаи суд, ки эътибори қонунӣ пайдо мекунад, агар маблағи моддие, ки барои парвариши шахсони ба ёрдами моддӣ мўҳтоҷи ба воя нарасида ва шахсони ба меҳнат белаёқат чамъ се моҳ дода нашавад, қиноят содиршуда ба ҳисоб меравад. Ин қиноят қасдан содиршуда аст.

Субъекти қинояти мазкур мувофиқи қарори ҳалқунандаи суд парвариши шахсони ба ёрдами моддӣ

Моддаи 122. Сар тофтан аз таъмини моддии ба воя нарасидагон ё шахсони ба меҳнат белаёқат

Сар тофтан аз таъмини моддии ба воя нарасидагон ё шахсони ба меҳнат белаёқат, яъне барои аз чихати моддӣ таъмин кардани онҳо мувофиқи қарори ҳалқунандаи суд дар муддати беш аз се моҳ надодани маблағи зарурӣ бо ситонидани чаримаи то панҷоҳ баробари музди кории моҳонаи ҳадалақал ё то сесада соат кори маҷбурии ҷамъиятӣ ё то ду сол корҳои ислоҳӣ ахлоқӣ ё то як сол аз озодӣ маҳдуд ё то як сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад.

Агар ин кирдор аз тарафи ретсидивисти хавфнок содир шуда бошад, бо ҷалб ба корҳои маҷбурии ҷамъиятӣ аз сесада соат то сесада шаст соат ё аз ду то се сол ба корҳои ислоҳӣ ахлоқӣ ё аз як сол то се сол аз озодӣ маҳдуд ё то се сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад.

Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон

мўҳтоҷи ба воя нарасида ва шахсони ба меҳнат белаёқат ба зиммаи шахси 18 солро пур карда, ақлаш расо (падару модар, ба фарзандӣ хондагон) гузошта шудааст, буда метавонанд. Маҳрум шудан аз ҳуқуқи падарию модарӣ шахсро аз пардохтани алиментҳо озод намекунад.

Ба падару модар додани таъминот ба фарзандони ба воя нарасида ва ба ёрӣ мўҳтоҷ шарт аст.

**Қисми якуми
моддаи 100-
уми Кодекси
оилаи
Республикаи
Ўзбекистон**

Сар тофтан аз таъмини моддии падару модар (волидайн)

Ин намуди чинойт дар ҳолати мувофиқи қарори ҳалқунандаи суд ба муддати беш аз се моҳ надодани маблағи ситонидашаванда аз тарафи шахсони ба воя расида ба падару модар ё шахсони ҷойгузини онҳо, ки ба меҳнат белаёқат ва ба ёри моддӣ мўҳтоҷанд, ифода мешавад.

Чинойт қасдан содиршуда ба ҳисоб меравад. Мотив ва мақсади дар назардоштаи содир шудани чинойт барои квалификацияи он (таснифи он) аҳамият дорад.

Субъекти чинойт фарзандони ҳаққонии ба воя расида, ё писар ва духтарони ба фарзандӣ гирифташуда, писар ё духтарони ўгай, ки мувофиқи қарори қатъии суд бар дўшашон таъминоти моддии падару модарон ё шахсони ҷойгузини онҳо гузошта шудааст, буданашон мумкин аст.

Фарзандони ба воя расида, ба меҳнат лаёқатманд маҷбур ҳастанд, ки нисбат ба падару модарашон ғамхорӣ кунанд.

**Аз моддаи
66-уми
Конституцияи
Республикаи
Ўзбекистон**

Моддаи 123. Сар тофтан аз таъмини моддии падару модар (волидайн)

Сар тофтани шахсони ба воя расида аз таъмини моддии падару модар ё шахсони ҷойгузини онҳо, ки ба меҳнат белаёқат ва ба ёри моддӣ мўҳтоҷанд, яъне барои таъминоти моддии онҳо бино ба қарори қатъии суд маблағи зарурии ситонидашавандаро беш аз се моҳ надодан бо ҷаримаи баробари то панҷоҳ маоши моҳонаи ҳадалақал ё то сесаду шаст соат корҳои маҷбурии ҷамъиятӣ ё то се сол бо корҳои ислоҳи ахлоқӣ ҷазо дода мешаванд.

Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон

Чалб кардани шахси ба воя нарасида ба кирдорҳои ғайриичтимой

Объекти ин қинойат инкишофи мўътадил, ахлоқии шахси ба воя нарасида, саломатӣ ва беҳатариро тартиботи ҷамъиятии он ба ҳисоб меравад.

Вақте ки чалб кардани ба воя нарасидагон ба истеъмоли нўшоқиҳои спиртӣ ё восита ва моддаҳои психотроп ҳисобнашуда, лекин ба ақлу идроки инсон таъсиркунанда ҳастанд, мегўянд, омўзонидани шахси ба воя нарасида ба истеъмоли чандин маротибаи нўшоқиҳои дар боло зикршуда, восита ва моддаҳо ё барои ба воя нарасидагон чандин бор гирифтани ва бо роҳи фиреб додан, меҳмон кардан, ҳаракатҳои ба розӣ кунонидани ба воя нарасидагон ба истеъмоли он маводҳо равонашударо фаҳмидан зарур.

Вақте ки чалб кардани шахси ба воя нарасида гуфта мешавад, нисбат ба шахси ба воя нарасида бо роҳи истифодаи зўрии ҷисмонӣ, гузаронидани таъйиқи рўҳӣ, тарсонидан, пул дода моил намудан, фиреб додан, қасд гирифтани, ҳасад ва ҳиссиёти рашкро ва дигар ниётҳои манфиро барангехтан, ба содир намудани қинойат пешниҳод гузоштан, чизҳои дузди-

Зери мафҳуми ба гадоӣ чалб намудани шахси ба воя нарасида барои аз шахсони бегона пул, хўроқворӣ, либос ва монанди инҳоро пурсида гирифтаниро фаҳмидан лозим

дашударо харида гирифтагн ё фурӯхтанро ваъда додан, оид ба пинҳон кардани чой ва усулҳои содир кардани ҷиноятро ва осори ҷиноятҳо маслиҳат додан, як ё якчанд бор барои содир кардани ҷиноят иштироки онро рағбатнок намудан ва бо мақсади моил сохтани шахси ба воя нарасида ба ҷиноят ба вай нӯшокии спиртнок нӯшониданро фаҳмидан лозим.

Моддаи 127. Чалб кардани шахси ба воя нарасида ба кирдорҳои ғайриичтимоӣ

Барои чалб намудани шахси ба воя нарасида ба гадоӣ, истеъмоли нӯшокиҳои спиртнок, восита ва моддаҳои нашъаманд ё психотроп ҳисобнашуда, лекин ба ақлу идроки шахс таъсиркунанда, барои ҷунин ҳаракатҳо баъди истифодаи ҷазои маъмури боз содир шуда бошад, ба микдори баробари аз сад то дусад маоши моҳонаи ҳадалақал ҷарима ё то сесаду шаст соат ба корҳои маҷбурии ҷамъиятӣ ё то ду сол ба корҳои ислоҳи ахлоқӣ ё аз як сол то се сол озодиро маҳдуд намудан ё то се сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад.

Барои чалб намудани шахси ба воя нарасида ба истеъмоли воситаҳои нашъаманд ё моддаҳои психотроп аз сесаду шаст соат то чорсаду ҳаштод соат ба корҳои маҷбурии ҷамъиятӣ ё аз се сол то панҷ сол аз озодӣ маҳдуд намудан ё аз се сол то панҷ сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад.

Барои чалб намудани шахси ба воя нарасида ба ҷиноят, инчунин ба ҳаракатҳои дар қисми дуёми ин модда дар назар дошташуда:

а) аз тарафи шахсе, ки пештар аз ин ҳар гуна ҷинояти вобаста ба муомилаи ғайриқонунӣ баровардани воситаҳои нашъаманд ё моддаҳои психотроп содир шудааст;

б) нисбат ба ду ё аз он бештар шахси ба воя нарасида;

в) содир шудан дар муассисаҳои таҳсил ё дигар ҷойҳои таълиму тарбияи донишомӯзон, донишҷӯён, дигар ҷойҳои тадбирҳои варзишӣ ё ҷамъиятӣ ҷазои аз панҷ сол то даҳ сол аз озодӣ маҳрум намудан дода мешавад.

Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон

Ба панди модарат бинмо ту амал,
Бигардӣ бахтиёр шодон ҳар маҳал.
Падар модаратро шод бинмо тамом,
Ин ҳикмат расонад ба мақсад мудом.

Юсуф Хос Ҳочиб

Ин ҷиноят рӯирост қасдан содир мешавад, яъне айбдор ҳудаш медонад, ки шахси ба воя нарасида-ро ба кирдори ғайриичтимой ҷалб карда истодааст ва ҳамин тавр шуданашро меҳаҳад. Дар айни вақт бояд ба эътибор гирифт, ки айбдор ба воя нарасида-ни шахси ба ҳаракати ғайриичтимой ҷалб кардаашро дидаву дониста содир менамояд ва ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашида шудан мумкин.

Субъекти ин ҷиноят ҳар кадом шахси ақлаш расои 18 солро пур карда шуданаш мумкин.

Савол ва супоришҳо

1. Мафҳуми сар тофтан аз таъмин кардани моддии шахсони ба воя нарасида ё ба меҳнат белаёқат ва барои содир кардани он масъалаи ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашидан чӣ гуна мешавад?
2. Фарқи ҷинояти сар тофтан аз таъмини моддии шахсони ба воя нарасида ва ба меҳнат белаёқат аз ҷинояти сар тофтан аз таъмини моддии падару модар аз чӣ иборат аст?
3. Вақте ки ба рафтори ғайриичтимой ҷалб кардани шахси ба воя нарасида меғўянд, чиҳоро мефаҳмед?

Содир намудани ҷиноят дар ҳолати истифодаи бача бино ба банди “Қ”-и моддаи 56-уми ҚҚ ҳолати вазнинкунанда ба ҳисоб меравад ва ҳангоми таъин кардани ҷазо аз тарафи суд ба инобат гирифта мешавад.

§ 13 Чиноятҳои зидди сулҳ ва бехатарӣ

Инсони ғофил чашм пўшида ба хоби ғафлат меравад. Эй марди боирода, ғофил машав, ҳушёр бош.

**Юсуф Хос
Ҳочиб**

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Чиноятҳои зидди сулҳ ва бехатарии инсоният, чиноятҳои зидди Республикаи Ўзбекистон.
- ➔ Оқибатҳои ҳуқуқи таҷовуз намудан ба сохти конституциявии Республикаи Ўзбекистон

Чиноятҳои зидди сулҳ ва бехатарии инсоният

Боби VIII-уми Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон “Чиноятҳои зидди сулҳ ва бехатарии инсоният”, боби IX “Чиноятҳои зидди Республикаи Ўзбекистон” номида шудааст. Ба чиноятҳои зидди сулҳ ва бехатарии инсоният тарғиби ҷанг, агрессия, вайрон кардани қонун ва одатҳои ҷанг, генотсид, ба хизмати ҳарбии давлатҳои хориҷӣ, органҳои амният, политсия, адлияи ҳарбӣ ва дигар органҳои ба инҳо монанд гузаштан, кироя шудан, оид ба терроризм, маълумотҳо ва далелҳои доир ба ҳаракатҳои террористӣ ё содиршударо хабар надодан, бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти террористӣ аз омӯзиш гузаштан, баромада, ҳаракат намудан, молиявӣ таъмин кардани терроризм, барангехтани адовати миллӣ, нажодӣ, этникӣ ё динӣ дохил мешаванд.

Объекти ин чиноятҳо ҳуқуқи дар сулҳу осоиш ва аҳлона зистани инсоният, ки шартӣ амалӣ намудани тараққиёт ва ҳаётии ҳар кадом давлат аст, ба шумор меравад.

Чиноятҳои зидди Республикаи Ўзбекистон

Ба ҷиноятҳои зидди Республикаи Ўзбекистон хиёнат ба давлат, таҷовуз ба Президенти Республикаи Ўзбекистон, таҷовуз ба соҳти конституциявии Республикаи Ўзбекистон, ҷосусӣ, харобкорӣ, ошкор кардани сирҳои давлатӣ, гум кардани ҳуҷҷатҳои до-рои сири давлатӣ ё сири ҳарбӣ барин ҷиноятҳо до-хил мешаванд.

Таҷовуз ба Президенти Республикаи Ўзбекистон бесабаб ба боби “Ҷиноятҳои зидди Республикаи Ўз-бекистон” дохил карда нашудааст, зеро Президенти Республикаи Ўзбекистон кафили риоя ба ҳуқуқу озо-диҳо, Конституция ва қонунҳо аст.

Аз ҳангоми дар назди аксарият таҳқир кардани Президент ё ба он тўҳмат намудан ҳаракатҳои хусу-сияти ҳақорат ва тўҳматдошта ҷиноят ба ҳисоб мера-вад.

Ин ҷиноят қасдан содир мешавад. Мотив ва мақ-сади ҷиноят барои квалификацияи он аҳамият надо-рад.

Таҷовуз ба соҳти конституциявии Республикаи Ўзбекистон

Дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон мавриди истифода будани ибораи “соҳти конститут-сиявӣ” дар фанни муосири ҳуқуқи конститутсиявӣ эътироф шудааст ва ин истилоҳ дар аксарият дав-латҳо васеъ истифода мешавад.

Барои тавсифи соҳти конститутсиявӣ аҳволи иқтисодии мамлакат, тарзи зист ва аҳволи иҷтимоии аъзоёни ҷамъият, мазмуни анъанаҳо ва арзишҳои

Ҷаълияти эҷодӣ

Ҷаът ва ҷаъли-яти дар расмҳои зерин инъикос-ёфта оё объекти ҷиноятҳои зидди сулҳ ва беҳатарию инсоният шуда метавонанд.

Боз як бартари кори хуб ин аст, ки ба қалб рӯҳафзо буда, ба қорҳои бештари нек моил менамояд.

Жан Жак Руссо

мавҷудаи миллӣ, моҳияти ҳокимияти давлатӣ, шаклу усулҳои идорақунӣ, муносибат ба ҳуқуқу озодиҳои инсон, дараҷаи инқишофи институтҳои шахрвандӣ, шуур ва тафакқури сиёсӣ ҳуқуқии халқ ва қамолоти инсон барин омилҳо хизмат меқунанд.

Соҳти конституциявӣ моҳиятан ба табиати нормаҳои Конституция муносиб буда, дар амал будани онҳо барқарорӣ соҳти конституциявиро таъмин меқунанд.

Дар асоси нормаҳои конституциявӣ соҳти конституциявӣ ҳимоя мешавад, яъне муносибатҳои иҷтимоӣ ба воситаи қонунҳо мустақамшуда дар ҳаёти қамъиятӣ дар вобастагӣ давом меқунанд.

Устувориҳои конституция ва қонунҳо, ки қамфолати ҳуқуқии соҳти конституциявӣ ҳастанд, мустақам шудани онҳо ҳамқун арзиши олитарини

Моддаи 159. Таҷовуз ба соҳти конституциявии Республикаи Ўзбекистон

Барои даъвати ошқоро бар қилофи Конституция диғар намудани соҳти давлатии дар амалбудаи Республикаи Ўзбекистон, зер қарда гирифтани ҳокимият ё аз ҳокимият барқанор қардани намояндагони ҳокимияти ба таври қонунӣ интиқобшуда ё таъиншуда ё худ бар қилофи Конституция вайронқунии томияти ҳудудии Республикаи Ўзбекистон, инқунин, бо ҳамин мақсад тайёр намудан, нигоҳ доштан ё паҳн қардани материалҳои дорой қунин мазмун —

баробари шаш сад маоши моҳонаи ҳадалақал бо қарима ё аз ду сол то панҷ сол аз озодӣ маҳдуд ё то панҷ сол аз озодӣ маҳрум қардан қазо дода мешавад..

Кодекси қиноии Республикаи Ўзбекистон

хукуку озодиҳои инсон, қоидаҳои умумэтирофшудаи хукуки байналмилалӣ ҳоло ҳамчун асоси конституционализм баҳо ёфтаанд.

Соҳти конституциявӣ аз ҳар гуна ҳаракати ҷиноии бар зидди соҳти конституционӣ дар асоси нормаҳои конституциявӣ ҳимоя карда мешавад.

Ин ҷиноят қасдан содир мешавад. Мақсад аз содир намудани ин ҷиноят тағйир додани соҳти мавҷудаи конституциявии Республикаи Ўзбекистон аст. Мотиви ҷиноят гуногун буданаш мумкин, яъне бо нафрат муносибат кардан ба соҳти конституциявӣ, ба арбобони давлат, ки қонунан интиҳоб шудаанд ва ҳоказо. Ин ҳаракатҳо агар бо супориши давлати хориҷӣ содир шуда бошад, айбдор барои ба давлат хиёнат карданаш низ ҷавобгар мешавад.

Инсонҳои нек аз сабаби он, ки бо масъулият қор мекунанд, ба қонунҳо ниёз надоранд. Бадқорҳо барои чап додан ба қонунҳо роҳ меҷӯянд.

Афлотун

Моддаи 159. Таҷовуз ба соҳти конституциявии Республикаи Ўзбекистон

...Мамониат кардан ба ғайриқонунии органҳои конституциявии ҳокимият ё ҳаракатҳои зӯрварона барои иваз намудани соҳтори параллели ҳокимият, ки онҳо дар Конституция дар назар дошта нашудаанд, инчунин дар муддати муқарраршуда иҷро накардани қарорҳои органҳои ваколатноки ҳокимияти давлатиро оид ба пароканда кардани соҳтори ҳокимият, ки дар асоси тартиби дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон ташкил шудаанд,

— баробари аз дусад то шашсад маоши ҳадалақал ба ҷарима ё аз се сол то панҷ сол аз озодӣ маҳдуд ё аз се сол то панҷ сол аз озодӣ маҳрум кардан ҷазо дода мешавад...

Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистон

Фитна аҳду паймони оиди муттаҳид наму-дани кувваҳо аз тарафи ду ё шахсони бештар барои содир на-мудани кирдори чиной дар роҳи ба даст гирифта-ни ҳокимият ва сарнагун карда-ни сохти консти-тутсиявӣ аст.

Аз лаҳзаи ташкил додани гурӯҳи чиной барои ҳокимиятро ғасб кардан ё сарнагун сохтани сохти конституциявии Республикаи Ўзбекистон сарфи назар аз он, ки он гурӯҳ барои расидан ба мақса-ди чиной ҳаракат содир намудааст ё не, чинойт дар асоси суиқасд анҷомёфта ҳисобида мешавад. Дар моддаи додашуда барои бартараф намудани оқи-батҳои ба давлат хатарнок, яъне бо мақсади гирифтани пеши роҳи ғасби ҳокимият ё сарнагун кардани сохти конституциявӣ ба таври ихтиёрӣ ба мақомоти ҳокимият аз хусуси ин гуна суиқасд хабар дода шавад, рағбатнок гардонида мешавад.

Ҷосусӣ, харобкорӣ, ошкор кардани сирҳои дав-латӣ, гум шудани ҳуччатҳои, ки сири давлатӣ ё ҳар-бӣ доранд, низ аз қабилҳои чинойтҳои зидди сохти конституциявии мамлакат ба ҳисоб мераванд.

Моддаи 159. Тачовуз ба сохти конституциявии Республикаи Ўзбекистон

...Кирдоре, ки дар қисми якум ё дуёми ин модда пешбинӣ шудааст:

- а) такроран ё аз тарафи ретсидивист;
- б) аз тарафи гурӯҳи муташаккил ё бар манфиати он содир шуда бошад, —

аз панҷ то даҳ сол аз озодӣ маҳрум намудан, чазо дода мешавад.

Суиқасд ташкил кардан ба мақсади ғасби ҳокимият ё сарнагун кардани сохти конституционии Республикаи Ўзбекистон, —

аз даҳ то бист сол аз озодӣ маҳрум кардан, чазо дода мешавад.

Он шахсе, ки ба мақомоти ҳокимият дар бораи суиқасд хабар додаасту дар натиҷаи он ба туфайли чораҳои андешидашуда пеши роҳи суиқасд гирифта шавад, аз чазо озод карда мешавад...

Кодекси чиноии Республикаи Ўзбекистон

«Ин гуна халқро мағлуб наметавон кард»

Франс Кафка:

- Чй гуна китоб мехонӣ?
- “Тошкент—шаҳри нон”...
- Китоби ачиб аст. Ба қарибӣ ман онро дар як шом хонда баромадам.
- Ба назарам, ин китоб аз асари санъат дида бештар ба хуччат монанд аст?
- Ҳар як санъати соф—хуччат, гувоҳнома. Фарзандони ин гуна халқро, чуноне ки дар китоб аст, мағлуб наметавон кард.
- Аммо шумора чизи асосӣ нест.
- Баръакс! Намуди материя бо шумораи электронҳои атом муайян мешавад. Савияи омма ба шуурнокии одамони камшумор вобаста аст

*Парча аз китоби мусиқор ва адабиётшиноси чех Густав Яноукс
“Сўҳбатҳо бо Кафка”.*

Савол ва супоришҳо

1. Қумлаи дар матн овардашудаи “Фарзандони ин гуна халқро, чуноне ки дар китоб аст, мағлуб наметавон кард”-ро эзоҳ диҳед. Фикратонро бо мафҳумҳои таҳаммул, инсонпарварӣ, хушфелӣ, меҳрофарӣ шарҳ диҳед.
2. Хиёнат ба давлат дар чиҳо ифода мешавад?
3. Вақте ки “Таҷовуз ба сохти конституциявӣ” мегӯянд, чиро мефаҳмед?
4. Барои ҳимояи сулҳ шумо чӣ гуна ҳисса гузоштаед?
5. Вақте ки қиноятҳои зидди Республикаи Ўзбекистон мегӯянд, чиро мефаҳмед? Барои қиноят чӣ гуна ҷазо муқаррар шудааст?
6. Қиноятҳои зидди сулҳ ва инсоният чӣ гуна содир мешавад?

§ 14 Чиноятҳои соҳаи иқтисодиёт

Соҳиби мулк ё молу мулк будан, аз он истифода бурдан ва тасарруф кардани он муносибатҳои ҳуқуқии байни соҳиби мулк ва дигар аъзоёни ҷамъият (шахсони мулк надошта) мебошанд.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Тороч кардани мулки бегонагон. Тадбиркории сохта.
- Сар тофтан аз супудани андоз ва дигар пардохтҳои маҷбурӣ.
- Вайрон кардани қоидаҳои истифодаи таъминоти барқ, энергияи гармӣ, газ ва об.

Дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон бо назардошти ташкил намудани мулки шаклҳои гуногун, ки маҳаки иқтисодиёти Ўзбекистонро ташкил намуда, ба инкишофи муносибатҳои бозор равона шудааст ва ба ҳисоб гирифтани ҳуқуқи истеъмолгарони давлат озодии тадбиркорӣ ва меҳнат намудан, баробарҳуқуқии ҳамаи шаклҳои мулк ва кафолатнокии муҳофизати баробари ҳуқуқӣ қайд шудааст. Дар айни замон мулки хусусӣ мисли дигар шаклҳои мулк дахлатнопазир ва зери ҳимояи давлат буданаш муқаррар гардидааст. Яъне таҷовуз ба мулки бегона

Фаъолияти эҷодӣ

1. Асоси иқтисодиёти мамлакатро мулки гуногуншакл ташкил медеҳад. Мулк дахлатнопазир аст ва аз тарафи давлат муҳофизат карда мешавад, ҳар гуна таҷовуз бар он хилофи қонун аст. Ин қоида дар қадом моддаи Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон қайд шудааст, аниқ кунед.
2. Бобҳои X, XI, XII, XIII, XIII¹-ро бодикқат хонед. Дар бобҳо ҷиноятҳои оид ба соҳаи иқтисодиёт додасударо гурӯҳбандӣ кунед.

Фаъолияти эҷодӣ

1. „Мулк даҳолатнопазир аст ва аз тарафи давлат муҳофизат қарда мешавад, ҳар гуна таҷовуз бар он хилофи қонун аст“. Ин ҷумла-ро шарҳ диҳед.
2. Расмҳои додасударо таҳти назар гиред, шаклҳои мулкро ҷудо кунед. Аз онҳо кадомашон ба шахсон тааллуқ доранд? Кадомашон ба давлат мансуб?
3. Ба қоидаи моддаи 7-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон асос намуда, аз ин мулкҳо кадомашро мулки халқ гуфта мумкин. Фикратонро асоснок кунед.

дар доираи қонун барои қашидан ба ҷавобгарӣ асос шуда метавонад.

Ба ҷинойтҳои соҳаи иқтисодиёт тороч қардани мулки бегона, ҷинойтҳои новобаста ба торочгарии мулки дигар қас, ҷинойтҳои зидди асосҳои иқтисодиёт, ҷинойтҳои соҳаи фаъолияти хоҷагӣ, монеъ шудан ба фаъолияти тадбиркорӣ, ҷинойтҳои вобаста ба даҳолатҳои ғайриқонунӣ ва дигар ҷинойтҳои вобаста ба таҷовуз ба ҳуқуқҳои субъектҳои хоҷагӣ ва манфиатҳои қонунӣ дохил мешаванд.

Тороч қардани мулки бегона. Тороч намудан— аз худ қардани мулки дигар қас барои худ ё ба ғоидаи шахси дигар, ба мулкдор ё дигар соҳиби ин мулк зарар расонида, зидди қонун ва пул надода рабудан аст.

Тороч қардан аз тарафи объективӣ дар гирифтани мулки дигар бар хилофи қонун, муфт ё ба ғоидаи дигар ифода мегардад.

Дар санадҳои қонунии оид ба ҷинойти Республикаи Ўзбекистон ҳангоми муайян қардани ҷавобгарӣ

Қаноат қозии
вичдонест, ки
ҳадди байни
ҳалол ва
ҳаромро муайян
мекунад.

Ҳикмат

Пинҳонӣ будани
торочгарӣ содир
кардани чино-
ят дар вақти
набудани сохи-
би молу мулк
ё нафаҳмонила
бурдани молу
мулк аз шахсе,
ки ба он бовар
карда супурда
шуда буд, ва он
шахс аз торочга-
рии молу мулк
манфиатдор на-
бошад, дониста
мешавад.

ба чиноятҳои торочгарӣ бо кадом усул содир шудани он ба назар гирифта мешавад. Масалан, ҳамла овардан, тамаъгири, торочгарӣ, аз худ кардан ё бо роҳи растрата тороч намудан, фиребгарӣ, дуздӣ. Нишонаи зарурии ҳар як торочгарӣ хилофи ҳуқуқ будани он аст.

Вақти ба охир расидани тороч намудани мулки бегона ба шакли тороч кардан вобаста аст.

Тороч намудан аз тарафи субъективӣ қасдан рӯй-рост содир мешавад. Мотиваш бадғарзӣ аст.

Субъекти торочгарӣ шахси ба муомила лаёқатманд ё ҳар шахсе, ки синну соли дар конун зикршударо пур кардааст, ба ҳисоб меравад.

Хеле хавфнок будан ҳамлаоварӣ аввало, бо ин ҳолат вобаста аст, ки зимни содир шудани чиноят ба ҳаёт ё саломатии ҷабрбинандагон зиён мерасад ё барои расидани чунин зиён хавфи ҳаққонӣ ба вучуд меояд ва молу мулки бегона аз худ мешавад.

Аз нигоҳи объективӣ ҳамла овардан барои тороч кардани мулки шахси бегона агар соҳиби ин мулк муқобилият нишон диҳад, дар истифодаи зӯрии ҷисмонӣ ба ҳаёт ва саломатии шахс хавф оварданаш ё дар истифодаи ҳамин гуна зӯрӣ ва тарсонда ҳучум овардан ифода мешавад.

Тамаъгарӣ яке аз чиноятҳои бадғаразонаи зидди мулк аст. Хусусияти хавфи иҷтимоии тамаъгарӣ аз тачовузи на фақат ба мулкдорӣ, балки ба муносибатҳои мулкии ба сифати шакли мустақили манфиатҳои мулкӣ (ўҳдадориро боркунанда, ба мерос гузаронидан, ҷойи зист) ҳам тачовуз буданаш мумкин.

Аз нигоҳи объективӣ тамаъгарӣ дар дидаву донистани мулкдор аз тарафи айбдор содир шудани ҳаракатҳо барои ғайриқонунӣ аз худ намудан ва ба

дигар шахсон супурдани ҳуқуқи мулкӣ, супурдани манфиати мулкӣ ифода мегардад.

Хавфи иҷтимоии толонгарӣ аз он иборат аст, ки зимни он чиноятгар рӯирост ба мулк тачовуз карда, дар айни замон тартиботро, қоидаҳои муқаррарии ҳуқуқӣ ва ахлоқиро ва арзишҳои ҷамъиятиро поймол менамояд.

Аз нигоҳи объективӣ толонгарӣ дар ошкоро толон намудани мулки шахси бегона ифода мегардад.

Ба таври пинҳонӣ толону тороч намудани мулки бегона ё дуздидани он яке аз чиноятҳои хеле паҳншудаи соҳаи иқтисодиёт аст.

Аз нигоҳи объективӣ дуздидан дар пинҳонан толону тороч намудани мулки бегона ифода мешавад.

Ба тадбиркории сохта мақсади амалӣ намудани фаъолияти дар Низом (Устав) нишондодашударо ба назар нагирифта, аз андоз озод намудани (ё кам қардан) ссудаҳо (қарзи давлатӣ), кредит гирифтани, фоида (даромад) ё бо мақсади фоида дидан манфиати мулкӣ ташкил намудани корхонаҳо ва дигар муассисаҳои тадбиркорӣ дохил мешавад.

Аз нигоҳи субъективӣ ин чиноят фақат рӯирост қасдан содир мегардад.

Чинояти банкротии (муфлис шудан) сохта низ рӯирост қасдан содир мегардад. Ин чиноят аз тарафи субъекти хоҷагӣ дар дидаву дониста иҷро карда

Вақте ки **мулки бегона** мегӯянд, мулке, ки ба айбдор қонунан тааллуқ надорад, фаҳмида мешавад.

Бар зидди қонун (ғайриқонунӣ) соҳибӣ қардани мулк аз тарафи шахси айбдор, ки барои соҳибӣ намудани он мулк ҳеч ҳуқуқ надорад мебошад.

Фаъолияти эҷодӣ

Дарачаи хавфи иҷтимоии чиноятҳои толону тороч намудани мулки бегона, ҳамла, тамаъгарӣ, толонгарӣ, дуздиро аниқ қунед. Зимнан ба қоидаҳои моддаи 15-уми Кодекси чиноии Республикаи Ўзбекистон муроҷиат намоед

Бадғаразӣ нишонаи зарурии толону тороч намудан аст. Бадғаразӣ гирифтани манфиат барои худ ё барои дигар шахсон аст.

Нафс— душмани аз ҳама бузурги инсон аст.

Ҳикмат

Фаъолияти эҷодӣ

Аз Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон дар ҳудуди кишварамон кадом намуди андозҳои умумидавлатӣ, андоз ва бочҳои маҳаллӣ мавҷуданд, аниқ кунед.

натавонистани ўҳдадориҳои иқтисодӣ ва додани эълон хилофи ҳақиқат ва дар расонидани зарари калон ба кредиторон (қарздодагон) ифода мешавад.

Қинояти сар тофтан аз супурдани андоз ва дигар пардохтҳо дар қасдан пинҳон кардани фоида (даромад) ё дигар объектҳои андоз, кам карда нишон додани андоз, инчунин дар қасдан насупурдани андозҳо дигар пардохтҳои маҷбурий, ки аз тарафи давлат муқаррар шудааст, ифода мешавад. Қиноят рӯирост қасдан содир мегардад.

Қинояти вайрон кардани қоидаҳои истифодаи таъминоти барқ, гармӣ, газ ё об дар худсарона пайваст намудани шабакаи истифодаи умумии барқ, таъмионти гармӣ, газ ё об, ё худ дар расонидани шикаст ба асбобҳои ҳисобкунӣ, аз ҷумла дар қасдан вайронкунии пломбаҳо, дигар кардани нишондиҳандаҳои асбобҳои ченкунаки барқ, энергияи гармӣ, гази табиӣ, оби гарму хунук ифода мегардад. Қиноят рӯирост қасдан содир мешавад.

Фаъолияти эҷодӣ

Матнро хонед ва мулоҳиза ронед, инчунин муносибат баён кунед.

1. Шахсе бо исми А. ҳисобкунаки барқро ба ақиб баргардонд.
2. Шахсе бо исми Г. ба қубури гази аз кўча гузашта қубури худро пайваст карда, гармхонаашро гарм намуд.

Фаъолияти эҷодӣ

1. Матнро хонед ва муносибат баён кунед.
2. Ба матн сарлавҳа гузоред.
3. Шумо агар дар ҷойи иштирокдорони ҳикоя бошед, чӣ гуна рафтор мекардед?
4. Дар мактабатон чароғи барқӣ беҳуда даргирифта ё оби нӯшокии равшанро хомӯш карда мондаед?

Ба Самарқанд бо сафари хизматӣ ба роҳ баромадем. Ронанда мошинро бо суръати 100-120 км/соат ронда мерафт. Падархонди тахминан 60 солро нур карда, ки дар ақиб нишаста буд, гуфт: “Писарам, суръати мошинро тез кардан шарт нест. Самарқанд ҳеҷ қучо гурехта намеравад”. Ронандаи мошин аз гапи падархонд ранҷидагиширо пинҳон накарда, ба ақиб нигоҳ дӯхту суръатро паст намуд.

Дар роҳ барои тановул таваққуф намудем. Дар даромадгоҳи ҷойхона дастро шустем, аммо ҷумаки крани об носоз буд, онро баста натавонистем. Он ҳамроҳамон ба соз намудани ҷумак сар кард. Мо каме тановул ҳам карда шудем, аммо падархонд бо таъмири ҷумак овора буд. Ҳама ба мошин рафта савор шудем, лекин мӯйсафед ҳанӯз ҳам бо таъмир андармон шуда буд. Тоқати ронанда тоқ шуда, аз бағоч асбобу калидро гирифта, назди ӯ рафт. Мо низ барои ёрӣ аз мошин беихтиёр фаромадем.

Ниҳоят ҷумаки дастшӯяк соз шуд. Мӯйсафед бо оҳанги мамнуният “Акнун об беҳуда убол намешавад”, гуфта бо табассум ба мо нигоҳ кард. Мо роҳро давом додем.

Ғази табиӣ ва энергияи барқ намудҳои стратегии захираҳои муҳими моддию техникӣ ба ҳисоб мераванд

Ба шабакаи истифодаи умумии барқ, газ ё таъминоти об худсарона пайваст кардани кубури худ, яъне хилофи тартиботи қонуни пешбиникарда, бе рухсати органи ваколатдор амали хавфнок аст.

Савол ва супоришҳо

1. Вазъиятҳои додасударо таҳлил кунед. Чихатҳои монанд ва хоси онро аниқ кунед.
2. Нишонаҳои ҷинойтҳои дар вазъиятҳо баёншударо, объект ва субъект, тарафҳои объектив ва субъективи онҳоро муайян намоед.
3. Ин воқеаҳо ба инкишофи чамъият чӣ гуна таъсир доранд?

А) Сокини маҳаллаи “Буёк ипак йўли”-и ноҳияи Деҳнав А.С. ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мурочиат карда, баён намуд, ки омӯзгори коллеҷ Қ.М. ба ӯ бар ивази 2000 доллари ШМА ба яке аз донишгоҳҳои Россия барои таҳсил ҷойгир намуданаширо ваъда додааст.

Б) Бино ба хабари ба қисми навбатдории ШКД-и шаҳри Тирмиз дар яке аз бозорҳои шаҳр ба дўкон як нафар духтари ношинос омада, худро мисли харидор нишон дода, касе ӯро назорат накарданаширо дониста, аз растаи дўкон 295000 сўмина 3 дона куртаи занонаро дуздида рафтааст.

Г) Шабона тахминан соатҳои чор дар ноҳияи Қўштеппаи вилояти Фарғона се нафар шахси номаълум ба рўяшон ниқоб пўшида, дар даст корд ба яке аз хонаводаҳои худуди ҷамоати шаҳрвандони маҳаллаи Янгиариқ аз девор гузашта даромада, ба хонаи хоби соҳиби хонавода Ғ.Й. ва ҳамсари ӯ С.Й, ки хоб буданд, зада даромаданд.

Соҳибони хона аз хоб бедор шуданд. Дуздон Ғ.Й.-ро зада, ба вай ҷароҳат расониданд. С.Й. ва духтараш М.Й.-ро аз дасту пояш бо арғамчин баста, аз даруни сандук 10 миллион сўм пул ва чизҳои зарғарии арзишашон 1, 5 ҳазор доллари ШМА-ро гирифта рафтанд.

Манбаъ: Хизмати матбуоти ВКД Республикаи Ўзбекистон

§ 15 Чиноятҳои зидди тартиботи идоракунии зерин шинос мешавед

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Коррупсия ва нишонаҳои он.
- Ҳолатҳое, ки сабабгори коррупсия мешаванд: пора (ришва) гирифтани ва додан, миёнарав шудани ба доду гирифтани пора

Дар Қонуни Асосиямон сохти конституциявиямон асоснок карда шуда, ҳамчунин дар Республикаи Ўзбекистон ҳокимияти давлатиро Президент, Олий Мажлис, Девони Вазирон ва судҳои республика ба амал бароварданишон муқаррар гардидааст. Мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ мақомоти ҳокимияти ҷойҳоро ташкил мекунад.

Дар Ўзбекистон ҳокимияти давлатӣ дар ҳолати ба ҳокимияти қонунгузорӣ, иҷроия ва суд тақсим шудани он ба амал бароварда мешавад.

Кирдори ғайриқонунии шахсони мансабдор сарфи назар аз шакли мулкдорӣ аз тарафи мақомоти ҳокимияти давлатӣ таҳти назорат гирифта, дар сурати содир шудани ҷиноят ҳатман ба ҷавобгарӣ кашида хоҳанд шуд.

Функцияи (вазифаи) идоракунии фаъолияти шахсони мансабдори корхона, муассиса ва ташкилотҳо дар доираи мақомоти дохилӣ ба амал бароварда мешавад.

Объекти ҷинояти суиистеъмол кардани ҳокимият ё ваколати мансаб муносибатҳои иҷтимоие, ки фаъолияти мӯътадили ҳокимияти давлатӣ, идоракунии ва

Зери мафҳуми “**Ҳокимият**” ба воситаҳои муайян— ирода, нуфуз, маҷбурияти ҳуқуқӣ, ҳуқумронии сиёсӣ, сохтори органҳои давлат қобилият ва имконияти расонидани таъсир ба фаъолияти инсонҳо, ҳуқуқ атвори онҳо фаҳмида мешавад.

Суиистеъмол намудан аз ҳокимият ё аз ваколати мансаб, яъне аз тарафи шахси мансабдор қасдан истифода бурдан аз мансаб дар мақомоти давлат, ташкилот бо иштироки давлат ё мақомоти худидоракунии шахрвандон расонидани зарар ба ҳуқуқҳои шахрвандон ё ба манфиатҳои бо қонун муҳофизатшавандаи онҳо ё ба манфиати давлат ё ҷамоат аст.

мақомоти худидоракунии маҳаллиро таъмин менамояд, ҳуқуқҳо ва манфиатҳои қонунии шахрвандон ба ҳисоб мераванд.

Ҷиноят аз нигоҳи объективӣ аз се нишонаи муқаррарӣ иборат аст:

- ➔ Қирдор дар шакли истифодаи ваколати мансаби худ аз тарафи шахс;
- ➔ Оқибатҳои ҷиноят дар шакли расонидани зарар ба миқдори зиёд ё зарари ҷиддӣ ба ҳуқуқҳои шахрвандон ё ба манфиатҳои бо қонун муҳофизатшавандаи онҳо ё ба манфиатҳои давлат ё ҷамоат;
- ➔ мавҷуд будани вобастагии сабабии байни қирдор ва оқибатҳои ҷиноии сарзада.

Аз ваколати мансаби худ истифода бурдани шахси мансабдор дар ду шакл:

- ➔ ваколати ҳокимиятро;
- ➔ дар шаклҳои суиистеъмол кардани ваколати мансаб намоён мешавад.

Тарафи субъективии суиистеъмол намудани ҳокимият ё ваколати мансаб дар қасдан содир шудани он ифода мешавад.

Мотивҳои ҷиноят ба арзёбии ҳуқуқӣ ва ба ҷавобгарии ҷиноии қирдор таъсирашро нишон намедихад.

Вобаста бо амалӣ намудани ҳуқуқи ўҳдадорихое, ки аз мавқеи мансаби шахси мансабдор ва ба ваколати лавозими он шахс дошта бармеояд, аммо аз рӯйи мазмун ҳаракатҳояш зидди мақсаду вазифаҳои дар назардоштаи фаъолияти мақомоти дахлдор аст, суиистеъмол намудани ваколати мансаб тавсиф дода мешавад

Коррупсия иллати мудҳишест, ки чамъиятро бо роҳҳои гуногун ба шиканча мебарорад. Вай ба асосҳои демократия ва устувории ҳуқуқ футур мерасонад, ба шикастани ҳуқуқҳои инсон оварда мерасонад, ба ғайолияти бозорҳо монеъгӣ мекунад, сифати зиндагиро бад менамояд ва барои реша давонида, ривоч намудани ҷинойтгарии муташаккилона, терроризм ва дигар ҳодисаҳои, ки ба амнияти одамон таҳдид месозад, шароит фароҳам меоварад.

Аз муқаддимаи Конвенсияи зидди коррупсияи Созмони Милали Муттаҳид, Нью-Йорк, соли 2003

Пора гирифтган, яъне шахси мансабдори мақомоти давлатӣ, ташкилот бо иштироки давлат ё мақомоти худидоракунии шаҳрвандон аз мавқеи хизмати худ истифода бурда ё ҳаракати муайяни имконпазирро бар ивази назардошти манфиати шахси порадиҳанда иҷро намудан ё иҷро накардан ҳуди шахс ё ба воситаи миёнарав хилофи қонун будани и амалро доништа, бойигарии моддӣ ё манфиати мулкӣ дидан аст.

Ҷинойт рӯйрост қасдан содир мешавад. Коррупсия ҳодисаи ба худ хос ва ҳам бисёр паҳншудаи асосҳои ҳокимият ва идоракуниро сусткунанда, ба обрӯи он дар назди аҳоли футур расонанда, ҷинойти хавфноки зидди ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон аст.

Объекти ҷинойт тартиботи муқаррарнамудаи ҳокимияти давлатӣ ва ғайолияти мақомоти идоракуни аст.

Қонун предмети ҷинойти шарҳшавандиро шахси аз мавқеи хизмати худ истифода бурда содир карданаш мумкин ё лозим буданаҳ, ҳаракати муайянро бар ивази иҷро кардан ё накардани ҳаракат бо назардошти манфиатҳои шахси порадиҳанда шахсан худаҳ ё ба воси-

Қасдан ба манфиати шаҳрвандон, чамъият ва давлат зид истифода шудани мавқеи мансаб аз тарафи шахси мансабдор суиистеъмол намудани ваколлати ҳокимият доништа мешавад.

Пора фақат ёрирасони ноҳаққию золимон аст.

**Маҳмуд
Замашарӣ**

Шахси айбдоре, ки фаъолияти мўътадили мақомоти ҳокимияти давлатиро вайрон кардааст, шахси ба ҳокимияти давлати таъовузкарда ҳисоб мешавад.

таи миёнарав хилофи қонун буданаширо дониста, бойигарии моддӣ ё нафъи мулкӣ диданаш медонистаро бо истилоҳи “пора” муқаррар мекунад.

Ҳар гуна бойигарихо: пул, валютаи хориҷӣ, чизҳои қимматбаҳо, қоғазҳои қимматбаҳо, маҳсулоти озуқаворӣ ё саноат ва монанди инҳо предмети пора шуданашон мумкин.

Тарафи субъективии порагирӣ қасди рӯирифт: айбдор (порагиранда ё ришвахўр) нағз медонад ва хоҳиш дорад, ки бино ба мавқеи хизматӣ барои гирифтани бойигарии моддӣ ё фоидаи мулкӣ бар ивази пора ба манфиати порадиҳанда ягон ҳаракатро содир мекунад ё намекунад.

Объект ва предмети ҷинояти порадиҳӣ—пора додан бо нишонаҳои таркиби ҷинояти пора гирифтани як хел аст.

Аз нигоҳи объективӣ ҷиноят дар бевосита ё ба воситаи миёнарав додани пора ба шахси мансабдор ифода мегардад.

Пора додан дар истифодаи мавқеи хизматӣ шахс ба манфиати шахси порадиҳанда ҳаракати муайяно содир карданаш ва накарданаш ё дидани манфиати мулкӣ ифода мешавад.

Барои “миёнаравии дурўғ”, яъне ба шахси мансабдор зарурии додани пораро рўқаш намуда, аз ягон кас пора гирифтани, аммо бо роҳи фиреб онро аз худ кардани шахс барои фиребдиҳӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Ҳаракати шахси порадода ҳамчун суиқасд барои додани пора тавсиф мешавад.

Барои ба воситаи порадиҳӣ ба ҳаракат ё беҳаракатӣ муваффақ шудани шахси ба дигар кас пора таклифкарда ҳамчун порадиҳанда ба ҷавобгарӣ кашида мешавад. Шахси бар ивази пора ба иҷро намудани ҳаракати маълум розишуда ва шахси пораро

Пора қорҳои ислоҳшударо хароб мекунад, қорҳои анҷомёфтгаро барбод медахад.

**Юсуф Хос
Ҳочиб**

супурда ҳамчун иштирокчии порадиҳӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Дар тафовут аз порагиранда ва порадиҳанда миёнарав (воситачӣ) барои манфиати худ бар ивази бойигарии моддӣ ва монанди онҳо бо шахси мансабдор иҷро кардан ё накардани як ҳаракат амал намекунад, фақат бо нишондоди порагир предмети пораро бевосита медиҳад. Шахси доду гирифти пораро ташкил карда, далолатчигӣ ва ёрирасонӣ карда, дар як вақт миёнаравӣ кунад, барои иштирок дар доду гирифти пора ба ҷавобгарӣ кашида мешавад.

Аз нигоҳи субъективӣ ҷиноят рӯйроҳ қасдан содир мешавад. Айбдор медонад ва хоҳиш дорад, ки ҳаракатҳои вай ба расидан ба доду гирифти пора аст ва бо супориши порагиранда ва порадиҳанда ба додани пора роҳнамун карда шудааст.

Пора содир намудани ҳаракатҳои муайян ба манфиати порадиҳанда буда, ба порахӯр мукофоти ғайриқонунӣ ба ҳисоб меравад.

Вақте ки истифодаи мавқеи мансаби худ аз тарафи шахси мансабдор мегӯянд, нафақат ҳаракатҳои содиршуда ба ваколати шахси мансабдор дохилшуда, балки бар манфиати порадиҳанда ба воситаи таъсиррасонӣ ба дигар шахсони мансабдор истифодаи ваколати онҳо ва дар натиҷа содир намудани ҳаракати муайяноро фаҳмидан лозим.

Савол ва супоришҳо

1. Хилофи қонун истифода бурда шудани ваколатҳо аз тарафи шахси мансабдор дар кадом ҳаракатҳо ифода мешавад?
2. Байни ҷинояти суиистеъмом намудани ҳокимият ё ваколати мансаб ва ҷинояти аз худ кардан ё ба туфайли суиистеъмомкунии ваколати мансаб бо усули растрата толон-тороҷ намудан чӣ гуна фарқҳо мавҷуданд?
3. Пора додан ва пора гирифтани чӣ гуна ҷиҳатҳои умумӣ доранд?
4. Пора додан аз бар ивази пора моил намудани хизматчи чӣ фарқ дорад.

§ 16 Цинойтҳои зидди бехатарии чамъиятӣ

Зери мафҳуми вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат аз тарафи шахсони масъул роя накардани қоидаҳои бехатарии техникӣ, санитарияи саноат ё дигар қоидаҳои муҳофизати меҳнат фаҳмида мешавад.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат.
- Вайрон кардани санадҳои қонунии оид ба санитария ва қоидаҳои мубориза бар зидди эпидемия.
- Вайрон кардани қоидаҳои бехатарӣ аз сўхтор.

Вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат

Объекти ин қинойт дар корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо сарфи назар аз шакли мулкшоян муносибатҳои иҷтимоие мебошанд, ки шароити меҳнати шахсонро ба тартиб мебароранд, ба ҳисоб мераванд.

Дар корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо на фақат шахсони доиман коркунанда, балки шахсони муваққат меҳнаткунанда ҳам ҷабрдида шуданашон мумкин.

Қинойт аз нигоҳи объектив қоидаҳои зеринро вайрон кардан сабабгори ҷароҳати миёна ва вазнин мешаванд:

- бехатарии техникӣ;
- санитарияи саноатӣ;
- дигар қоидаҳои муҳофизати меҳнат.

Ҳар як шахс мувофиқи тартиби нишондодаи қонун ҳуқуқи меҳнат қардан, озод интиҳоб намудани касб, дар шароити одилонаи меҳнат қор қардан ва ҳимоя аз бекориро дорад.

**Моддаи 37-уми Конституцияи
Республикаи Ўзбекистон.**

Аз нигоҳи субъективӣ чиноят ба воситаи шаклҳои бадқасдона ё беэҳтиётӣ айб содир мешавад.

Мотиви содир намудани чиноят ва мақсади он барои квалификатсияи (тавсифи)чиноят таъсир намекунад.

Вайрон кардани санадҳои қонунии оид ба санитария ва қоидаҳои мубориза бар зидди эпидемия

Объекти чиноят бехатарии ҳамҷамиятӣ, ҳаёт ва саломатии инсонҳо мебошад.

Чиноят аз тарафи объективӣ дар беморшавӣ ё захролуд шудани оммавии одамон овардааст:

Фаъолияти эҷодӣ

Вазъиятҳои зеринро бо диққат хонед ва бо мавзӯё вобаста кунед. Барои гирифтани пеши роҳи ин воқеаҳо чӣ бояд кард?

1. Дар оқибати беэҳтиётна истифода бурдани баллони гази маишӣ дар хонадони шаҳрванд Ш. А., сокини ноҳияи Тошлоқи вилояти Фарғона сӯхтор ба вуҷуд омад. Дар натиҷа 100 метри мураббаъ боми хона, қисми шифт ва ҷиҳозҳои сӯхта зарар دیدанд.
2. Дар шаҳри Наманғони вилояти Наманғон дар натиҷаи носозии ҷиҳози гази автомобили боркашонии тамғаи “ГАЗ-53”-и дар ихтиёри ронанда Ш.Қ. буда сӯхтор ба вуҷуд омад. Дар оқибати он ронанда Ш.Қ. ва мусофир Б.Қ. ҷароҳати тан гирифта, дар беморхона ҷойгир карда шуданд.
3. Дар сеҳи истеҳсоли маҳсулоти лаку ранги мансуб ба ҳамҷамияти масъулияташ маҳдуди воқеъ дар вилояти Тошканд сӯхтор сарзад.
4. Дар оғилхонаи шаҳрванд С.Т.—сокини ноҳияи Учтеппаи шаҳри Тошканд дар натиҷаи расиши кӯтоҳи сими барқ сӯхтор ба вуҷуд омада, 30 метри мураббаъ майдони молхона ва 90 метри мураббаъ қисми боми хонаи ҳамсоя сӯхта, зарар دید.

Беморшавии оммави гуфта, дар як вақти муайян дар як худуд баробар беморшавии одамони бисёрро фаҳмидан зарур аст.

Қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор талабҳои барои ҷилав гирифтани аз сӯхтор, маҷмӯи қоидаҳои, ки тартиби роия қардан ба меъёрҳо ва стандартҳои муқаррар мекунад.

- ➔ вайронкунии санадҳои оид ба санитария;
- ➔ қоидаҳои муқоризаи зидди эпидемия ифода мегардад.

Диспозитсияи ин модда бланкетнок буда, дар ҳама ҳолатҳо вайрон шудани қарор банди санадҳои оид ба санитария ва қоидаҳои муқоризаи зидди эпидемия алоҳида бояд аниқ қарар шаванд.

Аз тарафи субъективӣ қарор қардан ё ба тӯғайли беэҳтиётӣ содир мешавад.

Вайрон қардани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор

Объекти қарор бехатарӣ аз сӯхтор, яъне ҳолати муқоризат намудани одамоне, мулкҳои қарор ва давлатӣ аз сӯхтор ба ҳисоб меравад.

Аз тарафи объективӣ қарор дар вайрон қардан шудани қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхтор аз қарорби шахсон барои иҷрои ин қарор масъул ва дар оқибати сӯхтор ба қарор инсонҳо қарордани қарорати миёна ва қарор ифода мегардад.

Савол ва сӯғорӣ

1. Вайрон қардани қоидаҳои муқоризати меҳнат ба қарор оқибатҳо қарор мерасонад?
2. Вақте ки беморшавии оммави мегӯянд, қарор дар назар қарорд? Барои асоснок қардани фикратон мисолҳо қарор.
3. Қарорҳои субъективӣ вайронкунии қоидаҳои бехатарӣ аз сӯхторро қарор.
4. Қарорҳои қарор ба вайрон қардани қоидаҳои муқоризат қардани меҳнат, санадҳои қарор оид ба санитария, муқоризаи зидди эпидемия, бехатарӣ аз сӯхтор қардан ё дар оқибати беэҳтиётӣ содиршуда ба ҳисоб меравад.

§ 17 Чиноятҳои соҳаи технологияҳои ахбор

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед:

- Хукуки озодона истифода бурдан аз ахборот.
- Вайрон кардани қоидаҳои ахборотнамоӣ (бо ахборот фарогирӣ). Хилофи қонун (берухсат) истифода бурдан аз ахбороти компютер.
- Барои хилофи қонун (берухсат) истифода бурдан аз компютер тайёр кардан ё гузаронидан ва паҳн намудани воситаҳои махсус бо мақсади гузаронидан.

Хукуки озодона истифода бурдан аз ахборот

Дар ин замон ахборот ба яке аз омилҳои зарурии ташкил намудани ҳаёти ҷамъият табдил меёбад. Бинобар ин дар фаъолияти инсон ягон соҳае намондааст, ки бо ҷараёнҳои гирифтани ахборот ва онро аз сари нав қор қардан вобаста набошад. Дар дунёи ҳозираи бо суръати баланд инкишофёбанда масъалаи кўмак расонидан ба шаҳрвандон барои мутобиқ шудан ба шароити нав, ба онҳо расонидани ахборот оид ба воқеаҳо, ҷараёнҳо ва ҳодисаҳо, инчунин, фароҳам овардани шароит дар бобати татбиқи низоми муносибатҳои самараноки байни шаҳрвандон, институтҳои иҷтимоӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ, пеш аз ҳама амалӣ намудан ва кафолат додани ҳуқуқҳои конституциявии шаҳрвандон дар бобати истифода аз ахборот аҳамияти бузург касб менамояд.

Қонуни
Республикаи
Ўзбекистон
“Дар бораи
принсипҳои ва
кафолатҳои
озодии ахборот”²-
ро бодикқат
хонед ва дар
он ба “озодии
ахборот”
эътибор диҳед.

Ахборот – маъноии маҷмӯи ҳамаи сигналҳо, ки инсон ба воситаи органҳои ҳассосаш қабул менамояд.

Ҳукуки аз ахборот озодона истифода бурдан маҷмӯи ҳуқуқ ва ҳаракатест, ки инсон аз вақти ба дунё омадан ба он дода мешавад, ҳуқуқи гирифтани ҳар гуна ахборот, ки бо қонун манъ нашудааст, ҳуқуқи ин ахборотро нигоҳ доштан, паҳн намудан мебошад. Табиист, ки ин гуна ҳолат ба беҳатарии дигар шахсон, давлат ва ҷамъият оид ба ахборот набояд зарар расонад.

Ахборот на танҳо объекти иборат аз маълумоти муайян аст, масалан, дар шакли мақола ё хабар, балки онро ҳамчун чараёни алоқаи байниҳамдигарии субъекти бо объекти омӯхта истодааш фаҳмидан лозим.

Дар охири асри XX ахборот нисбат ба захираҳои (ресурсҳои) табиӣ, молиявӣ, меҳнат ва монанди инҳо дар ҷамъият ҳамчун ҳодисаи пурқудрат ва ҳассоси мустақили иҷтимоию сиёсӣ намоён шудан гирифт.

...Ҳар кас ҳуқуқи озодии фикр, суҳан ва эътиқодро дорад. Ҳар кас ҳуқуқи ахбороти дилхоҳашро ҷустан, гирифтани ва онро паҳн карданро дорад, дигар маҳдудкуниҳои ахбороти бар зидди сохти конституциявии дар амалбуда ва бо қонун муқаррашуда аз ин мустасно аст.

Аз моддаи 29-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон

Ахборот дар шакли ҷавоб ба саволҳои бо суханони “кӣ”, “кай”, “чӣ”, “дар кучо, “чӣ қадар” саршаванда ифода мегардад.

Дониш бошад дар навбати худ дар шакли ҷавоб ба саволҳои бо сухани “Чӣ тавр” оғозёбанда намоён мешавад. Яъне, истифода аз ахборот шакли тағйирёфтаи дониш гирифта аст.

Вайрон кардани қоидаҳои бо ахборот фарогирӣ (информатизатсия)

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ҳуқуқҳои шаҳрвандонро нисбат ба ахборот эътироф карда, мазмуни асосии онро дар якҷанд норма муайян намудааст. Аммо баъзан бар оқибати нодуруст истифода бурдани ҳуқуқҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ сар мезанад. Масалан, агар шахсе, ки барои истифодаи компютер руҳсаташ ҳаст, қоидаҳои онро вайрон кунад, дар оқибати он агар ахбороти компютерӣ гум нашавад, ё баста гардад, ҷиҳози компютер аз кор барояд, мувофиқи моддаи 155¹-т Кодекси оид ба ҷавобгарии маъмури ба ҷавобгарӣ кашида хоҳад

Ҳуқуқи байналмилалӣ

Ҳеч кас ҳақ надорад, ки худсарона ба ҳаёти шахсӣ ё оилавии инсон даҳлат кунад, ба дахлнопазирии ҷойи зисти инсон, ба сири мактубҳо, ору номус ва шаънаш худсарона таҷовуз намояд. Ҳар инсон ҳуқуқ дорад, ки аз ин гуна даҳлат ё таҷовуз бо роҳи қонун ҳимоя шавад.

Баёнии (декларатсия) умумиҷаҳонии ҳуқуқи инсон, моддаи 12-ум

Ахборот мафҳумест, ки маълумотҳои ҷангоми мутобиқ шудани мо бо дунёи беруна гирифтаамонро дар худ ифода менамояд.

Н. Винер,
яке аз асосгузори фанни кибернетика

Ахбороти оид ба илму техника, истеҳсолот, савдо ва монанди инҳо, ки сирашон нигоҳ дошта мешаванд, агар бе розигии соҳибашон ошкор кардан ё бо мақсади истифода аз он бо ҳар гуна усул чамъ овардан низ барои ҷавобгарии ҷиноӣ асос шуда метавонад.

Моддаи 155-ум. Вайрон кардани қоидаҳои истифода аз ахборот

Бо мақсади истифода аз низоми ахборот вайрон кардани қоидаҳои низомҳои ахборот ва низоми ахборот, ки ба он бе рухсат даромадан ифода шудааст — барои ситонидани ҷарима баробари аз се як қисм то як баробари маоши ҳадалақал аз шахрвандон, ба миқдори аз як то се баробар аз шахсони мансабдор сабаб шуда метавонад.

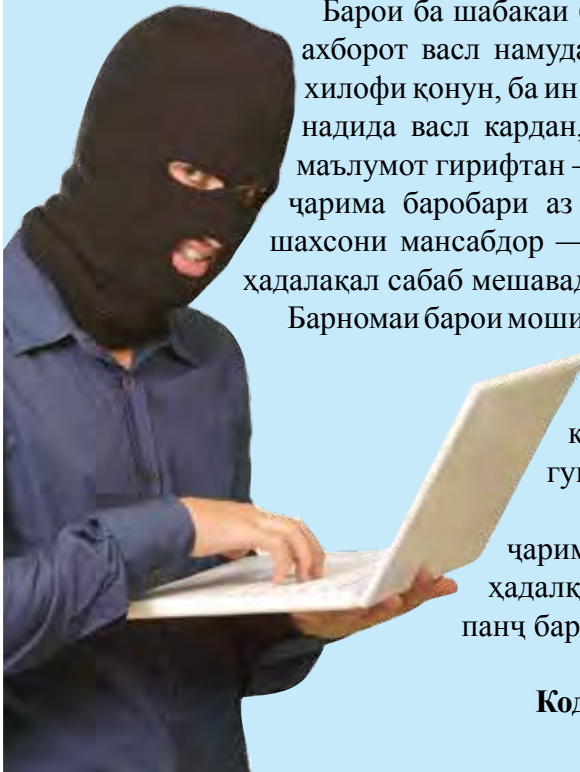
Барои ҳамин гуна ҳуқуқшиканӣ, ки ба вайрон шудани кори низоми ахборот овардааст, ҳамчунин, барои даромадан ба шабакаи ахбороту ҳисоби низомҳои ахбороти маҳдудшуда ҳангоми пайвастан чораҳои зарурии ҳимояро надидан — барои аз шахрвандон ситонидани ҷарима баробари аз як то се маоши ҳадалақал, ба шахсони мансабдор—аз се то панҷ миқдор маоши ҳадалақал сабаб мешавад.

Барои ба шабакаи байналмилалии ахбороти низомҳои ахборот васл намудани шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ хилофи қонун, ба ин шабакаҳо чораҳои ҳимояи заруриро надида васл кардан, ҳамчунин хилофи қонун аз онҳо маълумот гирифтани — барои аз шахрвандон ситонидани ҷарима баробари аз ду то панҷ маоши ҳадалақал, аз шахсони мансабдор — аз панҷ то ҳафт баробари маоши ҳадалақал сабаб мешавад.

Барномаи барои мошинҳои ҳисобкунии электроникии шахси бегонаро ё базаи маълумотхояшро аз номи худ баровардан ё хилофи қонун аз он нусха гирифтани ё ин гуна асархоро паҳн кардан—

барои аз шахрвандон ситонидани ҷарима баробари аз як то се маоши ҳадалқал, аз шахсони мансабдор—аз се то панҷ баробар сабаб мешавад.

Кодекси оид ба ҷавобгарии маъмурий

шуд. Агар тартиби сир нигоҳ доштани мукотибаҳо (хатҳо), гуфтугӯи телефонӣ, хабарҳои телеграф ё дигар хабарҳо вайрон шавад, барои ҷавобгарии ҷиноӣ асос шуданаш мумкин аст.

Охир ин гуна ҷиноят фақат қасдан содир мешавад. Мотиви содир намудани ҷиноят ва мақсади он

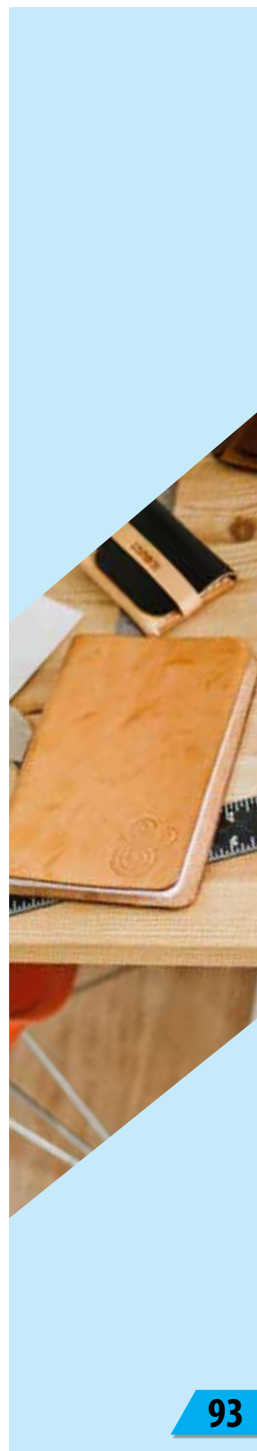
Фаъолияти эҷодӣ

1. Воқеаи зеринро хонед. Ба фаъолияти иштирокчиёни воқеа баҳои ҳуқуқӣ диҳед.
2. Кадом ҳуқуқҳои кӣ вайрон карда шуд?
3. Шумо ба ҳамин гуна воқеа гувоҳ шавед, чӣ гуна рафтор менамудед?

Ҳангоми танаффуси калон Нодира бинобар он, ки китоби “Адабиёт”-ро дар хона мондааст, аз дугонааш Гулнора хоҳиши намуд, ки китоби дарсиашро диҳад. Гулнора гуфт, ки ба оиҳона меравад, китобро аз сумка гирифтаниш мумкин. Нодира дар сумкаи дугонааш дафтари хеле зеборо дида монд ва онро гирифта хонд. Ин дафтар дафтари ҷайбии духтар буд, дар он саргузашт ва шеърҳои вай сабт шуда буд. Гулнора аз оиҳона баргаишта дид, ки дар синф ҳама якҷоя чизеро мехонданд. Баъзеҳо масхараомез механдиданд, баъзеҳо “Вой, шеърҳои зӯр менавистааст” мегуфтанд. Гулнора ба духтарон наздик шуда, дар дасти онҳо дафтари худаашро дид.

Ранги рӯяш сурх шуд, ўро ҳаяҷон паҳш кард, дилаш зуд-зуд мезад, дар пояш мадор намонд. Бо дастонаш рӯяшро пӯшид. Гулнора чуқур-чуқур нафас мегурифт. Ба пойҳояш мадор пайдо шуд, ў ҷониби Нодира ҳаракат кард. Китоби дарсиашро аз дасти вай кашида, ба рӯяш як тарсакӣ зада гуфт: “Беҳаё, ман ба ту бовар карда будам!”

барои квалификацияи он аҳамият надорад. Объекти ин ҷиноят ҳуқуқи конституциявӣи шаҳрвандон оид ба сир нигоҳ доштани мукотиба, гуфтугӯи телефонӣ, хабарҳои телеграфӣ ва дигар хабарҳо мебошанд.

Савол ва супоришҳо

1. Вақте ки вайронкунии тартиби сир доштани мукотиба, гуфтугӯи телефонӣ, телеграф ё дигар хабарҳо мегӯянд, чиро мефаҳмед?
2. Расмҳои додасударо ахборот гӯем, барои кадоме аз онҳо ҷавобгарӣ муқаррар шуданаш мумкин?
3. Оё ахборотро ба мусбӣ ва манфӣ ҷудо кардан мумкин аст?
4. Байни масъалаи беҳатарии ахборотӣ (иттилоот) ва глобализатсия чӣ гуна вобастагӣ шуданаш мумкин?
5. Аз “Хурӯҷи ахборотӣ” шумо худро чӣ гуна ҳимоя кардаед?
6. Маълумоти ба оилагон дахлдорро ҳимоя кардан шарт аст? Шарт бошад, чаро?
7. Ба шумо аз шиносатон хат омад. Конвертро то шумо қасе қушода будааст. Шумо дар ин ҳолат чӣ гуна рафтор мекунед?
8. Ба шахси номаълум хат омадааст. Хаткашон надониста, он хатро ба куттии почтаи шумо гузошта рафтааст. Шумо чӣ гуна ҳаракат мекунед?

Фасли III. ҲУҚУҚИ МОЛИЯ

§ 18 Низоми молияю кредит дар Ўзбекистон

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Конституция манбаи ҳуқуқи молияю кредит.
- Молия ва фаъолияти молиявии давлат.

Конституция манбаи ҳуқуқи молияю кредит

Ҳуқуқи молия соҳаи мустақили ҳуқуқ ба шумор меравад. Ҳуқуқи молия ба сифати соҳаи дахлдори санадҳои қонунии Республикаи Ўзбекистон қайд мешавад. Бо ёрии нормаҳои ҳуқуқи молиявӣ аз тарафи давлат низоми молиявӣ ба ҳаракат оварда, аз он истифода мешавад. Ин соҳа бо соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ ба тартиб дароварда мешавад. Соҳаи молия ҳуқуқи молияро пурра дар бар гирад ҳам, дар зинаҳои гуногуни низоми молиявӣ нормаҳои он гу-

Молия категорияи иқтисодист, ки ташаққули ҳазинаҳои маблағи пул ва муносибатҳои иҷтимоиро ҳангоми истифодаи онҳо дар худ таҷассум менамояд.

Аз таърихи ҳуқуқ

Пайдоиши молия бо инкишофи муносибатҳои молияю пулӣ ва бо эҳтиёҷи давлат дар роҳи иҷрои вазифаҳои барои захираҳои молиявиаш вобаста аст.

Аввал ин истилоҳ дар Италия дар асрҳои XII-XV пайдо шудааст. Дар Генуя, Венетсия, Флоренсия барин шаҳрҳо дар соҳаи савдо, ҳисобу китоби пул ва банкҳо ба муомила даромад. Баъдтар онро давлат барои ҳалли вазифаҳои худ вобаста бо низоми муносибатҳои пулӣ, ҳосил кардани ҳазинаҳои пул истифода бурдани шуд.

Молия низоми муносибатҳои иқтисодист, ки бо ташаккули хазинаҳои маблағи пул, ки барои бо маблағ таъмин намудани эҳтиёҷоти давлат заруранд, тақсим кардан ва аз онҳо истифода бурдан вобаста мебошад.

Вақте ки ғайри молиявии давлат мегӯянд, мувофиқи мақсад ва нақша ташкил кардани хазинаҳои мутамарказ ё ғайримарказии пул, онро тақсим кардан ва истифода намудан фаҳмида мешавад.

ногун истифода мешавад. Хуллас, предмети ҳуқуқи молиявиरो молияи сохтори давлат ва маъмурию ҳуқуқи ташкил медиҳад. Ҳуқуқи молия бо дигар ҳалқаҳои низоми молиявӣ зич вобаста аст.

Мафҳуми молия хеле васеъ аст, моҳиятан категорияи иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ба ин категорияҳо мафҳумҳои иқтисодии “пул”, “арзиши асли”, “фоида” ва монанди инҳо мансубанд. Инҳо моҳияти категория ва вазифаҳои гуногуни роли дар инкишофи ҷамъият муқаррарнамудашонро иҷро мекунанд.

Давлат ва мақомоти маҳаллии ҳокимият бо ғун кардани маблағ дар хазинаҳои пул ва муносибатҳои бо истифодаи онҳоро дар асоси ҳуқуқи молия ба тартиб медароранд.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон мағзи асосии санадҳои қонунии молиявиरो ташкил мекунад. Асосҳои ба тартиб даровардани ҳуқуқи муносибатҳо ва ғайри молиявии давлат дар боби XXV-уми Конститутсия мустақкам зикр шудаанд.

Низоми молиявии Республикаи Ўзбекистон аз ҳалқаҳои зерин иборат аст:

- а) бучети давлат, бучети республика, бучети Республикаи Қароқалпоғистон ва бучетҳои маҳаллие, ки ба сохтори он мансубанд;
- б) хазинаҳои мақсадноки давлат ва хазинаҳои ғайри бучетӣ;
- в) молияи субъектҳои хоҷагидорӣ ва соҳаҳои иқтисодист;
- г) кредит (кредити давлат ва кредити банк);
- д) суғуртаи мулк ва суғуртаи шахсӣ.

Ғайри молиявии давлат

Давлат дар ҷараёни иҷрои вазифаи дар наздаш гузошташуда ғайри молиявии муайянро дар амал татбиқ мекунад. Дар ҷараёни ғайри молиявиаш муно-

сибатҳои ҳукукии сарзанандаро ҳукуки молия ба тартиб мебарорад.

Муносибатҳои мазкурро ба гурӯҳҳои зерин тақсим кардан мумкин.

1. Фаъолияти давлат ва сохтори маъмурию ҳудудӣ дар соҳаи бучет;
2. Фаъолияти давлат ва сохтори маъмурию ҳудудӣ дар соҳаи андоз;
3. Фаъолияти давлат ва сохтори маъмурию ҳудудӣ дар соҳаи кредит;
4. Фаъолияти молиявии корхонаҳои давлатӣ ва маҳаллӣ;
5. Фаъолияти давлат дар соҳаи суғуртаи маҷбурӣ;
6. Фаъолият дар соҳаи хазинаҳои ғайрибучетии давлат ва мақомоти маҳаллӣ.

Фаъолияти молиявии давлат дар роҳи таъмини иҷрои функсияҳои дар зиммааш буда аз тадбирҳои ғун кардани маблағҳои пул, тақсим кардан (аз нав тақсим намудан) иборат аст. Ин фаъолияти ба воситаи ғун кардани маблағҳои молиявӣ ва сарфи онҳо амалӣ карда мешаванд.

Барои сарфи маблағҳои молиявӣ усулҳои таъмини молиявӣ ва таъмини кредитӣ истифода мегарданд.

Дар асоси таъмини молиявӣ ба ташкилотҳои бучетӣ аз бучети давлат маблағи пул бо шартӣ баргашта надодан ҷудо карда мешавад.

Дар асоси таъмини кредитӣ маблағи пули ҷудошуда дар вақти муайян аз тарафи корхона, ташкилот ва шахрвандон баргардонданашон лозим. Маблағи пул бо шартӣ ба муддати муайян, дар суммаи маълум баргардонидан ҷудо карда мешавад.

Фаъолияти молиявии давлат дар асоси принсипҳои зерин дар амал татбиқ карда мешавад:

Фондҳои марказ-онидашуда аз фондҳои республика, вилоятҳо, ноҳияҳо иборат буда, аз онҳо фақат барои эҳтиёҷоти ин ҳудуд истифода мешаванд.

Фондҳои ғайри марказ-онидашуда фондҳои пули корхона ва ташкилотҳо буда, онҳо барои истехсолот ва дигар мақсадҳои иҷтимоӣ истифода мешаванд.

Фаъолияти эҷодӣ

Ба донишхоягон аз фанни “Асосҳои дониши иқтисодӣ” таъя намуда барои ҷавоб гуфтан ба саволҳои зерин ҳаракат кунед.

1. Дар мамлакатамон кадом андозҳо ҷорӣ карда шудаанд?
2. Зери ибораи “Пардохтҳои маҷбурий” ҷиро мефаҳмед? Кадом пардохтҳои маҷбуриро медонед?

- принсипи қонуният;
- принсипи демократия зимни амалӣ намудани фаъолияти молиявӣ;
- принсипи иштироки шахрвандон ва ҷамоаҳои меҳнатӣ ҳангоми татбиқи амалии фаъолияти молиявӣ;
- принсипи сиёсати миллӣ.

Фаъолияти молиявии давлати Ўзбекистон аз ташкили барномавии хазинаҳои пул, онро тақсим намудан ва аз он мувофиқи мақсад истифода бурдан барои татбиқи амалии вазифаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, маданӣ дар Республикаи Ўзбекистон, таъмин кардани амният ва мудофияи давлат иборат аст.

Савол ва супоришҳо

1. Ҳалқҳои низоми молиявии Республикаи Ўзбекистонро фаҳмонда диҳед.
2. Дар низоми ҳуқуқ нақши ҳуқуқи молия дар ҷӣ зоҳир мешавад?
3. Ҳуқуқи молиявӣ кадом муносибатҳоро ба тартиб мебарорад?
4. Давлат фаъолияти молиявии ҳудашро ҷӣ гуна ба амал мебарорад?
5. Дар зиндагии шумо фаъолияти молиявии давлат ҷӣ гуна акс ёфтааст?
6. Давлат дар соҳаи таълим ҷӣ гуна фаъолияти молиявиро ба амал мебарорад?
7. Мафҳуми фаъолияти молиявии Республикаи Ўзбекистон.
8. Ғун кардани маблағҳои пул ва шартҳои он.
9. Тақсим намудани маблағҳои пул ва шартҳои он.

§ 19 Муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Мафҳуми муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ ва хусусиятҳои хоси онҳо.
- Намудҳои муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ.
- Мафҳум ва низоми субъектҳои ҳуқуқи молиявӣ

Мафҳуми муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ ва хусусиятҳои хоси онҳо

Муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ як намуди муайяни муносибатҳои ҳуқуқиро ташкил мекунанд. Ба ин муносибатҳо ҳар гуна муносибатҳои ҳуқуқие, ки чиҳатҳои умумӣ доранд, ба инҳо низ хосанд.

Муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ баъзе хусусиятҳои ба худ хос ҳам доранд, ин хусусиятҳо барои фарқ кардан аз намуди дигар муносибатҳо имкон мебахшанд.

Ин хусусиятҳо бо баромадани соҳа (фаъолияти молиявии давлат) чиҳатҳои хоси ба тартиб даровардани молиявӣ ҳуқуқӣ (императивнокӣ ва якҷонибии хоҳишу иродаи мақомоте, ки фаъолияти молиявии давлатро ба амал мебарорад), объекти ба тартиб даровардани ҳуқуқӣ муқаррар мешаванд.

Хусусиятҳои асосии муносибатҳои молиявӣ аз зерин иборатанд:

— *аввалан*, муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ фақат дар чараёни ташкили барномавии хазинаҳои пули давлат, тақсим кардан ва аз онҳо истифода бурдан ба вучуд меоянд;

Муносибати молиявӣ ҳуқуқӣ муносибатҳои иҷтимоиеанд, ки бо нормаҳои молиявӣ ҳуқуқӣ ба тартиб дароварда, дар фаъолияти молиявии давлат ба вучуд меоянд ва хусусияти мулкӣ доранд.

Муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ ҳамеша ба туфайли маблағи пул ба вучуд меоянд.

Хусусияти муайянқунандаи муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ аз ин иборат аст, ки онҳо асосан дар соҳаи махсуси ҳаёти давлат ва иҷтимоӣ, дар соҳаи фаъолияти айнан молиявӣ давлат таркиб меёбанд.

— *сониян*, муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ аксар вақт аз намудаи муносибатҳои мулкӣ ба шумор мераванд, зеро ба сифати объекти ин муносибатҳо маблағи пул иштирок мекунад;

— *сеюмин*, ба сифати яке аз тарафҳои муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ ҳамеша давлат ва мақомоти ваколатноки он иштирок мекунад.

Намудҳои муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ. Мафҳум ва низоми субъектҳои ҳуқуқи молия

Якчанд намуди муносибатҳои молиявиро ҳуқуқиро ҷудо карда нишон додан мумкин. Масалан, ба ҳалқаи дахлдори низоми молиявӣ нигоҳ карда, оид ба ташкили бучет, андоз, кредити давлат, ба тартиб даровардани суғурта, муомилаи пул ва ҳисобу китобҳо, валюта барин муносибатҳои ҳуқуқӣ ва ҳоказо.

Муносибатҳои молиявиро ҳуқуқиро одатан ба муносибатҳои ҳуқуқии моддӣ ва мурофиавӣ (просесуалӣ) ҷудо мекунад.

Муносибатҳои моддӣ молиявиро ҳуқуқӣ воситаи татбиқи амалии ҳуқуқ ва ўҳдадорихои дар мате-

Фаъолияти эҷодӣ

Фаъолияти молиявӣ, ки объекти асосии муносибатҳои молиявиро ҳуқуқӣ мебошанд, мустақим ва бевосита хоҳишу ирода ва манфиатҳои давлатро ифода мекунад.

1. Вақте ки “хоҳишу ирода ва манфиатҳои давлатро ифода мекунад” меғўянд, чиро мефаҳмед?
2. Ибораи “Хоҳишу иродаи давлат”-ро бо моддаи 2-юми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон вобаста карда фаҳмонед.

риалҳои нормаҳои молиявию ҳуқуқӣ мустаҳкамшуда субъектҳои ҳуқуқи молиявӣ ба ҳисоб мераванд.

Муносибатҳои процессуалии молиявию ҳуқуқӣ бо муносибатҳои тартиби таксим намудани хазинаҳои пули давлат, шакл ва услубҳои назорати истифода аз онҳо ба амал меоянд.

Муносибатҳои молиявию ҳуқуқӣ объектҳои худро доранд. Ин объектҳо, пеш аз ҳама оид ба пул ва ўҳдадорихи пулӣ мебошанд, аммо фақат бо ин кифоя накарда, тартибу қоидаҳои ғунқунӣ ва сарфқунии маблағи пул, рафтори иштирокчиёни муносибатҳои молиявию дар қорҷўбаи қонун низ даровардан мумкин.

Муносибатҳои молиявию ҳуқуқӣ муносибати дучониба буда, дар давлат (муассисаҳои молия, андоз, кредит), ки вақолати талаб намудани иҷрои ўҳдадорихоро аз ҳама ва ҳар доим дорад, аз тарафи дуҷум дигар шахсони ба онҳо нормаҳои молиявию ҳуқуқӣ сафарбарбуда (идораҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ) иштирок мекунад.

Муносибатҳои молиявию ҳуқуқӣ объекти муносибат, субъекти муносибат, мазмуни муносибатро ташкил мекунад.

Муносибатҳои пулӣ вобаста бо офаридаҳои хазинаҳои маблаҳои пули марказонидашуда ва ғайримарказонидашуда ва истифода аз онҳо ба вучуд меоянд.

Муносибатҳои молиявию ҳуқуқӣ бидуни хусусияти ҳокимияти давлатӣ вучуд дошта наметавонанд.

Айнан дар кадом муносибатҳо давлат субъекти ҳукуқи молиявӣ шуда метавонад? Ҳангоми ҷавоб ба савол аз моддаҳои Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон истифода баред.

Талабҳои нормаҳои ҳукуқи молиявӣ ба воситаи намудҳои гуногуни муносибатҳои молиявӣ ҳукуқӣ ба рӯи об баромада, ин муносибатҳо бе субъектҳои дахлдор ё бе иштирокчиён онҳо вучуд доштанишон амри маҳол аст.

Дар ҳукуқи молия ба таври анъанавӣ се гурӯҳи асосии субъектҳои ҳукуқии молия тақсим мешавад.

1. Сохтори иҷтимоию ҳукуқӣ

Республикаи Ўзбекистон ва воҳидҳои ҳудудии маъмурии он. Зимнан онҳо соҳиби қобилияти молиявӣ ҳукуқӣ ба шумор мераванд.

Воҳидҳои мазкур ҳамчун субъекти ҳукуқии молиявӣ бештар дар татбиқи амалии ваколатҳои дар соҳаи муносибатҳои бучетии дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, қонунҳои “Дар бораи низоми бучет” ва “Дар бораи ҳокимияти маҳаллии давлатӣ мустаҳкамшуда намоён мегарданд.

Ҳамин тариқ, айнан дар ин субъектҳо ҳукуқи бучети давлат ва маҳаллӣ мустаҳкам мегардад.

Дар баъзе муносибатҳои ҳукуқӣ фақат ҳуди давлат ҳамчун субъекти ҳукуқии молия иштирок карданиш мумкин аст.

2. Субъектҳои ҷамоавӣ

Субъектҳои ҷамоавӣ дар соҳаи фаъолияти молиявии давлат дар соҳаи фаъолияти молиявӣ қоби-

литяти гирифтани маҷмӯи ўҳдадориҳои юридикӣ ва ҳуқуқхоро доранд. Яъне, давлат ба сафи иштирокчиёни маҷбурии муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ мебарояд, ин ҳолат хусусияти давлат-ҳокимияти фаъолияти молиявӣ ва чиҳати ҳоси услуби ба тартиб даровардани ҳуқуқии онро муайян мекунад.

Гурӯҳи калонтарини субъектҳои ҷамоавии ҳуқуқии молияро мақомоти ҳокимияти иҷроияи давлатӣ ташкил медиҳанд.

3. Субъектҳои инфиродӣ (индивидуалӣ)

Инҳо шахрвандони Республикаи Ўзбекистон, шахрвандони кишварҳои хориҷӣ ва шахсони ғайритабаа буда, онҳо дар мавриди субъекти молиявӣ ҳуқуқӣ баробаранд ва бинобарин дар санадҳои қонунӣ ҳамчун шахсони ҷисмонӣ муқаррар мешаванд. Ин тоифаи субъектҳои ҳуқуқии молия асосан дар муносибатҳои пардохти андозҳо ва монанди инҳо иштирок мекунад. Ҳамин тавр, шахсони ҷисмонӣ супурандагони андози даромад, андози замин, андози молу мулк ва дигар андозҳои дар қонун пешбинишуда ва пардохтҳо ба ҳисоб мераванд.

Моддаҳои 100 ва 122-юми Конституцияи Республикаи Ўзбекистонро ҳонед ва бо матни додашуда мувофиқ намоед.

Барои тартиб додани рӯйхати мақомоти иҷроияи давлатӣ кӯшиш намоед.

Савол ва супоришҳо

1. Иштирокдорони муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ кихоянд?
2. Хусусиятҳои асосии муносибатҳои молиявӣ аз чиҳо иборатанд?
3. Шахсони ҷисмонӣ дар кадом маврид иштирокдорони муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ шуда метавонанд?
4. Давлат дар кадом ҳолатҳо иштирокдори муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқӣ мешавад?

§ 20 Бучети давлатӣ ва ҳуқуқи бучет дар Республикаи Ўзбекистон

Ҳуқуқи бучет як қисми ҳуқуқи молия ва маҷмӯи нормаҳои ҳуқуқие мебошад, ки тартиби офаридани бучети давлат, ташақкул додан ва амалӣ намудани бучетҳои дараҷаашон гуногунро, ташақкул додани қисми даромади онҳо ва сарф намудани маблағи бучет, инчунин сиёсати бучету молияи давлатро муайн менамояд.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Мафҳуми бучет ва ҳуқуқи он.
- ➔ Бучети давлат ва аҳамияти иҷтимоию иқтисодии он

Мафҳуми бучет ва ҳуқуқи он

Ҳуқуқи бучетро ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои молиявӣ ҳуқуқии ташкил намудани маблағҳои бучети давлат, тақсим кардан ва ба тартиб дароварандаи муносибатҳои иҷтимоӣ, ки ҳангоми истифодаи онҳо ба вучуд меоянд, арзёбӣ бояд намуд.

Ташкилотҳои бучетии давлат барои амалӣ намудани фаъолияти худ ҳамаи маблағи заруриро аз қисми хароҷоти дахлдори бучет мегиранд.

Бучет бо мақсади таъмин намудани функцияҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ шакли ташақкул додани маблағи пул ва хароҷоти он мебошад.

Вазифаҳои асосии бучет:

- ➔ аз нав тақсим кардани даромади миллӣ;
- ➔ ба тартиб овардани иқтисод;
- ➔ таъмини молиявӣ сохтори соҳаи бучет ва амалӣ намудани сиёсати иҷтимоии давлат;
- ➔ ташкил кардани хазинаҳои маблағи пули марказонидашуда ва амалӣ намудани назорати истифодаи онҳо.

Санадҳои қонунии оид ба бучет, нормаҳои дар дигар ҳуҷжатҳои қонунӣ зикршуда бояд ба Кодекси

бучет мувофиқ оянд. Агар дар шартномаҳои байналмилалӣ, ки аз тарафи давлатамон имзо мегардад, қоидаҳои зиди санадҳои қонунӣ оид ба бучет муқаррар шуда бошанд, қоидаҳои шартномаи байналмилалӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Бучети давлат ва аҳамияти иҷтимоию иқтисодии он

Бучети давлат ҳар сол тасдиқ мешавад ва аз 1-уми январ то 31-уми декабр амал мекунад.

Дар чараёни тараққиёти иқтисодию иҷтимоии давлат муносибатҳои, ки ба туфайли истифодаи бучет пайдо мешаванд, бо меъёрҳои ҳуқуқие, ки мансуб ба гурӯҳи алоҳидаанд, ҳамчунин бо қонунҳои бучетӣ — яке аз шўъбаҳои асосии ҳуҷҷатҳои қонунӣ ба тартиб оварда хоҳанд шуд.

Низомии бучети Республикаи Ўзбекистон ба принсипҳои зерин асос меёбад:

- ➔ ягонагии сохтори бучет;
- ➔ мувофиқии сохтори бучет ба сохтори маъмурию ҳудудии Республикаи Ўзбекистон;
- ➔ баланс доштан ва бо ҳам алоқаманд будани бучетҳои сохтори бучет;

Аз таърихи ҳуқуқ

Калимаи “Бучет” аз англисӣ гирифта шудааст, маънояш “ҳазина” аст. Бучет дар нимаи дуюми асри XVII баъди инқилоби буржуазии Франция қорӣ карда шуд. Дар нимаи дуюми асри XIX истилоҳи бучет дар кишварҳои Европа паҳн шуд ва дар асри XX қариб дар ҳамаи кишварҳои категорияи бучет истифода мебардагӣ шуд.

Чараёни бучет — аз чараёни ташкил додани бучетҳои низомии бучет, офаридан, дида баромадан, қабул кардан, тасдиқ намудан ва иҷро, назорати иҷроӣ онҳо, оморасозии ҳисоботи оид ба иҷроӣ бучетҳои гуногун ва тасдиқ кардан, инчунин чараёни муносибатҳои байнихамдигарии онҳо иборат аст.

Иштирокчиёни чараёни бучет — аз мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, мақомоти назорати молиявии давлат, ташкилотҳои бучет ва аз бучет маблағ гирандагон.

Ташкилоти бюджет ташкилоти нотичоратист, ки бино ба қарори мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар асоси тартиби муқарраршуда барои амалӣ намудани функцияҳои (вазифаҳои) давлат ташкил шуда, аз ҳисоби маблағҳои Бюжети давлатӣ нигоҳ дошта мешавад.

- аниқ сафарбаршавӣ ва хусусияти мақсаднокӣ истифодаи маблағҳои бюджетҳои сохтори бюджет;
- мустақилии бюджетҳои сохтори бюджет;
- натиҷадорӣ истифодаи маблағҳои бюджетҳои сохтори бюджет;
- ягонагии ҳазина;
- ҷавобгарии иштирокчиёни ҷараёни бюджет;
- ошкорогӣ.

Сохтори бюджетҳои давлатии Ўзбекистон

Бюжети давлатии Ўзбекистон аз бюджетҳои дараҷаи поёнӣ иборат аст:

- Бюжети Республикаи Ўзбекистон;
- бюджетҳои Республикаи Қароқалпоқистон, бюджетҳои маҳаллии вилоятҳо ва шаҳри Тошканд.

Даромадҳои бюджетҳои давлатӣ:

- андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбурӣ;
- ҷойгир кардани активи давлатӣ, даромадҳо аз истифода ва фурӯхтан;
- маблағҳои пуле, ки аз мерос, ҳуқуқи ҳадя ба мулки давлат гузаштаанд;

Соли молиявӣ — даврест, ки муддати аз 1-уми январ то 31-уми декабрро дар бар мегирад.

Аз таърихи ҳуқуқ

26-уми декабри соли 2013 Қонун “Дар бораи тасдиқ кардани Кодекси бюджетҳои Республикаи Ўзбекистон” қабул шуд. Он ташкил кардани маблағҳои сохтори бюджетҳои Республикаи Ўзбекистон, офаридан, дида баромадан, қабул кардан, тасдиқ намудан, иҷро кардан, аз ҷониби давлат маблағ ҷалб намудан ва муносибатҳои оид ба назорати иҷроӣ санадҳои қонунӣ дар бораи бюджетро ба тартиб мебарорад.

- ➔ даромади пуле, ки аз шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ, инчунин аз давлатҳои хориҷӣ, ки баргардонида дода намешаванд;
- ➔ пардохтҳои аз ҳисоби ссудаҳои бучетии ба резидентҳои — шахсони юридикӣ ва кредитҳои ба давлатҳои хориҷӣ ҷудокардашуда;
- ➔ мувофиқи ҳуҷжатҳои қонунӣ аз ҳисоби дигар даромадҳои ташкил мешавад.

Савол ва супоришҳо

Кодекси бучети Республикаи Ўзбекистонро ёбед ва ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Ваколатҳои соҳаи бучет ба кадом органҳои давлатӣ дода шудаанд?
2. Дар бораи даромадҳои хазинаҳои мақсадноки давлат маълумот ҷамъ кунед.
3. Таркиби хароҷоти бучети давлатӣ аз чӣ иборат аст?
4. Хароҷоти хазинаи пенсияи ғайрибучетии назди Вазорати молияи Республикаи Ўзбекистон аз чӣ иборатанд?
5. Вазифаи Хазинаи барқароркунӣ ва тараққиёти Республикаи Ўзбекистон аз чӣ иборат аст?

Мақомоти ҳудудии молия — Вазорати молияи Республикаи Қароқалпоқистон, раёсатҳои молияи ҳокимияти вилоятҳои Тошканд, шўъбаҳои молияи ҳокимияти ноҳияҳои шаҳрҳои мебошанд.

Ўҳдадорҳои молиявӣ — ҳуҷжатҳои, ки ўҳдадори гузаронидани маблағҳои пулро ба ташкилотҳои бучет ва аз маблағи бучет пул гирандагон бар зиммашон мегузоранд, аз ҷумла ўҳдадорҳои, ки дар асоси ҳуҷжатҳои иҷро ба вучуд меоянд.

6. Аз чумлаҳое, ки дар чадвали зерин дода шудаанд, қатори дурустро аниқ кунед.

1	Соли молиявӣ	а	— чараёни ташкил додани буҷетҳои сохтори буҷет, офаридан, дида баромадан, қабул кардан, тасдиқ намудан ва иҷро, назорати иҷрои онҳо, оморасозии ҳисоботи оид ба иҷрои буҷетҳои гуногун ва тасдиқ кардан, инчунин чараёни муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо;
2	Чараёни буҷет	б	— мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, мақомоти назорати молиявии давлат, ташкилотҳои буҷет ва аз буҷет маблағ гирандагон;
3	Иштирокчиёни чараёни буҷет	в	— ҳуҷҷатҳое, ки ўҳдадори гузаронидани маблағҳои пулро ба ташкилотҳои буҷет ва аз маблағи буҷет пул гирандагон бар зиммашон мегузоранд, аз чумла ўҳдадорихое, ки дар асоси ҳуҷҷатҳои иҷро ба вучуд меоянд.
4	Ўҳдадориҳои молиявӣ	г	— ташкилоти нотижоратиест, ки бино ба қарори мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар асоси тартиби муқарраршуда барои амалӣ намудани функцияҳои (вазифаҳои) давлат ташкил шуда, аз ҳисоби маблағҳои Буҷети давлатӣ нигоҳ дошта мешавад.
5	Ташкилоти буҷет	д	— даврест, ки муддати аз 1-уми январ то 31-уми декабрро дар бар мегирад.

§ 21 **Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба тартиб даровардани даромадҳои давлатӣ**

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Даромадҳои давлатӣ.
- Мафҳуми андозҳо ва функсияҳои онҳо.
- Андозҳо ва унсурҳои пардохтҳои дигари маҷбурӣ.

Давлат барои амалӣ намудани вазифа ва функцияҳои ресурсҳои муайяни молиявӣ доштани лозим. Аз ин сабаб як қисми даромади милли дар шакли пардохт ва маблағчудокуниҳо ба эҳтиёҷоти он сафарбар мешавад.

Дар натиҷа вай ба даромадҳо, яъне даромадҳои давлатӣ ноил мешавад. Ин даромад таҳти назорати давлат буда, аз тарафи мақомоти ҳокимияти давлатӣ тасарруф карда мешавад.

Манбаъ ва низоми даромадҳои давлат, инчунин аҳамияти ҳар кадоми он ба низоми иқтисодии давлат вобаста мешавад.

Даромадҳои давлат аз низоми ягона иборат буда, унсурҳои он, маблағҳои пул маҷмӯи муайяни баъзе намудҳоро ташкил мекунад. Низоми ягонаи даромадҳои давлат чунин эзоҳ меёбад, ки ҳуҷҷатҳои қонунии дар амал буда як намуди маблағҳои пули аз тарафи давлат барои ташкил намудани ҳамаи даромадҳои истифодашударо муқаррар кардааст.

Низоми ягонаи даромадҳои давлат ба нишонаҳои хусусиятҳои муҳимтарини моҳияти онҳоро инъикос-

Даромадҳои давлатӣ – як қисми даромади миллии кишвар, ки барои ташкил намудани базаи молиявӣ равона мешавад ва бо мақсади иҷрои вазифаҳои таъмини сиёсати иқтисодии давлат, мудофия ва амнияти мамлакат, инчунин барои иҷрои вазифаҳои амал кардани мақомоти давлатӣ истифода мегардад.

Вақте, ки даромадҳои марказонидашуда меѓоянд, маблағҳои пуле, ки ба хазинаи ягонаи умумидавлатӣ, яъне ресурсҳои молиявиеро бояд фаҳмид, ки ба бучеи давлатии мамлакат ворид мешаванд.

Ба маблағҳои ғайри марказонидашуда даромадҳои корхонаҳои давлатӣ дохил шуда, ин даромадҳо мувофиқи тартиби қонун пешбини-карда ба ихтиёри корхонаҳо гузашта ва аз тарафи онҳо ба таври мустақил барои истехсолот ва эҳтиёҷоти иҷтимоӣ истифода мешаванд.

қунанда нигоҳ карда аз рӯйи намудҳои гуногун тасниф мешаванд.

Даромадҳои давлат бо назардошти тартиби ташкилшавӣ ва истифодабарӣ ба даромадҳои марказонидашуда ва ғайри марказонидашуда ҷудо мешаванд.

Корхонаҳо баъди супурдани андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбурӣ Ҷоида ва дигар даромадҳои дар ихтиёрашон бударо ба таври мустақил тасарруф карданашон мумкин.

Даромадҳои давлат ва муносибатҳои байни онҳо пайдошуда бо меъёрҳои санадҳои қонунӣ — Кодекси бучети Республикаи Ўзбекистон, Кодекси андоз ва дигар қонунҳо ва ҳуҷжатҳои зерқонунӣ ба тартиб дароварда мешаванд.

Даромадҳои давлат аз рӯйи хусусиятҳои онҳо ба даромадҳои республикавӣ ва маҳаллӣ ҷудо мешаванд.

Даромадҳои давлат аз рӯйи хусусияти юридикӣ ва шаклашон ба пардохтҳои андоз ва даромадҳои ғайриандоз ҷудо мешаванд.

Ба андозҳо хусусиятҳои маҷбурӣ ва индивидуалии баргашта доданашавандагӣ хос мебошанд.

Пардохтҳои ғайриандоз маҷбурӣ ва ихтиёри шуданашон мумкин. Пардохтҳои маҷбурии ғайриандоз аз тарафи давлат ба воситаи нишон додани хизматҳои аҳамиятноки юридикӣ, додани ҳуқуқи машғул шудан бо ягон намуди фаъолият ситонида мешаванд. Ҳангоми супурдани ин пардохтҳо ҳар ду тараф ҳам соҳиби ҳуқуқи ўхдадорихо мешаванд.

Қисми калони даромадҳои ба ихтиёри мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ омадаро пардохтҳои маҷбурӣ ташкил медиҳанд. Ба онҳо андозҳо, гумрук (боҷхона), дигар пардохтҳо, ҷаримаҳо ва санксияҳои молиявӣ мансубанд.

Пардохтҳои ихтиёри аз ҳисоби бозихи лотерея, хар гуна аксияҳо, аз хайру эҳсони шахси юридикӣ (ҳуқуқӣ) ва ҷисмонӣ, харидани коғазҳои арзишноки давлатӣ ташкил меёбад.

Бо назардошти муносибат ба мулк даромадро ба даромадҳое, ки баргардонида намешавад, муваққат истифода шаванда ва баргардонанда ҷудо кардан мумкин. Масалан, андозҳо, бочҳо, монанди инҳо, пардохтҳое, ки аз хусусӣ шудани мулки давлат меоянд, бо шарт барнагардондан ба даромади давлат дохил мешаванд ва мулки давлат ва сохтори маъмурию ҳудудӣ ба ҳисоб мераванд.

Даромадҳои муваққат истифодашаванда ба даромади сохтори маъмурию ҳудудии давлат дохил намешаванд ва онҳо даромадҳое мебошанд, ки ғайр аз облигатсияҳо ва заёмҳо аз кредитҳое ҳосил мешаванд, ки аз тарафи банкҳо ғайр аз бучет барои пур кардани маблағҳо ҷудо мегарданд.

Даромадҳое, ки ба таври марказонида дар бучети давлат ғун мешаванд, манбаи асосии пардохти хароҷотҳои мамлакат ба ҳисоб мераванд, онҳо аз андозҳои бевосита ва бавосита ташаккул меёбанд.

Мафҳуми андозҳо ва функцияҳои онҳо

Яке аз нишонаҳои муҳимтарини давлат чорӣ шудани андозҳо дар он аст. Яке аз институтҳои ҳуқуқи молия ҳуқуқи андоз буда, он дар аснои чорӣ шудани пардохти андозҳо ва ситонидани онҳо ба вучуд меояд.

Ба андозҳо мансубанд:

- андози Ҷоида аз шахси ҳуқуқӣ (юридикӣ);
- андози даромад аз шахси ҷисмонӣ;
- андози қиммати иловагӣ;
- андози аксиз;
- андоз аз истифодабарандагони қабри замин ва пардохтҳои махсус;

Ба донишҳоятон аз дарсҳои “Асосҳои дониши иқтисодӣ” таъя намуда, ба мафҳумҳои “андозҳои бевосита ва бавосита” таъриф диҳед.

Андозҳо барои шахсоне, ки онҳоро месупоранд, на нишонаи ғулумӣ, балки нишонаи озодии онҳо мебошанд.

А.Смит,
асосгузори назарияи чорикунии андоз

Андозҳо барои аз ҷиҳати моддӣ таъмин кардани фаолияти армия, суд, аппарати давлат, қи қисми ҷудонопазирӣ ҳокимияти оммавӣ аст, инчунин барои дигар эҳтиёҷоти давлат зарур аст.

Унсурҳои андоз ва дигар пардохтҳои маҷбурӣ чунинанд:

- ✓ объекти андоз — супор;
- ✓ базаи андоз супоранда;
- ✓ ставка;
- ✓ тартиби ҳисоб кардан;
- ✓ тартиби тақдими ҳисоботи андоз;
- ✓ тартиби пардохт.

- ➔ андоз барои истифода аз захираҳои об;
- ➔ андози молу мулк;
- ➔ андози замин;
- ➔ андоз аз сӯзишвории бензин, дизел ва барои истифода аз газ.

Ба қабилӣ дигар пардохтҳои маҷбурӣ дохил мешаванд:

- ➔ пардохтҳои маҷбурӣ ба ҳазинаҳои мақсаднокӣ давлат:
 - ✓ пардохти ягонаи иҷтимоӣ;
 - ✓ бадалҳои суғуртаи шаҳрвандон ба Ҳазинаи нафақаи ғайри бучет;
 - ✓ пардохтҳои маҷбурӣ ба ҳазинаҳои мақсаднокӣ давлат;
 - ✓ чамбоварӣ барои Ҳазинаи роҳи Республика;
- ➔ боҷи давлатӣ;
- ➔ пардохтҳои гумрукӣ;
- ➔ барои ҳуқуқи савдои чаканаи баъзе молҳо ва барои нишон додани баъзе намуди хизматҳо.

Дар ҳудуди диёрамон аз рӯи тартиби соддашудаи ситонидани андоз мувофиқи ҳолатҳо ва тартиби

Аз таърихи ҳуқуқ

Меъёрҳои нахустини ҳагтии оид ба ҳуқуқи андоз дар қонунҳои Ҳаммурапӣ (асри XVIII пеш аз милод) нишон дода шудаанд. Дар онҳо, аввал ду намуди андоз, яқумӣ: андозҳои ба ҳазинаи подшоҳ воридшаванда ва андозҳои маҳаллии ба ҳазинаи аъён ашроф дохилшаванда; дуюм, оид ба субъектҳои андозҳо; сеюм, оид ба субъектҳои андозҳо; чорум, оид ба тартиби гирифтани андоз; панҷум, чораҳои ҷавобгарӣ ва дигарон баён ёфтаанд.

дар Кодекси андоз пешбинишуда андозҳои зеринро супоридан мумкин:

- ➔ пардохти ягонаи андоз;
- ➔ андози ягонаи замин;
- ➔ андози қатъиян барои баъзе намудҳои фаъолияти тадбиркорӣ пешбинишуда.

Ҳангоми амалӣ намудани барномаҳои умумимиллии давлатӣ хазинаҳои дахлдор ташкил шуданашон мумкин, барои онҳо дар асоси тартибе, ки дар ҳуҷҷатҳои қонунӣ пешбинӣ гардидаанд, пардохтҳои маҷбури муқаррар мешаванд.

Унсурҳои андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбури

Дар ҳуҷҷатҳои қонунии оид ба андоз ё дигар пардохтҳои маҷбури дар ҳолати муайян шудани унсурҳои зарури барои андоз супурандагон, инчунин ҳисоб кардани андоз ва пардохтан ин андоз ё маблағи пардохт муқарраршуда ҳисоб мешавад.

Дар ҳолатҳои дар Кодекси андоз пешбинишуда ҳангоми муқаррар шудани андоз ё дигар пардохтҳои маҷбури дар санадҳои оид ба андоз имтиёзҳои андоз, инчунин асосҳои барои истифода аз тарафи андоздиханда дар назар дошта шуданашон мумкин.

Унсурҳои андоздихандагон, андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбури барои ҳар як андоз ё дигар пардохтҳои маҷбури мутобиқан муқаррар мегарданд.

Барои содир намудани ҳуқуқшиканиҳо оид ба андоз аз тарафи шахсонӣ ҷисмонӣ ҷавобгарӣ аз шонздаҳсолағӣ сар мешавад.

Қонун қудрат дорад, аммо эҳтиёҷ аз он ҳам пурзӯр аст.

Гёте

Муносибатҳои ҳуқуқии андоз муносибатҳои иҷтимоию молиявие мебошанд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқии андоз ба тартиб дароварда мешаванд ва ин муносибатҳо дар чараёни қорӣ намудани андозҳо, ситонидани андозҳо аз шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ, дигар тоифаҳои андоздиҳандагон ба вучуд меоянд.

Муносибатҳои ҳуқуқии андоз хусусиятҳои зерин доранд:

яқум, дар чараёни ғаёлияти давлат дар роҳи қорӣ қардан ва ситонидани андозҳо ва дигар пардохтҳои маҷбури ба вучуд меоянд;

дуюм, низоми мақсаднок дорад, яъне низоми муносибатҳои ҳуқуқии андоз ба ягон мақсади муайян — ба қорӣ қардан ва ситонидани андоз равона қарда мешавад;

сеюм, алоқаҳои аниқи байни субъектҳои маълумро ба тартиб медарорад;

чорум, бо қувваи маҷбурсозандаи давлат ҳимоя мешавад, яъне агар қонунҳои оид ба андоз вайрон шаванд, чораҳои маҷбурсозандаи давлат ба ҳаракат меояд.

Савол ва супоришҳо

1. Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон, кодексҳои Ҷавобгарии маъмури ва Ҷиноии Республикаи Ўзбекистонро ёбед. Аз Кодекси андози Республикаи Ўзбекистон қоидахоро оид ба ҳуқуқу ўҳдадорихои андоздиҳандагонро ёбед ва фаҳмонда диҳед. Барои иҷро нақардани ўҳдадорихои мазкур дар қонун ҷи гуна ҷазоҳо муқаррар шудаанд? Инро аз кодексҳои Маъмури ва Ҷавобгарии маъмурии Республикаи Ўзбекистон ёфта, аниқ қунед.
2. Дар ҳудуди Республикаи Ўзбекистон мувофиқи Кодекси андоз ҷи гуна андоз ва пардохтҳои маҷбури амал меқунанд.

§ 22 Асосҳои ҳуқуқии кредити давлатӣ

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Мафҳуми кредити давлатӣ.
- Қарзи давлатӣ

Кредити давлатӣ

Барои офаридани маблағҳои иловагии пул давлат усулҳои ихтиёрии ҷалб намудани онҳоро истифода бурданиш мумкин. Дар ин асос низоми махсуси муносибатҳои молиявӣ — кредити давлатӣ ба вучуд омадааст.

Дар кредити давлатӣ субъектҳои муносибатҳои кредит аз як тараф — давлат, аз дигар тараф — шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ иштирок мекунанд. Дар ин ҳангом давлат ба сифати қарзгирандаи маблағҳои пули муваққатан ғайриистифодаи субъектҳои дар ин муносибатҳо қайдшуда иштирок мекунад.

Муносибатҳои ҳуқуқие, ки аз рӯи кредити давлатӣ ба вучуд меоянд, ҳамаи нишонаҳои хоси ҳар

Кредит (лот. creditum-қарз, ссуда) одатан додани пул ё мол бо шартҳои супурдани ғоиз ва баргардонидани додан буда, муносибатҳои иқтисодии байни кредитор ва қарзгирандаро ифода мекунад.

Кредити давлатӣ – муносибати бо ҳуқуқи молия ба тартиб оварандаест, ки аз тарафи давлат барои таъмини масъалаҳои муҳимтарини тараққиёти иҷтимоию иқтисодии мамлакат, рӯпӯш намудани норасоии бучет, бо мақсади сафарбар кардани ресурсҳои иловагии молиявӣ дар асоси принсипи барнагардондан, муддатнокӣ, ғарзнок ва ихтиёрӣ пули ғайриистифодаи шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ ҷалб карда мешавад.

Суммаи кредит — ҳаҷми воҳиди пулест, ки ба қарз дода мешавад.

Механизми

кредит - маҷмӯаи унсурҳоест, ки дар ташкили муносибатҳои кредитӣ истифода мегарданд.

Объекти

кредит – пул ва молҳое, ки муваққатан ғайриистифода аст.

Субъектҳои

кредит – ҳар хел шуданашон мумкин. Ба онҳо корхона, фирма, ташкилот, давлат ва аҳолии табақааш гуногун дохил мешавад.

гуна муносибатҳои молиявӣ ҳуқуқи дар худ до-ранд. Ин хусусан, ба объекти онҳо, ба ҳамчун субъекти маҷбурии муносибатҳо, ки давлат ё мақомоти ваколат додашуда мавҷуд буданаш, ба хусусияти давлат-ҳуқумронии муносибатҳои ҳуқуқии соҳаи кредити давлатӣ мансуб аст. Маълум аст, ки муносибатҳои ҳуқуқии молиявӣ хусусияти мулкӣ доранд, чунки онҳо бо сабаби маблағҳои пулӣ ба вучуд меоянд. Аммо объекти ин муносибатҳо аз рӯи кредити давлатӣ ҳар гуна маблағҳои пулӣ набуда, балки фақат маблағи муваққатан холии шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ шуданашон мумкин.

Дар соҳаи кредити давлатӣ на фақат муносибатҳои оид ба ўҳдадорихои қарзи давлат, балки муносибатҳои ҳуқуқие пайдо мешаванд, ки барои қарз кардани қарзи давлатӣ миёнаравӣ мекунад. Онҳо инҳоянд:

- ➔ Муносибатҳои ҳуқуқие, ки ҳангоми маслиҳат қардан дар бораи нақшаи қарз гирифтани аз манбаъҳои дохилӣ ва берунӣ кредит додан барои соли ояндаи молиявӣ байни ҳукумат ва Банки марказӣ ба вучуд меоянд;
- ➔ Шартҳои баровардани ўҳдадорихои қарзи давлатии Республикаи Ўзбекистон, муқаррар намудани тартиби хизмат нишон додан оид ба заёмҳои давлатӣ ва ба муомила баровардани онҳо;
- ➔ Давлат барои иҷрои функцияҳои дилерӣ дар бозори облигатсияҳои кўтоҳмуддат шартномаҳо бастан, инчунин, чойгир қардани облигатсияҳои заёмҳои давлатӣ ва ба муомила баровардан фаъолияти ташкилотҳои бо он чараён вобастаро назорат қарда, ба муносибатҳои ҳуқуқии байни Банки марказӣ ва ташкилотҳо ва ҳ.к.

Қарзи давлат

Қарзи давлатӣ суммаи қарздорӣ аз рӯйи оператси-
яхои кредити берунӣ ва дохилии давлат аст. Заёмҳои
давлатӣ як намуди муносибатҳои кредитӣ буда, дар
онҳо давлат ё мақомоти маҳаллии он ҳамчун қарзги-
ранда ё худ қарздиханда иштирок мекунад.

Давлат барои дар вақташ ва пурра амалӣ намудани
хароҷотҳо заёмҳо ва аз бозори молия маблағҳо ро
чалб мекунад.

Чалб карда шудани маблағҳои пул давлатро дар
бозори молия ба сифати шакли пассиви фаъолият
тавсиф менамояд. Аз тарафи давлат ба қарз дода шу-
дани маблағҳои пул ҳамчун шакли фаъоли ҳаракат
дар бозори молия арзёбӣ мегардад.

Қарзи давлатӣ
Ўҳдадорихои
Республикаи Ўз-
бекистон аст, ки
дар натиҷаи чалб
намудани маб-
лағҳои дохилӣ ва
берунӣ ба вучуд
омадаанд.

Савол ва супоришҳо

Матни зеринро хонед ва ба саволҳо ҷавоб гӯед.

*Ҳазинаи байналмилалӣи валюта (асъор) 20 кишвари қарзашон (дохилӣ) аз ҳама
баланди дунёро муайян карда дод. Дар ин рӯйхат Япония пешқадам аст. Аз
аввали солҳои 1990 Япония қарахтии мунтазамро аз сар гузаронд. Ҳозир ҳу-
кумати Япония ҳаҷми калони қариб нисфи даромадҳои андозии мамлакатро ба
пардохти қарз сарф карда истодааст. Сарфи назар аз он, даромаднокии обли-
гатсияҳои даҳсолаи япон дар сатҳи аз 1% паст монда истодааст.*

1. Сабаби даромаднокии облигатсияҳои 10-солаи япон дар ҳолати ҳай-
ратовар дар дараҷаи аз 1% паст монданаширо дар чӣ мебинед?
2. Дар бораи ватанпарварии халқи япон ва ҳисси дахлдории он фикра-
тонро баён кунед.

1	Субъектҳои кредит	а	– пулҳо ва молҳои, ки муваққатан ҳолӣ буда, до- дан мумкин аст
2	Объекти кредит	б	– ҳаҷми воҳиди пуле, ки ба ин қарз дода мешавад
3	Суммаи кредит	в	– суммаи қарздории давлат аз рӯйи оператси- яхои кредити берунӣ ва дохилӣ.
4	Қарзи давлатӣ	г	– корхона, фирма, ташкилот, давлат ва та- бақаҳои гуногуни аҳоли

Фасли IV. ХУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ

§ 23 Асосҳои ҳуқуқии муҳофизати табиат

Шаҳрвандон маҷбуранд, ки ба муҳити атрофи табиӣ дар муносибати эҳтиётгарона бошанд.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 50-ум

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон—манбаи асосии ҳуқуқи экологӣ.
- ➔ Мақсад ва вазифаҳо, усулиятҳои асосии ҳуқуқи экологӣ.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон—манбаи асосии ҳуқуқи экологӣ

Вақте ки манбаҳои ҳуқуқи экологӣ мегӯянд, санадҳои қонуние фаҳмида мешавад, ки муносибатҳои иҷтимоиро вобаста ба муҳофизати муҳити атроф, оқилона истифода бурдани захираҳои табиӣ ва таъмини беҳатарии экологии аҳоли ба тартиб меоваранд.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон манбаи асосии ҳуқуқи экологӣ ба шумор меравад.

Дар Конститутсиямон асосҳои шахс, ҷамъият ва давлат дар соҳаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ иқтисодӣ, маданият маърифӣ мустақкам гардонида шуда, дар бобати ташаккул додани механизми давлатию ҳуқуқӣ оиди муҳофизати муҳити атроф, истифодаи оқилона захираҳои табиӣ аҳамияти бузург дорад.

Аз ин боис ба воситаи қоидаҳои конститусионӣ ҳуқуқи экологии шахсонӣ ҷисмонӣ ва юридикӣ, вазифаю озодии онҳо ифода карда мешаванд.

Дар Конститутсиямон нисбат ба муҳити атроф эҳтиётгарона дар муносибат будани шаҳрвандон

хамчун ўхдадорӣ (маҷбурият) қайд шудааст. Ҳамин тавр, муносибати оқилона нисбат ба экология дар дараҷаи сиёсати давлатӣ зикр мешавад.

Агар дар Конститутсия дар моддаҳои фасли “Манбаҳои иқтисодии ҷамъият” мазмуни ҳуқуқи мулк эътироф шавад, зимнан ўхдадорихои экологии шахсони ҳуқуқӣ ва ҷисмонӣ ҳангоми расонидани зиён дар ҷаёри фаъолияти хоҷагӣ ва истеҳсоли мустаҳкам карда шудаанд.

Аҳамияти моддаи 55-уми Конститутсия аз ин иборат аст, ки дар он, аввалан, асоси моддии истиқлол будани сарватҳои табиӣ, мулки халқамон будани он, сониян, зарурати истифодаи оқилона захираҳои табиӣ, сеюм, зери муҳофизати давлат гирифта шудани табиати республика, яъне кафолати муносибатҳои экологию ҳуқуқӣ аз тарафи давлат барин принципҳои муҳим мустаҳкам гардидаанд.

Мақсад ва вазифаҳо, усулиятҳои асосии ҳуқуқи экологӣ

Ҳуқуқи экологӣ яке аз соҳаҳои калонмиқёс ва серсоҳаи ҳуқуқ буда, он муносибатҳои экологию ҳуқуқи-

Ҳоло дар аксарияти ҳудудҳои дунё оби ошомиданӣ (нӯшиданӣ) намерасад. Албатта, ин ҳолат бар оқибати ифлосшавии ҳавзаҳои об, вайрон шудани меъёрҳои экология ва сифатан бад шудани захираҳои об рӯй додааст. Гуфтан ҷоиз аст, ки партовҳои саноатӣ ва истифодаи интенсивии нуриҳо боиси ба миқдори зиёд ба об даромехтани моддаҳои кимёвӣ зарарнок гардиданд ва нодуруст обёрӣ намудан боиси шӯршавии замин ва ба афзоиши дараҷаи буғ шудани об оварда расонд.

Замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, олами растанӣ ва ҳайвонот ва дигар захираҳои табиӣ сарватҳои умумимиллӣ буда, аз онҳо оқилона истифода бурдан зарур ва онҳо зери муҳофизати давлат мебошанд.

**Конститутсияи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 55-ум**

Зери мафҳуми “таҳдиди экологӣ” чиро мефаҳмед?

еро, ки дар низоми табиат ва ҷамъият, муносибатҳои иҷтимоии ин соҳа пайдо мешаванд, ба тартиб мебароранд.

Дар низоми муносибатҳои экологӣ истифода аз захираҳои (ресурсҳои) табиӣ, яъне замин, бойгариҳои зеризаминӣ, об, олами растанӣ ва ҳайвонот ҷойи васеъ ва муҳим доранд.

Бар оқибати нооқилона истифода бурдани захираҳои табиӣ муаммоҳои гуногуни экологӣ дар табиат пайдо мешаванд ва бўҳрони экологӣ тезутунд мегардад. Принсипҳои (усулиятҳои) ҳуқуқи экологӣ самтҳои муносибатҳоро дар низоми табиат-ҷамъият, ҳадди онҳоро муайян мекунад, дар бобати кафолати барқарорӣ механизми экологӣ ҳуқуқӣ ва ба низом овардани муносибатҳои экологӣ мутобиқи қонуни қоидаҳои аҳамияти бузург доранд.

Аз таърихи ҳуқуқ

Республикаи мо ба чандин ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ оиди ҳифзи табиат, аз ҷумла ба Конвенсияи Рио-де Жанейро “Дар бораи гуногунии биологӣ” (1992), Конвенсияи “Дар бораи ҳимояи намудани мероси маданияти табиӣ дунё” дар соли 1972, Шартномаи аз 6-уми июни соли 1995 “Дар бораи ҳимояи қардани паррандагонӣ дар ботлоқзорони Осиё ва Африка зиста ва кўчидараванда”, Конвенсияи аз 3-юми марти соли 1973 “Дар бораи хариду фурӯши байналмилалӣ флора ва фаунаи ёбоии дар арафаи маҳшавӣ истода”, Конвенсияи аз 28-уми ноябри соли 1992 доир ба пешгирии намудани истифодаи воситаҳои ҳарбӣ ё дигар воситаҳои зараррасон нисбат ба муҳити атроф, Конвенсияи доиравии 9-уми майи соли 1992 “Дар бораи тағйирёбии иқлим”, Конвенсияи аз 22-юми марти соли 1985 “Дар бораи ҳимояи қабати озон”, Протоколи Монреал “Дар бораи моддаҳои қабати озонро вайронкунанда”, “Хартияи энергетикӣ”-и ТБХЕ аз 17-уми декабри соли 1994, Конвенсияи 15-уми апрели соли 1994 “Муборизаи зидди зиёд шудани масоҳати саҳро ва хушкӣ” ва дигар ҳуҷҷатҳо имзо гузоштааст.

Бинобар он, ки муносибатҳои байниҳамдигарии табиат ва ҷамъият хеле гуногун ва мураккаб аст, принципҳои ҳуқуқи экологӣ ба низоми зерин тақсим мешаванд:

- ➔ принципҳои умумии давлат ва ҳуқуқ;
- ➔ принципҳои муҳофизат кардани муҳити табиӣ атроф;
- ➔ принципҳои истифодаи оқилона аз захираҳои табиӣ.

Ҳуқуқи экологӣ ҳамчун соҳаи низоми ҳуқуқӣ дар бобати ба тартиб овардани муносибатҳои экологӣ аз қонунӣ будан, адолати иҷтимоӣ, ошкорогӣ, бовар қунонидан ва ҳамкорӣ дар чораҳои маҷбурнамой, як будани ҳуқуқу ўҳдадорихои шахсон ва монанди инҳо истифода мебарад.

Аз таърихи баҳри Арал

Дар солҳои 60-уми асри XX ба баҳри Арал аз поёноби Амударё ва Сирдарё соли то 56 мукааб километр об қорӣ мешуд. Дар натиҷаи афзоиши босуръати аҳолии урбанизатсия, бошиддат аз худ намудани заминҳои нав оқибатҳои экологиро фикр накарда, дар ҳавзаи баҳри Арал сохтани иншоотҳои гидротехникӣ ва ирригатсионӣ ба хушк шудани яке аз ҳавзаҳои зеботорини сайёра оварда расонд.

Савол ва супоришҳо

1. Матнро хонед ва таъсири ҳалокати экологиро ба ҷамъият, соҳаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маънавӣ эзоҳ диҳед.

Ба ҳалокат дучор шудани баҳри Арал ба табиат низ зарари қалон расонда истодааст. Дар минтақа қариб аз нисфи зиёди генофонди ҳайвонот ва олами растаӣ, яъне 11 намуди моҳӣ, 12 намуди ширхорон, 26 намуди паррандагон ва 11 намуди растаӣ нест шуда рафт.

2. Ҳуҷҷатҳои қонун ва зерқонуни дар мамлакат оид ба муҳофизати муҳити атроф, табиат қабулшударо ҷамъ оваред ва бо онҳо шинос шавед. Мақсади асосии қабули ин ҳуҷҷатҳоро аниқ кунед.
3. Худи шумо дар бобати муҳофизати муҳити атроф, табиат чӣ гуна иштирок мекунед?

§ 24 Ҷавобгарӣ барои ҳуқуқшикани эколоғӣ

Ҳуқуқи эколоғӣ фондест, ки аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба тартиб овардани муносибатҳои иҷтимоиро байни табиат ва ҷамъият меомӯзад. Имрӯз дар Республикаи Ўзбекистон ҳуқуқи эколоғӣ ҳамчун низоми мустақили ҳуқуқӣ амал мекунад ва ҷой ва имконияти худро дорад, соҳаи ҳуқуқи дорои тамоил ва хусусиятҳояш ба ҳисоб меравад.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Мафҳуми ҷавобгарии эколоғӣ, моҳият ва намунаҳои он.
- ➔ Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Дар бораи муҳофизати табиат”.
- ➔ Ҷавобгарӣ барои ҳуқуқшикани эколоғӣ.

Вақте ки ҷавобгарии эколоғӣ гуфта мешавад, истифодаи чораҳои ҷазоро нисбат ба ягон давлат, шахсони юридикӣ ва ҷисмонӣ барои аз тарафи онҳо вайрон шудани қоида ва меъёрҳои арзишҳои ахлоқӣ, ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ, ки мақсадашон муҳофизати муҳити табиӣ атроф аст, фаҳмидан зарур аст.

Ҷавобгарии эколоғӣ аз рӯйи мазмун ва моҳияти худ дар се намуд намоён мешавад:

- ҷавобгарии эколоғию иҷтимоӣ;
- ҷавобгарии эколоғию иқтисодӣ;
- ҷавобгарии эколоғию ҳуқуқӣ.

Ҷавобгарии эколоғию иҷтимоӣ ҷавобгарии одамон дар назди аҳли ҷамъият аст.

Ҷавобгарии эколоғию иқтисодӣ як намуди ҷавобгарии иқтисодию ҳуқуқӣ буда, зимни он барои вайрон кардани қоида ва меъёрҳои, ки дар нормаҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ муайян гардидаанд, нисбат ба вайронкунандагон фақат ҳамчун ҷораи ҷавобгарии иқтисодӣ намуди пардохтро муқаррар мекунад.

Ҳамчун ҷавобгарии иқтисодӣ пардохтҳо (тавонҳо) барои истифода захираҳои табиӣ ва ифлос намудани муҳити атроф истифода мегардад.

Ба ҷавобгарии экологӣ ҳуқуқӣ ҳамчун ҷо-раҳои ҷазои услуби юридикӣ ононе, ки қоида ва меъёрҳои барои иҷрои маҷбурии муносибатҳои экологӣ нормаҳои миллию байналмилалиро шикаста-анд, истифода хоҳанд шуд.

Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Дар бораи муҳофизати табиат”

Қонуни Республикаи Ўзбекистон “Дар бораи муҳофизати табиат” асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии ҳифзи шароитҳои муҳити табиӣ, оқилона истифода бурдани ресурсҳои табииро муқаррар ме-намояд. Мақсади қонун аз қафолат додани ҳуқуқи инкишоф додани ҳамбастагии муносибатҳои инсон ва табиат, низомҳои экология, комплексҳои табиат ва таъмин кардани муҳофизати баъзе объектҳо, муҳити мусоиди атроф доштани шахрвандон иборат аст.

Ҷавобгарӣ барои шикастани қонунҳо оид ба муҳофизати табиат

Барои вайрон кардани стандартҳо, нормаҳо, қо-идаҳо ва дигар талабҳои нормативию техникӣ, аз ҷумла дар ҳолатҳои зерин:

- ➔ барои қоидаҳои ба нақша гирифтани корхо-наҳо, иншоотҳо, воситаҳои нақлиёт ва дигар объектҳо, сохтан, аз нав сохтан, таъмир наму-дан, аз онҳо истифода бурдан ё онҳоро ҳанго-ми пӯшидан, аз нуктаи назари экология маҳ-сулоти хавфнокро ба хорича баровардан ва аз хорича даровардан, ҳаҷми экологӣ муқар-

Ҷавобгарии эко-логӣ оқибатҳои дорои характер-и иҷтимоию иқтисодӣ ва юридикиест, ки ба туфайли иҷро накардани қарз ва ўхдадо-риҳои давлат, ҷамъият ва шах-сон дар назди насли имрӯза ва оянда оид ба таъмин намуда-ни муҳити бе-хавфи экологӣ ба вучуд меояд.

Ҷиноятҳои эко-логӣ--маҷмӯи рафтори хавф-ноки иҷтимое, ки ба муҳити табиӣ атроф зарари хавф-ноки иҷтимоӣ мерасонанд.

Дар миёнаҳои асри гузашта дар таркиби атмосфера миқдори CO_2 0,02 % бошад, ҳоло ин рақам ба 0,03% расидааст. 31 фоизи CO_2 -и ба муҳити беруна хориҷшавандаро ШМА, 18%-ро кишварҳои МДҲ, 7%-ро Хитой, 5,4%-ро Германия, 4,7%-ро Япония, 3%-ро Франция мебарорад. Боқимонда 31% ба дигар кишварҳои хориҷи рост меояд.

раршудаи ҳудуд, нормаҳо ва қоидаҳои экологиро вайрон кардан;

- ➔ барои иҷро накардани талабҳои истифодаи худсаронаи сарватҳои табиӣ, экспертизаи давлатии экология;
- ➔ сар тофтани аз пардохтани маблағи тибқи қоидаҳои истифодаи захираҳои табиӣ, инчунин, барои ифлос кардани муҳити атроф ва рӯйиш намудани зарари расида надодани компенсатсия (чубронпулӣ);

Модди 12. Ҳуқуқи инсон барои зистан дар муҳити мусоиди табиӣ атроф ва вазифаи он дар бобати ҳимояи ин муҳит

Аҳолии Республикаи Ўзбекистон барои саломатии худ ва саломатии насли оянда ба муҳити мусоиди табиӣ атроф, муҳофизати саломатии худ аз таъсири муҳити атроф ҳуқуқ дорад.

Барои ин мақсад аҳолии Республикаи Ўзбекистон ба муттаҳид шудани ташкилотҳои ҷамъиятӣ оид ба муҳофизати табиат, талаб кардан ва гирифтани ахборот оид ба чораву тадбирҳои андешидашуда доир ба аҳволи муҳити табиӣ атроф ва муҳофизати он ҳуқуқ дорад.

Аҳолии Республикаи Ўзбекистон ба талабҳои истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, муносибатҳои эҳтиётгарона нисбат ба сарватҳои табиат, экология риоя карданаш шарт аст.

**Қонуни Республикаи Ўзбекистон
“Дар бораи муҳофизат намудани табиат”**

- ➔ ижро накардани нақшаҳои доир ба сохтани объектҳои муҳофазати табиат, дигар тадбирҳои ҳифзи табиат;
- ➔ надидани чораҳо барои барқарор кардани муҳити табиии атроф, бартараф сохтани оқибатҳои таъсири зарарнок ва такроран истехсол намудани захираҳои табиӣ;
- ➔ барои вайрон кардани талабҳои муҳофизати табиат ҳангоми нигоҳ доштани партовҳо, воситаҳои кимёвӣ, инчунин моддаҳои радиоактив ва кимёвии зарарнок, кашондан, аз онҳо истифода бурдан, онҳоро безарар намудан ва гӯр кардан;
- ➔ монё шудан барои ба объектҳо даромадани шахсони мансабдор, ки дар соҳаи муҳофизати муҳити табиии атроф назорати давлатиро ба амал мебароранд, ба баъзе шахсон ва ташкилотҳои муҳофизати табиат дар роҳи татбиқи амалии ҳукуку вазифаҳояшон;
- ➔ барои сар тофтан аз додани ахбороти дуруст ва саривақтӣ дар бораи ҳолати муҳити табиии атроф ва истифода аз ресурсҳои он шахсони айбдор бино ба қонунҳои Республикаи Ўзбекистон ба ҷавобгарии интизомӣ, маъмурий, ҷиноӣ ва монанди инҳо кашида мешаванд.

Савол ва супоришҳо

1. Мазмуни зери таъсири илму техника тағйир ёфтани муҳити агрофиро фаҳмонед.
2. Зери мафҳуми “Инқирози экологӣ”-чиро мефаҳмед?
3. Моддаҳои 193-196-уми Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистонро хонед ва субъектҳои ҷиноятро аниқ кунед. Ба ҷиҳати субъективии ҷиноят баҳо диҳед.

Доираи ҷавобгарии шахсони ба воя нарасидаро аниқ кунед.

1. А., К. ва Б. (ҳамаашон 16-сола) ба ҷангал барои истироҳат рафтанд. Онҳо гулхан гиронда, ба он дарахти нав буридашударо партофтанд. Даре нагузашта оташро идора карда нашуд ва зери таъсири шамол сӯхтор ба ҷангал паҳн шуд. Дар оқибати он ба табиат зарари калон расид.

2. Н.-и ба воя нарасида партовҳои корхонаи истеҳсолотиро на ба ҷойи муайян — ҷуқурии махсус, балки ба ҳавзаи об партофт, ин боиси паҳн шудани беморои сирояткунанда дар деҳа гардид. Зиеда аз ин эпидемия ба чорво низ сироят намуд.

3. Ҳангоми таътили тирамоҳи Г. бо падару модараш ва додаронаш ба боғи беруназшаҳрӣ барои истироҳат рафт. Аз сабаби он, ки тирамоҳи дер шуда буд, агрофиро барги дарахтон пӯшида буд. Г. бо додаронаш баргҳоро дар канори боғ гун карда, сӯзонд. Ин ҳолатро падараш мушоҳида карда, гулханро хомӯш намуд ва писарашро танбеҳ дод. Ҷуқурии кофта, баргҳоро он ҷо гӯр карда партофтандро супориш дод. Агар баргҳо сӯзонда шаванд, ба кадом оқибатҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонд?

Фасли V. ҲУҚУҚИ МУРОФИАВӢ

§ 25-26 Қонуни ҷиноию муурофиавӢ

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- Конституцияи Республикаи Ўзбекистон—манбаи асосии ҳуқуқи муурофиавӣ.
- Эътироф шудани принципҳои умумэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар қонунгузори муурофиавӣ. Презумпсияи беайбӣ.
- Вазифаҳои санадҳои қонунии ҷиноию муурофиавӣ.
- Кодексҳои муурофиавии шаҳрвандӣ ва Ҷиноию муурофиавии Республикаи Ўзбекистон.

Конституцияи Республикаи Ўзбекистон—манбаи асосии ҳуқуқи муурофиавӣ

Ҳуқуқи ҷиноию муурофиавӣ дар суд бурдани қор (парванда), инчунин ҳуқуқҳои иштирокчиён ва дигар шахсони манфиатдорро дар ҷаъни пурсуҷӣ ва тергави аввал дар назар дорад. Ҳуқуқи муурофиавӣ барои бидуни зарурият ва асос маҳдуд нақардани ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ, ки Конституцияи Республикаи Ўзбекистон қафолат додааст, хизмат мекунад.

Ҳуқуқҳои муурофиавӣ характери демократӣ доранд, даъво ва низоъҳо, аз ҷумла, зуд ва дуруст тафтиш

Дар Республикаи Ўзбекистон демократия бо принципҳои умумиинсонӣ асос меёбад, бинобар онҳо инсон, ҳаёти инсон, озодӣ, шаън, кадрӯ қиммат ва дигар ҳуқуқҳои дахлнопазир арзиши олий ба шумор меравад.

**Аз моддаи
13-уми
Конституцияи
Республикаи
Ўзбекистон**

Кори ҳар як шахси ба содир шудани ҷиноят айбдор пиндошташуда дар суд мувофиқи қонун, ошкоро дида баромада, то айби ӯ аниқ нашавад, вай айбдор ҳисоб намешавад. Дар суд барои ҷимоя намудани шахси айбдоршаванда ҳамаи шароит таъмин карда мешавад.

**Конститутсияи
Республикаи
Ўзбекистон,
моддаи 26-ум**

шудани қорҳои ҷиноиро, асоснок, аз рӯи қонун ва одилона ҳал намудани онҳоро қафолат медиҳанд.

Ҳуқуқи муурофиавӣ барои ҷимоя кардани манфиатҳои шахсони ҳуқуқӣ (юридикӣ) низ хизмат мекунад. Дар қори ҷиноӣ ҷимоя намудани ҳуқуқи муурофиавии муҳимтарини дахлдор ба шахси гумонбар ва айбдоршаванда ва истифода аз ҷимоягар иборат аст.

Эътироф шудани принципҳои умумэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар қонунгузори муурофиавӣ

16 декабри соли 1966 аз тарафи СММ ҳуҷҷати ҳуқуқи байналмилалӣ бо номи Пакти байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ қабул шуд, ки дар бобати таъмини ҳуқуқҳои сиёсӣ ва озодиҳои инсонҳо бисёр муҳим аст. Пакти мазкур аз 5 қисм, 53 модда иборат аст.

Пакти байналмилалии оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ пеш аз ҳама ҳуқуқҳои сиёсии шахрвандон, иштироки онҳоро дар идора кардани қорҳои давлат ва ҷамъият таъмин менамояд.

Ҳуқуқи байналмилалӣ

Ҳамаи одамон дар назди қонун баробаранд ва барои бе ягон тафовут бо қонун баробар ҷимоя шудан ҳуқуқ доранд. Ҳамаи одамон барои баробар ҷимоя шудан аз ҳар гуна поймолкунии зидди ин Баёния ва аз ҳар гуна барангехтанҳои ба ин гуна поймолкунӣ даъваткунанда ҳуқуқ доранд.

Аз моддаи 7-уми Баёнияи умумичаҳонии ҳуқуқҳои инсон

Мувофиқи қисми сеюми моддаи 14-уми ин пакт ва қисми сеюми моддаи 6-уми Конвенсияи Европа дар бораи ҳимоя кардани ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии инсон қори суд шахсе, ки ба содир шудани ҷиноят айбдор пиндошта шудааст, беасос мавқуф гузошта намешавад. Ин ҳуқуқи айбдоршаванда яке аз қафолатҳои асосии адолати ҳуқуқиро дар худ ифода менамояд. Аз тарафи суд баргардонидани қори ҷиноӣ барои гузаронидани тафтиши иловагӣ зидди ин қафолат аст.

Презумпсияи беайбӣ

Мувофиқи презумпсияи беайбӣ то даме, ки ҷинояти айбдор аз рӯйи тартиби қонунӣ исбот нагардад, вай беайб шуморида мешавад. Шахси гумонбар, айбдоршаванда ё судшаванда то он вақте, ки айбдорӣ вай дар ҷиноят мувофиқи тартиби қонун исбот нашавад ва бо ҳукми суд ба эътибори қонунӣ надарояд, шахси беайб аст. Ў беайб будани ҳудашро исбот карданаш шарт нест. Ҳамаи шубҳаҳо, агар имкони бартараф кардани онҳо набошад, ба ғоидаи гумонбар, айбдоршаванда ё судшаванда

Моддаи 23-юм. Презумпсияи беайбӣ

Шахси гумонбар, айбдоршаванда ё судшаванда то он вақте, ки айбдорӣ вай дар содир кардани ҷиноят мувофиқи тартиби қонун исбот нашавад ва бо ҳукми суд ба эътибори қонунӣ надарояд, беайб ба ҳисоб меравад.

Аз Кодекси
ҷиноӣю муруфи-
авии Республи-
каи Ўзбекистон

Ҳуқуқи байналмилалӣ

1. Ҳар як инсоне, ки ба содир шудани ҷиноят айбдор пиндошта мешавад, зимни таъмин шудани ҳамаи имкониятҳо бо роҳи маҷлиси ошқорои суд то даме, ки айбаш мувофиқи қонун аниқ нагардидааст, барои беайб донистан ҳақ дорад.

2. Ҳеч кас ҳангоми содир шудан бино ба қонунҳои миллӣ ё ҳуқуқҳои байналмилалӣ ҷиноят дониста нашавад, барои кирдор ё беғаъолиятиаш ба ҷазо маҳкум шуданаш мумкин нест. Инчунин ҳаноми содир кардани ҷиноят нисбат ба ҷазое, ки барояш истифода шуданаш мумкин, додани ҷазои вазнинтар мумкин нест.

Аз моддаи 11-уми Баёнияи умумичаҳонии ҳуқуқи инсон

Ба ҳар як шахс барои ҳимояи ҳуқуқи озо-диҳии худ ба воситаи суд, ҳуқуқи ба суд шикоят кардан нисбат ба рафтори ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ кафолат дода мешавад.

**Моддаи 44-уми
Конституцияи
Республикаи
Ўзбекистон**

ҳал шуданаш лозим. Ҳангоми истифодаи қонун шубҳаҳои ҳосилшуда низ ба ғоидаи айбдоршаванда, судшаванда ҳал мешавад.

Вазифаҳои санадҳои қонунии ҷиноию муурофиявӣ

Вазифаҳои санадҳои (ҳуҷҷатҳои) ҷиноию муурофиявӣ (просессуалӣ) аз зуд ва пурра фош кардани ҷиноятҳо, ба ҳар як шахси ҷиноят содирнамуда додани ҷазои одилона ва ба ҷавобгарӣ кашида нашудани шахси айб надошта ва фош намудани айбдорони ҳукм накарда ва аз таъмини татбиқи саҳеҳи қонун иборат аст. Тартиби дар қонуни ҷиноию муурофиявӣ муқарраршудаи бурдани қорҳои ҷиноӣ ба мустаҳкам шудани қонунҳо, гирифтани пеши роҳи ҷиноятҳо, ҳимоя намудани манфиатҳои шахс, давлат ва ҷамъият бояд ёрӣ расонад.

Просесси ҷиноят фаъолияти муайяни ҷиноию муурофиявии иштирокчиёни просесс ва низоми муносибатҳои ҳуқуқии ба ин фаъолият дахлдорро ташкил медиҳад.

Вазифаҳои просесси ҷиноят аз фош кардани ҷиноят, одилона ҷазо додани айбдорон, инчунин пешгирии намудани дигар ҷиноятҳо, аз тарбияи шаҳрвандон дар рӯҳи риояи қонунҳо иборат аст.

Хусусияти ҷудонопазири просесси ҷиноятро табиати ҳуқуқии он-аз нигоҳи қонун қатъиян ба тартиб овардани муносибатҳои ин фаъолият ва муносибатҳои дахлдори иҷтимоӣ ташкил мекунад.

Қонуни ҷиноию муурофиявӣ ҳуҷҷатҳои дахлдори расмишавандаи ҳаракатҳои муайяни муурофиявӣ: пурсуҷӣ ва зинаи аввали тергав—қарорҳо ва баённомаҳо, дар зинаи муҳокимаи суд—ҳукмҳо ва монанди инҳоро дар назар мегирад.

Савол ва супоришҳо

Шахсе бо номи Ш. то дари шифохона бо мошин омада, аз нишастгоҳи ақиб духтарбачаи тахминан даҳсоларо, ки аз сараи хун мерехту, либосҳояш чанг, дасту пояш харошидаю бемаҷолро ба даст бардошта, тарафи қабулхона шитофт. Ба саволи духтури миёнақади синну солаш аз чил гузашта “Чӣ шуд?” “Надонам, аз кўча ёфтам” гўён ҷавоб дод. Духтур духтаракро муоина намуда, ба ҳамшира ўро дарҳол ба хонаи рентген бурданро супориш дод.

Духтур аз Ш. тафсилоти ҳодисаро пурсида, дар дафтари навбатдорӣ қайд намуд: “Ҳамаатон ҳамин тавр мегўед. Корро, ки кардед, ҷавобаширо додан зарур, бародар! — гуфта монд. — Мо ба идораи корҳои дохилӣ хабар медиҳем. Мана ин ҷо имзо гузored. Навиштани рақами мошин ва телефонатонро аз ёд набарored. Ҳеч кучо наравед, ман аз ҳоли духтарак хабар гирам”.

Вақте, духтур аз назди духтарак баргашта омад, Ш. аллакай рафта буд. “Ин ҷавон ҷиноятгари ҳақиқӣ будааст”, – аз дил гузаронд духтур. Ҳамин дам ба хона ходимони идораи корҳои дохилӣ даромада омаданд. Онҳо аз хусуси воқеа ва як нафар духтаракро ба ин ҷо оварданаширо гуфтанд. Бино ба тафсилоти воқеа дар ҷойи маҳалли рўйдод мошини сафеди тамгаи “Lasetti” духтаракро зада, аз ҷойи воқеа гурехта пинҳон шудааст. Ронандаи автомобили аз дунболи “Lasetti” омада духтаракро аз роҳ бардошта, ба шифохона овардааст. Кормандони милитсия соҳиби “Lasetti”-ро аниқ карданашонро ҳам гуфтанд. Духтур беасос айбдор доништани он ҷавоне, ки духтаракро оварда буд, ба ёд оварда, хиҷолат кашид.

1. Нисбат ба иштирокчиёни воқеа муносибататонро баён кунед.
2. Шахсеро бо номи Ш. оё ҷиноятгар гуфтан мумкин?
3. Ронандаи “Lasetti”-и сафедро чӣ?
4. Оё дар ин воқеа презумпсияи беайбӣ вайрон шудааст? Фикратонро асоснок кунед?

§ 27 Иштирокчиёни протсессии чиноят

Протсессии чиной аз якчанд мархилаҳои дар поён тавсифшаванда иборат аст:

а) бо вазифаҳои алоҳидаи аз вазифаҳои умумии протсессии чиной баромада;

б) бо таркиби алоҳидаи иштирокчиён;

в) бо ҳаракатҳои ба худ хоси ин иштирокчиён ва муносибатҳои ҳуқуқӣ;

г) бо ҳуҷжатҳои ба худ хоси ба ин фаъолият хотима гузоранда.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Иштирокчиёни протсессии чиной.
- ➔ Шахсони дигари дар протсесс иштироккарда.

Дар протсессии (мурофиаи) чиной пурсуҷқунанда, тергавчӣ, судя, котиби маҷлиси суд, прокурор иштирок мекунад. Дар пеш бурдани кори чиной ҷамоаҳо ва намояндагони онҳо низ иштирок мекунад.

Инчунин, дар протсессии чиной онҳое, ки манфиати ҳудро ҳимоя карданӣ мешаванд ва ҳимочиён ва намояндагон иштирок мекунад. Ба инҳо айбдоршаванда, шахсони гумонбар, ҳимоячӣ, ҷабрдидагон, даъвогарони шахрвандӣ, ҷавобгари шахрвандӣ, намояндагони гумонбар, айбдоршаванда, судшаванда, намояндаи қонунии ҷабрдида, намояндагони ҷабрдида, даъвогарони шахрвандӣ ва ҷавобгари шахрвандӣ дохил мешаванд.

Ба сифати дигар шахсони дар протсессии чиной иштироккунанда гувоҳ, адвокати гувоҳ, эксперт, муҳтассис, тарҷумон, ҳолисҳоро гуфта мумкин.

Дар Кодекси чиной мурофиавии Республикаи Ўзбекистон ҳуқуқу ўҳдадорихи иштирокчиёни протсессии чиной алоҳида қайд шудаанд.

Дар ҳолатҳои зерин судя, инчунин маслиҳатчи халқ, прокурор, муфаттиш, пурсуҷқунанда, шахси мансабдори то тергав тафтиш карда, котиби маҷлиси суд дар бурдани кори чиной ҳақ надоранд иштирок кунанд ва онро бояд рад кунанд агар ба шарте, ки:

1) вай аз рӯи инкор ба сифати чабрдида, даъвогари шахрвандӣ, ҷавобгари шахрвандӣ, эксперт, мутахассис, тарҷумон, холис, гувоҳ, ҳимоячӣ, инчунин ба сифати намояндаи гумонбар, айбдоршаванда, вакили конунии айбдоршаванда ё чабрдида, ҳамчун даъвогари шахрвандӣ, ҷавобгари шахрвандӣ иштирок намоянд ё пеш аз ин иштирок дошта бошанд;

2) агар вай хешу ақрабои ягон шахси мансабдори масъули бурдани ин кор ё хеши шахсони бегонаи дар банди 1-уми қисми якуми моддаи 76-уми Кодекси ҷиноию муурофиавии Республикаи Ўзбекистон қайдшуда бошад;

3) агар дигар ҳолатҳои барои холисӣ ва беғаразии вай шубҳа пайдошаванда бошад.

Агар судя пештар дар бурдани ин кор то тергав ба сифати шахси мансабдори органи ин корро тафтишнамуда, пурсучўқунанда, тергавчӣ, прокурор, котиби маҷлиси суд иштирок карда бошад, ҳангоми дидани ҳамон кор иштирок карда наметавонад. Судяе, ки дар суди инстансияи якум, инстансияи апелляциясӣ ё кассациясӣ ё ҳангоми тартиби назорат барои муҳокимаи кор иштирок карда бошад, то дами бекоршудани ҳукм, қароре, ки бо иштироки вай қабул шудааст, дар дидани ҳамон кор иштирок карда наметавонад.

Фикр карда бинед, марҳилаҳои протсессии ҷиноӣ баъди якдигар паси ҳам амалӣ гардад, ба чӣ гуна оқибатҳо оварданаи мумкин аст?

Агар шахси мансабдори органи то тергав тафтишро амалисозанда бино ба сабабҳои мавҷуд будани ҳолатҳои дар моддаҳои 76, 79-уми Кодекси ҷиноию муурофиавии Республикаи Ўзбекистон худаш худашро рад накунад, масъалаи радшудани он бино ба аризаи шахсони манфиатдор аз тарафи сардори органи, ки тафтишро то тергав амалисозанда ё прокурор ҳал карда мешавад. Дар бораи қонун намудани рад кардан ё қонун накардан қарор бароварда мешавад.

Хичолат ва шарм доштан ба туфайли гамау бадӣ оромиро вайрон мекунад. Аз ин инсон сарфи назар аз мавқеаш дар гузашта, имрӯз ва дар оянда худаширо сарзаниш мекунад.

Абӯалӣ ибни Сино

Судяе, ки дар суди инстансияи якум оид ба муҳокимаи кори чиной иштирок кардааст, дар дида баромадани ҳамин кори чиной дар инстансияи апеллятсия ё кассатсия ё тибқи тартиби назорат иштирок карда наметавонад.

Судяе, ки кори чинойро дар суди инстансияи апеллятсия иштирок кардааст, дар дида баромадани ҳамин кори чиной дар суди инстансияи якум ё инстансияи кассатсия ё тибқи тартиби назорат иштирок карда наметавонад.

Судяе, ки кори чинойро дар суди инстансияи кассатсия иштирок кардааст, дар дида баромадани ҳамин кори чиной дар суди инстансияи якум ё инстансияи апеллятсия ё тибқи тартиби назорат иштирок карда наметавонад.

Судяе, ки дар дида баромадани кори чиной тибқи тартиби назорат иштирок кардааст, дар дида баромадани ҳамин кори чиной дар суди инстансияи якум ё инстансияи кассатсия ё кассатсия иштирок карда наметавонад.

Ичрои ўҳдадории муурофиавии худ аз тарафи пурсучўкунанда, муфаттиш, инчунин котиби маҷлиси суд, агар ҳамин кор барои бурдани тергави иловагӣ ё барои аз сари нав дидан ба суд фиристода шуда бошад, барои аз тарафи онҳо ба бурдани пурсучўи зарурӣ, тергави аввалин, инчунин барои тартиб додани баённомаи маҷлиси суд монегӣ намешавад.

Савол ва супоришҳо

1. Бо мақсади омўтани маълумоти оперативӣ хонаи зисти М.А., соли таваллудаи 1979, сокини ноҳияи Балиқчи илояти Андижонро тафтиш карданд, зимни он аз хонаи сохтмонаш нота-мом 326,5 грамм моддаи нашъаманди когазпеч ёфта, ҳамчун далели ашёвӣ гирифта шуд.

2. 16-уми феврала соли 2018 дар бинои суди оид ба қорҳои қино-ии илояти Тошканд суди А.Т. ва шарикони ба қиноят гумонбаршуда баргузор шуд.

Дар маҷлиси суд аз рӯйи қори қиноӣ судишавандагон суханони охирини худро гуфтанд. Онҳо барои содир кардани қиноятҳое, ки дар банди “а” ва “б”-и қисми 3-юми моддаи 177-уми Кодекси қиноӣ, моддаи 188, моддаи 189, бандҳои “а” ва “в”-и моддаи 190-ум дар назар дошта шудаанд, айбдор доништа шуданд.

1. Ин қиноятҳо дар кадом марҳилаи протсесси қиноӣ доништа мешавад?
2. Онҳо дар кадом марҳилаҳо шуда гузаштаанд?
3. Ба фикри шумо дар протсесси қиноӣ кадом шахсон иштирок кардаанд? Фикратонро дар асоси моддаҳои Кодекси қиноӣ мувофиқи Республикаи Ўзбекистон асоснок кунед.
4. Шахсонро, ки дар ин протсесси қиноӣ манфиати худро ҳимоя мекунанд, ҳақиқатан карда, нишон диҳед.
5. Дар кадом ҳолатҳо судя, инчунин, маслиҳатчи халқ, прокурор муфаттиш, пурсувчӯкунанда, шахси мансабдори органи тафтишро то тергов амаликунанда, қотиби маҷлиси суд дар бурдани қори қиноӣ иштирок кардан ҳақ надоранд ва онро бояд рад кунанд?
6. Судяе, ки дар суди инстансияи якум дар дида баромадани қори қиноӣ иштирок кардааст, аз рӯйи ҳамин масала дар кадом инстансияҳои судҳо иштирок карда наметавонад?

§ 28 Холатҳое, ки дар қонунгузори чиноию мурофиавӣ муайян кардан лозим аст

Исбот кардан барои қонунӣ, асосёфта ва одилона ҳал намудани қор (парванда) бо мақсади аниқ кардани ҳақиқат оид ба ҳолатҳои дорои аҳамият далелҳоро ғун кардан, тафтиш ва арзёбӣ кардан мебошад.

Маълумотҳо ва чизҳоро фақат баъди дар баённомаи ҳаракати тергав ё баённомаи маҷлиси суд қайд карда шудан онҳоро ба сифати далел истифода бурдан мумкин аст.

Дар дарси имрӯза бо мавзӯҳои зерин шинос мешавед

- ➔ Далелҳо ва ҳолатҳое, ки исботро талаб меку-
нанд. Далелҳо ва намудҳои онҳо.
- ➔ Шартҳои умумии исбот кардан.
- ➔ Истинтоқ кардан ва тартиби он.
- ➔ Тартиби истинтоқ кардани шахси ба воя нара-
сида, шартҳои эълон намудани айб.

Далелҳо ва ҳолатҳое, ки исботро талаб мекунанд

Барои ҳалли масъалаи рӯй дода ё надодаи кир-
дори хавфноки иҷтимоӣ, содир шудани ин кирдор
айбдор ё беайб будани шахс ва дуруст ҳал намудани
қор дигар ҳолатҳои дорои аҳамият, ҳар гуна маълу-
моти ҳақиқии барои аниқ шудан асосшавандаи пур-
сучӯкунанда, муфаттиш ва суд мувофиқи тартиби
қонун оид ба қори ҷиноӣ далел ба ҳисоб меравад.

Ин маълумотҳо бо материалҳои иборат аз гу-
воҳҳои (шаҳодати) гувоҳ, ҷабрдида, гумонбар, айб-
доршаванда, судшаванда, бо ҳулосаи эксперт, да-
лелҳои ашъвӣ, сабти овоз, сабти видеоӣ, навори кино
ва фотосуратҳо, бо баённомаҳои тергав ва ҳаракатҳои
суд ва дигар ҳуҷжатҳои аниқ карда мешаванд.

Натиҷаҳои тадбирҳои тезқору ҷустуҷӯӣ, ки
тибқи риояи талабҳои қонун дар назардошта гуза-
ронида шудаанд, баъди дар асоси нормаҳои Кодекси
ҷиноию мурофиавӣ санҷидан ва арзёбӣ шудан оид
ба қори ҷиноӣ далелҳо гуфта эътироф мешаванд.

... дар ҳолати ҷиддӣ шикастани қонунҳои муруфиавӣ ё бо ус-лубҳои ноқонунӣ, аз ҷумла:

дар ҳолати нисбат ба иштирокчиёни протсессии ҷиноӣ ё ҳешу ақрабони наздики онҳо азият додан, тазйиқи психологӣ ва дигар на-мудҳои муомила бераҳмона, ғайриинсонӣ ё худ поймолкунандаи кадрӣ қиммат истифода шавад;

дар ҳолати вайрон намудани ҳуқуқи ҳимоявии гумонбар, айб-доршаванда ё судшаванда, инчунин шикастани ҳуқуқи истифода аз хизмати тарҷумон;

дар ҳолати саросема намудан бар оқибати нофаҳмиданҳои ҳуқуқи ўҳдадорихоӣ шахсӣ дар протсессии ҷиноӣ иштирок намуда, дар оқибати аз тарафи шахси ҳуқуқӣ амалӣ намудани бурдани қори ҷиноӣ мазкурро надошта ҳаракатҳои муруфиавиро гузаронидан;

гувоҳҳои аз манбаи номаълум ё оиди қори ҷиноӣ ҳангоми бур-дани қор аз манбаи аниқ шуданаш ғайриимкон, аз ҷумла, дар ҷараё-ни тергави аввалин гувоҳии дар суд тасдиқи худро наёфта бо маҷмӯи далелҳои мавҷудаи ҷабрдида, гувоҳ, гумонбар, айбдоршаванда, суд-шаванда;

ғайр аз ҳолатҳои бо далелҳои мавҷуда тасдиқшуда, гувоҳҳои ба тахмин ё овозаҳо (миш-мишҳо) асосшудаи ҷабрдида, гувоҳ, гу-монбар, айбдоршаванда, судшаванда гирифташуда ва оид ба қорҳои ҷиноӣ ба истифода бурдан аз маълумотҳои ба таври зарурӣ эътибо-ри юридикӣ надошта ҳамчун далел роҳ дода нашавад.

**Аз Фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон зери рақами
ФП-5268 “Дар бораи ҷораву тадбирҳои иловагӣ оид ба пурзӯр
намудани қарорҳои ҳуқуқи озодиҳои шахрвандон дар
фаъолияти суду тергав” аз 30-юми ноябри соли 2017**

Муддати истинтоқ ё пурсиш намудан дар як рӯз набояд аз ҳашт соат гузарад. Як соати танаффус, ки барои истироҳат ва хӯрок хӯрдан дода мешавад, ба ин ҳисоб намеда-рояд.

Барои исбот намудани ҳолатҳои зерин манъ карда мешаванд:

1) кирдорҳои барои ҳаёту саломатии шахсон хавфнок буда ё рафторҳои поймолкунандаи шаън ва қадру қиммати онҳо;

2) ноил шудан ба гувоҳӣ гирифтани, фахмонидан, хулоса бо роҳи зӯрӣ, пӯписа, фиреб ва дигар роҳҳои хилофи қонун, ба иҷрои ҳаракатҳои эксперименталӣ, ҳуччатҳо ва тайёр намудани чизҳо ва додани онҳо расидан.

3) бурдани ҳаракати тергав бевақтии шаб, яъне аз соати 22.00 то соати 06.00. Пешгирӣ намудани чинояти тайёршуда ё содир шуда истода, роҳ надодан ба нестшавии осори (изи) чиноят, гурехтани шахси гумонбар, дар чараёни эксперимент ҳолати зарурати аз нав баргузор кардани ҳолати ҳодисаи тафтишшаванда аз онҳи мустасно мебошанд. Ҳангоми тергав ва ҳаракати суд чизҳо ва ҳуччатҳои, ки гирифта монда мешаванд, дар баённомаи зарурӣ аниқ кайд мегарданд. Нусхаи баённома ба соҳиби чизҳо ё ҳуччат ё нусхаи кўчонидашудаи он супурда, забонхат гирифта мешавад. Чиз ва ҳуччатҳои ба қор алоқа надоранд, ба соҳиби қонунӣ дарҳол баргардонида мешавад.

Чизҳои ҳуччатҳои шаҳрвандоне, ки барои нигоҳ доштан манъ гардидаанд, нобуд карда ё барои нигоҳ доштан ба муассиса ё ташкилотҳои, ки ваколатдоранд ва онҳоро тасарруф карда метавонанд, дода мешаванд.

Истинтоқ (пурсиш) қардан

Пурсуҷўқунанда ё муфаттиш гувоҳро, қабридаро, шахси гумонбарро ва айбдоршавандаро дар маҳалли пурсиш, тафтиши аввалин ё шахси истинтоқшаванда дар қучое бошад, дар маҳалли гузаштани чараёни суд истинтоқ (пурсиш) меқунад.

Пурсучўқунанда, муфаттиш ва суд пеш аз истинтоқ намудан аввал фамилия, исм ва насаби ўро, вақти таваллуд (сол, моҳ, рўз), чойи таваллуд, маълумот, ҳолати оилави, маҳкумшуда ё маҳкумнашудагии шахси тахти пурсишро аниқ карда ва ин маълумотҳоро бо маълумотҳои ҳуччатҳои шахсии кори чиноӣ ё шахси тахти пурсиш муқоиса карда, ё пурсидашаванда худро чӣ гуна муаррифи карда бошад, айнан ҳамон шахс будани ўро бо дигар роҳ аниқ намуда, бовар ҳосил карданаш лозим.

Шахси пурсидашаванда забони кори бурдашавандаро доништанаш, вай ба кадом забон гувоҳӣ доданашро низ аниқ қардан лозим.

Баъди аниқ шудани шахси пурсидашаванда ба ў ҳуқуқу ўҳдадорихояшро мувофиқи Кодекси чиноию мурофиавӣ фаҳмондан лозим. Фаҳмонда додани ҳуқуқу ўҳдадорихо дар баённомаи истинтоқ ё баённомаи маҷлиси суд қайд мешавад.

Агар гувоҳҳои шахси тахти истинтоқ бо рақамҳо ё дигар маълумотҳои дар хотира нигоҳ доштан мушқил бошад, вай дар чараёни пурсиш аз ҳуччатҳои худаш ё аз ҳуччатҳои дар қор иловашуда ё аз дигар навиштаҷотҳо истифода бурданаш мумкин.

Ба шахси пурсидашаванда дар чараёни пурсиш ба хонда, шунавонида додани ҳуччатҳои худаш ва дигар навиштаҷотҳо руҳсат дода мешавад.

Пурсучўқунанда, муфаттиш ва суд аз шахси тахти истинтоқ дар чараёни истинтоқ ҳуччатҳо ё дигар навиштаҷотро талаб қардан, онҳоро баъд барқароридани додан ё ба қор илова қарданашон мумкин аст.

Истинтоқ намудани гувоҳ ё чабридидаи синнаш то шонздаҳсола бо иштироку розигии намояндаи қонунӣ ё хешу табори солаш қалон, педагог ё намояндаи чабридида меғузарад. Шахсони мазкур бо руҳсати шахси пурсидашаванда ба гувоҳ ё чабридида саволҳо доданашон мумкин.

Муддати умумии истинтоқи (пурсиши) шахси ғумонбар, айбдоршавандаи ба воя нарасида дар як рўз агар танаффуси як соатинаи барои хўроқхўрӣ ва истироҳатро ба ҳисоб нағирем, набояд аз шаш соат зиёд бошад.

Умри инсоне,
ки вақтро бо
“эх, афсӯс”,
“кошки”-ҳо
мегузаронад,
умри аз ҳама
кўтоҳ аст.

Кубро

Дар байни
аслиҳаи
вайронгаре, ки
инсон ихтироъ
намудааст,
сухан ҳанӯз
ҳам аз ҳама
хатарнок ва
пуркудрат аст.

Пауло Коэло

Шахси гумонбар ва айбдоршавандаи ба воя нарасида бо иштироки ҳимоягар пурсида мешавад.

Дар аснои пурсиш (истинтоқ) бо рухсати муфаттиш (тергавчӣ) намояндаи қонунии шахси ба воя нарасида иштирок карданаш мумкин.

Ҳимоягар ва намояндаи қонунӣ ба шахси гумонбар ё айбдоршаванда барои саволҳо додан ҳақ доранд. Дар поёни пурсиш ҳимоягар ва намояндаи қонунӣ барои бо баённома шинос шудан ва оид ба он мулоҳизаҳои худро баён кардан ҳақ доранд.

Савол ва супоришҳо

1. Далелҳо барои чӣ заруранд? Шартҳои умумии исбот карданро фаҳмонда диҳед.
2. Ҳолатҳои зарурии исботкуниро аз рӯйи қорҳои ба воя нарасидагон фаҳмонда диҳед.
3. Шартҳои истинтоқ намудани шахси гумонбари ба воя нарасида аз ҷиҳати иборат аст?
4. Фармони дар боло зикршудаи Президенти Республикаи Ўзбекистон барои ба тарииб овардани кадом муносибатҳо хизмат мекунад?

Шахси 14-солаи исмаиш З. ҳангоми аз сарҳади давлат хилофи қонун гузаронидани чизҳои пиротехникӣ аз давлати ҳамсоя ба даст афтод.

Шахси ба воя нарасида бо исми З. ҳангоми аз пости Қоплонбеки байни Қазоқистону Ўзбекистон гузаистан дар гузаронидани моддаҳои нашъаманд иштирок карда, аз тарафи хизматчиёни гумрук ба даст гирифта шуд.

Барои исбот кардани айби иштирокчиёни масъалаи мазкур чӣ гуна ҳаракатҳо амалӣ мегардад?

Мундарича

Муқаддима.....	3
§ 1. Конституцияи Республикаи Ўзбекистон — асоси ҳуқуқи давлат.....	4

Фасли I. ҲУҚУҚИ ОИЛА

§ 2. Оила — ҳалқаи асосии ҷамъият	8
§ 3. Тартиб ва шартҳои ақди никоҳ	14
§ 4. Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои шахсии шавҳару зан	19
§ 5. Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои мулкӣи шавҳар ва зан..	23
§ 6. Тартиби шартномавии молу мулкӣи шавҳар ва зан.....	27

Фасли II. ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ

§ 7. Мақсад, вазифа ва принципҳои ҳуқуқи чиноятӣ	34
§ 8. Нишонаҳои чиноят.....	39
§ 9. Низоми ҷавобгарии чиноӣ ва ҷазо.....	44
§ 10-11. Чиноятҳои зидди ҳуқуқу озодиҳои дар Конституция ва қонунҳо мустақкамшудаи шаҳрвандон	51
§ 12. Чиноятҳои зидди оила, ҷавонон ва ахлоқ.....	62
§ 13. Чиноятҳои зидди сулҳ ва беҳатарӣ.....	68
§ 14. Чиноятҳои соҳаи иқтисодӣ.....	74
§ 15. Чиноятҳои зидди тартиботи идоракунӣ.....	81
§ 16. Чиноятҳои зидди беҳатарии ҷамъиятӣ.....	86
§ 17. Чиноятҳои соҳаи технологияҳои ахбор	89

Фасли III. ҲУҚУҚИ МОЛИЯ

- § 18. Низоми молияю кредит дар Ўзбекистон..... 95
- § 19. Муносибатҳои молиявию ҳуқуқӣ..... 99
- § 20. Бучети давлатӣ ва ҳуқуқи бучет дар
Республикаи Ўзбекистон..... 104
- § 21. Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба тартиб даровардани
даромадҳои давлатӣ..... 109
- § 22. Асосҳои ҳуқуқи кредити давлатӣ..... 115

Фасли IV. ҲУҚУҚИ ЭКОЛОҒИ

- § 23. Асосҳои ҳуқуқи муҳофизати табиат 118
- § 24. Ҷавобгарӣ барои ҳуқуқшикани эколоғӣ 122

Фасли V. ҲУҚУҚИ МУРОФИАВӢ

- § 25-26. Қонуни ҷиноӣ муурофиавӣ..... 127
- § 27. Иштирокчиёни протсессии (ҷараёни) ҷиноят 132
- § 28. Ҳолатҳои, ки дар қонунгузории ҷиноӣ
муурофиавӣ муайян кардан лозим аст..... 136

O'quv nashri

**Nargiza Kamaritdinovna ISMATOVA,
Omina Abduraxmanovna KARIMOVA**

«DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI»

O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinfi uchun darslik

(Tojik tilida)

Birinchi nashr

Toshkent – «Yangiyul Poligraph Service» – 2018

Nashriyot litsenziyasi AI №185, 10.05.2011 y.

Тарҷумон – Ш. Салимов
Муҳаррир – Ш. Бобочонов
Муҳаррири техникӣ – М. Рихсиев
Мусаввир – Қ. Азимов

Аз оригинал-макет ба чоп 13.07.2018 ичозат дода шуд.
Андозаи 70x90 1/16. Гарнитурани «Times New Roman».

Бо усули офсет чоп шуд.

Ќузъи нашрию ҳисоби 9,0. Ќузъи чопии шартӣ 10,53.
Теъдоди нашр 7648 нусха. Супориши № 4957.

Дар чопхонаи ҚММ «Yangiyul Poligraph Service» чоп карда шуд.
112001, вилояти Тошканд, шаҳри Янгийўл, кўчаи Самарканд, 44.

Чадвали нишондихандаи ҳолати китоби ба ичора дода

Р/т	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб Ҳангоми гирифтан	Имзои раҳбари синф	Ҳолати китоб Ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Китоби дарсӣ ба ичора дода шуда, дар охири соли хониш чадвали боло аз тарафи раҳбари синф дар асоси меъёрҳои зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоби дарсӣ Ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоби дарсӣ ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои ҳафт, нодарида, ҷудо нашуда, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, қанорҳои коҳида, ягонд хатҳо кашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад. Аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир шудааст. Дар баъзе саҳифаҳо хат кашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова хат кашида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат кашида, ранг карда шудааст, китобро барқарор карда намешавад.